

GLOBALNE NEJEDNAKOSTI I BEZBJEDOSNE PRIJETNJE

BRACO KOVAČEVIĆ IRINA KOVAČEVIĆ



BRACO KOVAČEVIĆ IRINA KOVAČEVIĆ
GLOBALNE NEJEDNAKOSTI I
BEZBJEDNOSNE PRIJETNJE

**Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska,
socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja**



Izdavač:

Evropski defendologija centar za naučna, politička,
ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i
kriminološka istraživanja, Banja Luka

Za izdavača:

Dr Duško Vejnović

Recenzenti:

Akademik prof. dr Slavo Kukić
Prof. dr Vukašin Pavlović

BRACO KOVAČEVIĆ IRINA KOVAČEVIĆ

**GLOBALNE
NEJEDNAKOSTI
I
BEZBJEDNOSNE
PRIJETNJE**

Banja Luka
2016.

SADRŽAJ

PREDGOVOR	7
1. Socijalni aparthejd.....	9
2. Globalizacija i nejednakosti.....	29
3. Neoliberalna doktrina nejednakosti.....	41
4. Institucije globalne finansijske moći i nejednakosti.....	57
5. Nejednakosti i siromaštvo.....	83
6. Nezaposlenost i socijalna isključenost.....	129
7. Migracije.....	137
8. Siromaštvo i terorizam.....	153
LITERATURA	167

PREDGOVOR

*„Kada posljednje drvo bude
posječeno, kada posljednja rijeka
bude zatrovana, kada posljednja
riba bude uhvaćena, samo tada će
čovjek shvatiti da novac ne može da
se jede“.*

(Indijska poslovice)

Odavno su mnogi ljudi razmišljali o životu u nekakvom harmoničnom i egalitarnom društvu, odnosno o društvu jednakosti. Međutim, takvo društvo nisu uspjeli izgraditi, tako da je njihova želja ostala samo jedna utopija koja se nikada nije ostvarila.

Ipak ljudi žive u društvima nejednakosti, kako ekonomskim i socijalnim, tako i kulturnim i političkim. Što se tiče ovih ekonomskih i socijalnih nejednakosti i razlika one, negdje do pojave industrijske revolucije, i nisu bile tako izražene. Ljudi su dugo živjeli u zajednicama u kojima su postojale ne baš velike ekonomske i socijalne razlike i nejednakosti, kao što su one postojale i između pripadnika različitih društvenih zajednica i društava. Imali su određeno imanje, bavili se

poljoprivredom, stočarstvom i voćarstvom, nešto kasnije trgovinom i zanatstvom, tako da te razlike među njima i nisu bile tako izražajne.

Danas je sve to drugačije. Nejednakosti i razlike su se veoma mnogo povećale. Dovoljno je samo za primjer uzeti nezaposlene i siromašne, ili neku prosječnu platu radnika od par stotina maraka mjesečno i transfer nekog fudbalera od par desetina miliona dolara, ili zarade u *multilevel* marketingu, zarade menadžera, i slično, pa shvatiti kolike su te enormne razlike u pitanju. A, one će se u ovom globalizovanom svijetu i povećavati.

I bogatstvo i siromaštvo stvaraju određene probleme, posebno one koje se odnose na rizike i bezbjednosne prijetnje. Ekonomske i socijalne nejednakosti i, posebno, nezaposlenost, siromaštvo i socijalna isključenost, velika su prijetnja društvima „iznutra“, ali i onima „izvana“. Mnoge destruktivne radnje, nekontrolisani procesi i pojave, migratorna kretanja, ratovi i terorizam, kriminal, nasilje, kao i razne devijantne i socijalno-patološke pojave, su upravo proizvod i siromaštva, te ekonomskih i socijalnih nejednakosti i razlika, i zato predstavljaju izrazite - *bezbjednosne prijetnje*.

1.

SOCIJALNI APARTHEJD

Na planeti Zemlji danas ima preko 7 milijardi stanovnika. Nekada je taj broj bio znatno manji. Evo kako se odvijao rast stanovništva kroz istoriju:

Vremenski period	Broj stanovnika
Paleolit (15.000 godina p.n.e.)	3 miliona
Kraj Neolita (2.000 godina p.n.e.)	50 miliona
Početak Nove ere	230 miliona
Oko 1.000. godine Nove ere	275 miliona
1800. godine	1 milijarda
1900. godine	1.6 milijardi
1960. godine	3 milijarde
1993. godine	5.5 milijardi
2003. godine	6.3 milijarde
krajem 2011. godine	7 milijardi

Kao što se vidi, postoji tzv. demografska eksplozija, a ona je posebno vidljiva od perioda XIX vijeka. U periodu od 1900-1950. godine je

stanovništvo poraslo za 856 miliona (godišnje 17,1 milion), a već u periodu od samo 45 godina (1930-1975.) se stanovništvo udvostručilo. Podaci govore da je u prvoj deceniji nakon Drugog svjetskoga rata porast stanovništva bio jako izraženiji, tako da se od 1950-1960. godine u svijetu rađalo 49,6 miliona (dnevno preko 133 hiljade), a od 1960-1970. se rađalo 67,2 miliona (dnevno 184 hiljade); od 1970-1980. se godišnje rađalo 89 miliona (dnevno oko 244 hiljade, svakog sata 10.160, svake minute 469, a svake sekunde 2,8 djece).

A, evo kako taj rast stanovništva za posljednjih pola vijeka izgleda po kontinentima:

Kontinent	Broj stanovnika 1960.	Broj stanovnika 2010.
Evropa	675 miliona	710 miliona
Azija	1,888 milijardi	3,9 milijardi
Sjeverna Amerika	292 miliona	470 miliona
Južna Amerika	165 miliona	385 miliona
Australija sa Okeanijom	17 miliona	33 miliona
Afrika	306 miliona	945 miliona

Da bi ilustracija o demografskoj situaciji, ali i problemu bila izraženija, navešćemo i tabelu koja

prikazuje 10 država sa najvećim brojem stanovnika u 2011. godini:

Država	Broj stanovnika
Kina	1,33 milijardi
Indija	1,21 milijardi
SAD	311,5 miliona
Indonezija	243,3 miliona
Brazil	191,5 miliona
Pakistan	180,8 miliona
Nigerija	162,3 miliona
Bangladeš	150,7 miliona
Rusija	141,9 miliona
Japan	127,3 miliona

Neke demografske futurističke projekcije ističu da će 2050. godine lista sa najvećim brojem stanovnika izgledati ovako: Indija - 1,69 milijardi stanovnika; Kina - 1,31 milijardi stanovnika, Nigerija - 433 miliona stanovnika, SAD - 423 miliona stanovnika. Zatim će slijediti Pakistan, Indonezija, Bangladeš, Brazil.¹

Demografske prognoze ističu da će 2023. godine u svijetu živjeti 8 milijardi, a 2050. godine 9, a možda i 10 milijardi stanovnika, te da će više

¹ Slobodan Nešković, *Globalizacija i demografski procesi u postmodernom bezbednosnom ambijentu*, „SINOVIS-2011“, Zbornik radova (Ed. Lj. Ilić, R. Biočanin), „Srpska kraljevska akademija“, Beograd, 2011, str. 14-15.

od 90% od ukupnog broja stanovnika živjeti u siromašnim i nerazvijenim zemljama a, takođe, da će 90% stanovništva živjeti u prenaseljenim gradovima. To je porast od gotovo 3 puta u odnosu na ovaj sadašnji.

Pogledajmo i listu najvećih gradova na svijetu. U 1955. godini najveći gradovi na svijetu su, u milionima, bili:

1. Tokio – Japan, 13,71
2. Njujork – SAD, 13,22
3. Osaka – Japan, 8,62
4. London – Velika Britanija, 8,28
5. Pariz – Francuska, 6,8
6. Šangaj – Kina, 5,85
7. Buenos Aires – Argentina, 5,8
8. Moskva – Rusija, 5,75
9. Čikago – SAD, 5,56
10. Los Anđeles – SAD, 5,15.

Za nepune dvije decenije, najveći gradovi svijeta su postali još veći. Prema podacima UN iz 2014. godine o svjetskoj urbanizaciji, lista najvećih svjetskih gradova (u milionima) izgleda ovako:

1. Tokio – Japan, 38
2. Delhi – Indija, 25,7
3. Šangaj – Kina, 23,74
4. Sao Paolo – Brazil, 21,07
5. Mumbai – Indija, 21,04
6. Meksiko Siti – Meksiko, 21
7. Bejging – Kina, 20,38
8. Osaka – Japan, 20,24
9. Kairo – Egipat, 18,77
10. Njujork – SAD, 18,59²

² <http://www.newsweek.rs/svet/56134-top-10-gradova-ukojima-zivi-najvise-ljudi-na-svetu.html> (24.04.2016).

A, što se tiče najvećih urbanih područja u 2015. godini, prema Ujedinjenim nacijama, lista izgleda ovako: Tokio, Nju Delhi, Šangaj, Meksiko Siti, Njujork, Nevark, Mumbaj, Sao Paolo, Peking, Daka, Karači, Kalkuta, Buenos Aires, Los Anđeles, Lagos, Manila, Istanbul, itd.³

Dakle, i gradovi su pretrpani i prenaseljeni i, kao takvi, u sebi nose čitav niz problema, rizika i bezbjednosnih prijetnji.

Jedan od tih problema, rizika i bezbjednosnih prijetnji odnosi se na – **naselja bijede** (*slum, squatter settlements, favelas, bidonvilles, bustees, barong-barong, gecekondu*).

Za gradove, a posebno velike, karakteristično je da bogatstvo i siromaštvo koegzistiraju jedno pored drugog. „Siromaštvo i veliko bogatstvo u gradovima često se nalaze u neposrednoj blizini... U gradovima bogati i siromašni mogu da žive jedni pored drugih, često neverovatno blizu...”⁴

Upravo, ta činjenica pokazuje da su gradovi područja socijalne segregacije, socijalne polarizacije i socijalnih nejednakosti. Ali, i rizika i bezbjednosnih prijetnji.

Slam je neuslovni stambeni prostor siromašnih i socijalno izopštenih osoba. To su tzv. **divlja naselja** koja se grade bez plana i od različitih otpadnih materijala – kartona, stiropora,

³ Džefri D. Saks, *Doba održivog razvoja*, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj“, Beograd, 2014, str. 340.

⁴ Džefri D. Saks, *Doba održivog razvoja*, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj“, Beograd, 2014, str. 27, 341.

lima, plastike, platna, najlona, daske i drugih otpadnih materijala. To su izrazito siromašna naselja bez vode, kanalizacije, odvoza smeća, škola, opskrbnih i drugih centara i komunalne infrastrukture, higijenskih sadržaja.

U slamovima postoji veliki i izraziti nivo *društvene isključenosti* jer njegovi stanovnici „ne mogu da zadovolje ni osnovne potrebe, kao što su lekarska pomoć u hitnim slučajevima, korištenje električne energije, adekvatna ishrana, čisti šporeti, ispravna voda za piće i sanitacija. Oni po svojoj prilici bedno žive od zarade u sivoj ekonomiji. Verovatno zarađuju tek toliko da sebi obezbede minimalnu hranu, vodu, odeću i krov nad glavom.“ Dakle, osobe koje žive u slamovima, žive veoma siromašno i u uslovima - „*krajnjeg siromaštva*“. U tom smislu se **siromaštvo** određuje „kao odsustvo adekvatnog prihoda“, dok se **krajnje siromaštvo** određuje „kao nemogućnost da se zadovolje osnovne potrebe za hranom, vodom, sanitarnim uslovima, sigurnom energijom, obrazovanjem i sredstvima za život. Krajnje siromaštvo znači nemogućnost bezbednog kuvanja uz korištenje savremenih energenata, kao što je prirodni gas, zbog čega domaćinstva koriste peći na drva, koje se toliko dime da kod dece izazivaju respiratorna oboljenja. Krajnje siromaštvo često znači i da domaćinstva ne mogu da obezbede pristojno školovanje svojoj deci. Može se desiti da u blizini nema škole, ili da nema kvalifikovanih učitelja, ili da se plaća školarina veća od prihoda domaćinstva. Jednostavno rečeno, smatra se da u krajnjem siromaštvu žive ljudi koji ne mogu da zadovolje svoje osnovne potrebe. Njihov život se svodi na

svakodnevnu borbu za ljudsko dostojanstvo, čak preživljavanje. Bez obzira na to što se svuda u svetu broj krajnje siromašnih smanjuje i što se poslednjih decenija još brže smanjuje procenat svetskog stanovništva koje živi u krajnjem siromaštvu, suviše mnogo ljudi i dalje jedva preživljava. U zavisnosti od procene, i tačnih definicija koje se koriste, za više od jedne milijarde ljudi, možda čak za dve i po milijarde, može se reći da žive u krajnjem siromaštvu. Po svoj prilici bi bilo ispravno reći – i strašno pomisliti – da se svakog dana otprilike milijardu ljudi bori za goli opstanak. Oni brinu da li će imati dovoljno da jedu, da li će zbog neispravne vode dobiti neku opasnu bolest i da li će ujed malaričnog komarca odneti život njihovog deteta zato što ne mogu da mu priušte lek kojim se ta bolest leči, a čija doza košta samo 80 centi.“⁵

S obzirom na činjenicu da siromašne države teško da mogu stanovništvu obezbijediti kvalitetne uslove života, komunalne usluge, čistu vodu, sanitarije, škole i druge neophodne ustanove, jasno je da je posljedica takve ograničenosti povećanje broja nekvalitetno sagrađenih naselja koja su prenaseljena. Kako u njima nedostaju neophodni uslovi za život, i usljed postojanja nezdrave sredine, veoma česta pojava su zarazne bolesti i smrt.

Veliki socijalni, ekonomski i finansijski problemi osoba koje žive u *slamovima*, nezaposlenost, besperspektivnost i socijalna

⁵ Džefri D. Saks, *Doba održivog razvoja*, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj“, Beograd, 2014, str. 28.

isključenost, svakako znatno utiču na pojavu devijantnih, socijalnopatoloških i psihopatoloških pojava. Život krajnjeg siromaštva je život slamova. Uslovi života u njima su izuzetno teški, nezdravi, rizični i opasni, jer su to područja u kojima su raširene visoke stope agresije, nasilja, maloljetničke delinkvencije i kriminala, alkoholizam, narkomanija, prostitucija i drugi oblici socijalne patologije. Istovremeno, to su i prostori formiranja mafije. Nezdrav i siromašan život, strah i nesigurnost su karakteristike života stanovnika *slamova*.

Donja tabela pokazuje zemlje sa najvećim postotkom stanovništva naselja bijede:

Grad	Zemlja	%
AdisAbeba	Etiopija	85
Luanda	Angola	70
Bogota	Kolumbija	59
Istambul	Turska	51
Delhi	Indija	50
Kairo	Egipat	50
Lusaka	Zambija	50
Bombaj	Indija	45 ⁶

Najveći slamovi na svijetu su:

1. Necal-Čalko-Ica - 4,1 miliona (Meksiko Siti);
2. Libertador - 2, 2 miliona (Karakas);
3. Sjudad Bolivar - 2,1 miliona (Bogota);

⁶ Braco Kovačević, Lazo Ristić, Marija Knežević, *Sociologija naselja*, „Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske“, Banja Luka, 2009, str. 151.

4. San Huan de lurnagaćo i Kono Sur - oba po 1,5 miliona (Lima);
5. Ajegunle - 1,5 miliona (Lagos);
6. Sadr Siti - 1,5 miliona (Bagdad);
7. Gauteng - 1,5 miliona (Johanesburg-Soveto);
8. Orandži taunšip - 1,2 miliona (Karači)
9. Pikine -1,2 miliona (Dakar);
10. Imababa i Ezbet el Hagana - oba po milion (Kairo).

Smatra se da jedna trećina stanovnika gradova u manje razvijenim zemaljama živi u **slamovima**, a da više od milijarde stanovnika Planete živi u tim *naseljima bijede* i *urbane sirotinje*. Gotovo između pola do milion stanovnika živi u slamovima Luande, Mumbeja, Najrobija, La Paza, Teherana, Durbana, Ankare, Kalija, Port O`Prensa, Kinšase.⁷

Ovome treba dodati i to da u Seulu i Kalkuti živi više od dva miliona stanovnika u *slamovima*. Rio de Žaneiro ima oko 500 favela od kojih neke imaju i do 50.000 stanovnika. U SAD-u crnci čine 13% stanovništva, a 41% od ukupne sirotinje.

Takođe, slamova ima i u Zapadnoj Evropi, ali ne toliko i ne u tolikom obimu.

Pretpostavlja se da će se u budućnosti živjeti pretežno u velikim gradovima koji će biti dobro organizovani, mada u njima neće svi dobro živjeti. U manje industrijalizovanim zemljama će gradovi biti podijeljeni na *centar*, ili *nekoliko*

⁷<http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-08-05-2008/slamovi-stvarnost-ili-nalicije-sveta> (24.04.2016).

centara, i *periferiju* sa velikim brojem siromašnih naselja. Ali, ono što može razlikovati te od sadašnjih sirotinjskih četvrti, je to da će oni biti „integrisani“ u globalnu ekonomiju gdje će se, u okviru nove podjele rada, *slamovi* moći specijalizovati za reciklažu materijala, ili će se „intenzivno baviti poljoprivredom.“⁸

Pored osoba koji imaju kakav-takav krov nad glavom, treba pomenuti i osobe koje nemaju nikakav krov nad glavom. To su – *beskućnici*. Njih je sve više i više. Prema podacima UN preko 100 miliona ljudi u svijetu u siromašnim, ali i bogatim zemljama, nema nikakav krov nad glavom.

Beskućnici predstavljaju jedan heterogeni skup kojeg čine nezaposleni, siromašni, osobe sa malim primanjima, samci, mentalni bolesnici, zavisnici od psihodeličnih supstanci, osobe koje su ostale bez imovine, osobe iz razorenih porodica i domova, nekadašnji zatvorenici i štíćenici domova, žrtve porodičnog nasilja i druge marginalizovane osobe. Žive u izuzetno teškim uslovima u okviru *subkulture beskućništva* sa skupom normi i vrijednosnih obrazaca života koji se odnose na život u potpuno neuslovnim okolnostima, življenje uz prosjačenje, milostinju, prostituciju, alkohol, drogu, kriminal, itd. Jednostavno, žive u uslovima koji predstavljaju društveni rizik i određenu bezbjednosnu prijetnju.

⁸ Per Arild Garnasjordet, Lars Hem, *Život u megagradovima i eksternalizacija uma*, u: Jorgen Randers, 2052: *Globalna prognoza za sljedećih četrdeset godina*, „Mate“, Zagreb, 2014, str. 171-172.

U velikom periodu naše istorije je broj stanovnika bio stabilan. „Za procenu veličine populacije u različitim delovima sveta u prošlosti korišćeni su različiti metodi, i opšta slika pokazuje da je tokom velikog dela istorije, ona polako rasla, uz jedan ili dva primetna pada prouzrokovana zaraznim bolestima. Ali, u 20. veku globalna brzina porasta populacije se izrazito povećala. Većina država ušla je u fazu ubrzanog rasta u nekom trenutku u poslednjih 100 godina, uglavnom kako su usvajane tehnike moderne medicine i standardi higijene kao i poboljšanje standarda ishrane. Sve je to zajedno dovelo do velikog pada stope smrtnosti. Ako nastavi da raste trenutnom brzinom (1,3 odsto godišnje), svetsko stanovništvo će se udvostručiti za sledećih 50 godina.“ Ovo „povećanje broja stanovnika nije ravnomerno na celoj planeti: Ujedinjene nacije procenjuju da je stopa rasta 0,3 odsto za razvijene zemlje, a 1,6 odsto u zemljama u razvoju. Početkom 21. veka, ukupna stopa rasta počela je sporije da se povećava, a stopa plodnosti i da opada u zemljama u razvoju - sa 4,7 deteta po jednoj ženi između 1975. i 1980. na 3,0 od 1995. do 2000. godine. I pored toga, te stope odnose se na mnogo veće populacije tako da će se porast brojnosti u apsolutnom smislu nastaviti još nekoliko decenija u budućnosti. Očekuje se da će sredinom ovog veka ukupan broj stanovnika biti oko 10 milijardi. Kao što kažu Takvel i Koziol... `izgleda da postoje režimi logističkog tipa, koji se održavaju dok se ne dogodi nešto krupno`. To nije ništa novo. Već vekovima (a možda i duže) postoje predviđanja o tome kakve će biti posledice

velikog broja stanovnika. Brzina porasta tog broja tokom 50-ih i 60-ih godina 20. veka dala je podstrek zaćecima ekološkog pokreta i njihovim predviđanjima da je nizbježan ekološki kolaps. Takva predviđanja su ponešto preuranjena, mada broj stanovnika premašuje raspoložive resurse, naročito u zemljama u razvoju. Oćekuje se da će naročito nedostatak vode za piće pogoditi svaka dva od tri ćoveka do 2025. i da će borba za ogranićene regionalne zalihe mođda posluđiti, po rijećima Kofija Anana, kao `seme nasilnog sukoba`.⁹

Povećanje broja stanovništva i, oćekivano u nerazvijenim i siromašnim drđzavama, odrađiće se i na koncept *održivosti* i *održivog razvoja*. Iako „niko ne mođe osporiti kako siromašni slojevi imaju pravo na bolji standard življenja – bilo da se radi o pitkoj vodi, boljoj prehrani i ćistoći te boljoj naobrazbi“, ipak će održivost „postati veliki izazov.“¹⁰

Naša Planeta je prenaseljena. Šta *prouzrokuje* tu prenaseljenost, odnosno koji su ***uzroci prenaseljenosti?***

Naravno, uzroka ove demografske pojave je više, a neke znaćajnije ćemo i navesti.

Prije svega, to su *nedostaci kontrole rađanja, obrazovanja i samodiscipline*. Zapravo, tako smatraju zapadnjaci, mada treba reći da je

⁹ *Osnove ekologija: ekološki principi i problemi zaštite životne sredine* (Priredili: Alan Bibi, En-Marija Brenan), „CLIO“, Beograd, 2008, str. 590.

¹⁰ Krishnarao Coimbatore Prahalad, *Bogatstvo na dnu ekonomske piramide: iskorjenjivanje siromaštva kroz profit*, „Mate“, Zagreb, 2010, str. 17.

prenaseljenost realna posljedica i drugih razloga. Kao, na primjer, *potrebe za radnom snagom u poljoprivredi* – kako se ekonomija nerazvijenih zemalja zasniva na poljoprivredi, jasno je da su za rad u njoj neophodna djeca. I, to je jedan od razloga demografske eksplozije stanovništva u nerazvijenim zemljama. Drugi razlog se odnosi na *nepostojanje neophodnog sistema socijalnog osiguranja*. Jer, kako taj sistem socijalne zaštite ne postoji ili je nerazvijen i neefikasan u nerazvijenim sredinama, roditelji se tradicionalno oslanjaju na djecu koja će o njima voditi brigu u starosti. Treći razlog se odnosi na to da se, s obzirom na postojanje *visoke stope smrtnosti novorođenčadi*, roditelji odlučuju za „višak djece“ vjerujući da će njih nekoliko i preživjeti. Konačno, postoji i četvrti razlog, a on se odnosi na *kulturne faktore* u zemljama u kojima se ističe vrijednost djece, a muške posebno.¹¹

Pomenuti faktor kulture se odnosi i na postojanje niskog nivoa kulturne osviještenosti stanovništva u siromašnim i nerazvijenim zemljama, posebno Afrike, Azije i Južne Amerike gdje je velika stopa nataliteta (djeca su „najveće blago“ i „dar Božiji“). Naravno, nisu to jedini faktori koji su doveli do demografske eksplozije. U njih bismo mogli svrstati i razvoj naučno-tehničkih i medicinskih otkrića, povećanje higijenskih i zdravstvenih navika stanovništva koji su doveli do pada stope mortaliteta, uvođenje

¹¹ Jork Bredšo, Majkl Valas, *Stvarnost nejednakosti: priče iz celog sveta*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost*, (Priredio Vladinir Vuletić), “Zavod za udžbenike i nastavna sredstva”, Beograd, 2003, str. 290.

određenih agrotehničkih mjera proizvodnje hrane i poboljšanje uslova njenog održavanja.

Prenaseljenost izaziva i određene **negativne posljedice**. Jedna se odnosi na *ishranu stanovništva* – sve veći broj ljudi stvara probleme u obezbjeđivanju sve veće količine hrane i resursa. Druga negativna posljedica se odnosi na *niži nivo zdravstvene zaštite*. Porast stanovništva stvara probleme u obezbjeđenju resursa, hrane, sanitarija, liječenja i zdravstvenih institucija. Takođe, negativna posljedica prenaseljenosti se odnosi i na demografsku eksploziju gradova na globalnom nivou. A, prenaseljeni gradovi u sebi nose više sirotinjskih naselja, socijalnu segregaciju, bolesti, subkulturu siromaštva, prostituciju, narkomaniju, socijalnu psihopatologiju, kriminal, nasilje, itd.¹²

Negativna posljedica prenaseljenosti se odražava i na korištenje resursa, zagađenje i devastiranje prirodne okoline. Većem broju stanovnika su neophodne i veće količine ne samo hrane, nego i resursa i energenata što se odražava i na životni standard, kao i na veće zagađenje i devastaciju životne sredine – zemljišta, vazduha, voda, hrane. Posebno su devastacija i zagađenost veći u urbanim sredinama koje ne pružaju neophodan kvalitet življenja. Ti, kao i drugi problemi, utiće i na povećanje migratornih kretanja, kao i na druge pojave i probleme.

Povećani broj stanovnika i njihova prenaseljenost će se odraziti na ekonomski razvoj,

¹² Jork Bredšo, Majkl Valas, *Stvarnost nejednakosti: priče iz celog sveta*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost*, (Priredio Vladinir Vuletić), “Zavod za udžbenike i nastavna sredstva”, Beograd, 2003, str. 290-291.

ulaganja u nauku, obrazovanje, zdravstvo, kulturu, kao i na socijalni položaj i ulaganja država u programe zaspošljavanja i otvaranja radnih mjesta, te smanjivanja siromaštva.

Dakle, većem broju stanovnika na Planeti će biti potrebna i veća količina hrane, resursa i energenata. Ali, to će se teško ostvarivati. Kako riješiti problem *prenaseljenosti*?

Engleski ekonomista i sveštenik Tomas Maltus (Thomas Robert Malthus, 1766-1834) je smatrao da se stanovništvo uvećava geometrijskom progresijom, a hrana aritmetičkom. Maltus kaže: „Pretpostavimo da stanovništvo Ostrva broji sedam miliona i da je postojeća produkcija dovoljna za izdržavanje tog broja. U prvih 25 godina stanovništvo bi se povećalo na 14 miliona, proizvodnja hrane bi se takođe udvostručila. U sledećih 25 godina stanovništvo bi brojalo 28 miliona, a hrane bi bilo samo za 21 milion. Na kraju sledećeg perioda bilo bi 56 miliona stanovnika, a hrane samo za polovinu tog broja. Na kraju veka stanovništvo bi brojalo 112 miliona, a hrane bi bilo samo za 35 miliona ljudi, što bi njih 77 miliona ostavilo ispod egzistencijalnog minimuma.“¹³

Disproporcija dovodi do manjka hrane i gladi, a povećanja stanovništva, što za posledicu razvija sukobe i ratove.

U godini u kojoj je pisao svoj *Esej* (1798.) stanovništvo u svijetu jedva da je imalo milijardu stanovnika. Broj stanovnika na Zemlji je sporo rastao sve do industrijske revolucije, pojave

¹³ Branislav S. Đurđev, *Geografija stanovništva*, „Univerzitet u Novom Sadu“, Novi Sad, 1998, str. 9.

naučno-tehničkih pronalazaka, te razvoja urbanizacije i saobraćaja. Maltus je primijetio da se do pojave zanatstva, manufakture i industrije broj stanovnika sporo povećavao zato što je stopa smrtnosti bila velika zbog niskog nivoa razvoja medicine i epidemija.

Kako se broj stanovnika povećava, Maltus je razmišljao o načinima njegove kontrole ističući značaj teškog rada, bolesti, epidemije, celibata, seksualne apstinencije, usporavanja i uzdržavanja od rađanja, kasnijeg sklapanja braka, kao i zanivanja porodice kada su obezbijeđeni materijalni preduslovi njenog opstanka.

Nakon Maltusa će tzv. *neomaltuzijanci*, kao sredstva kontrole povećanja nataliteta i ograničavanja porasta stanovništva, isticati značaj masovne upotrebe kontraceptivnih sredstava i mjera sprečavanja neželjenog začeća (abortus i sterilizaciju), te odgađanje planiranja porodice i legalizaciju istopolnih brakova. Neki od njih se zalažu za uskraćivanje zdravstvene zaštite siromašnima, masovno istrebljenje i genocid stanovništva pojedinih zemalja i kontinenata izazivanjem ratova, bolesti, epidemija, gladi. Drugim riječima, gdje god se može izazvati povećanje smrtnosti i stope mortaliteta, treba to i učiniti jer to je za njih „spas čovječanstva“. Zato i govore o „zlatnoj milijardi“ kao konačnom i optimalnom broju stanovnika na Zemlji.

Tako bogati misle o siromašnima predlažući genocidne mjere „spašavanja čovječanstva“. Za njih su siromašni, a ne bogati, krivi za sukobe i ratove jer ih je *previše a premalo* sredstava za život. Suprotno ovom gledištu je ono

koje ističe da rat ne izazivaju siromašni i gladni, već bogati i nezaježljiviji. „Ono što je potpuno novo u svetskoj istoriji i što zaprepašćuje cinizmom, nemoralom i evidentnom nekrofilijom jeste otvoreni govor o potrebi drastičnog smanjivanja stanovnika na zemlji. Da bi razvijeni i bogati mogli da žive dovoljno udobno, treba ukloniti s lica zemljinog nekoliko milijardi siromašnih zlosrećnih ljudskih bića. O tome se u razvijenom civilizovanom svetu govori kao da je reč o skakavcima, muovama ili pacovima. Nekad su ratovali vojnici s vojnicima. Onda se, počev od Drugog svetskog rata, počelo govoriti o totalnom ratu, u smislu da je iščezla razlika između fronta i pozadine i da žrtve rata mogu biti i vojnici i civili. Sledeći korak je učinjen za manje od pola veka. Sad se ratuje iz velikih visina i prevashodno protiv civila. Ciničnost i bahatost je sad postala brutalna. Kao što je operacija bombardovanja srpskog naroda nazvana `milosrdni anđeo` a za ratne zločine i genocid optužene žrtve, tako upravo oni koji masovno proizvode i upotrebljavaju oružje za destrukciju civila, svoje buduće žrtve optužuju za posedovanje oružja za masovnu destrukciju civila. To je bio razlog za napad na Irak, iako to oružje nikad nije bilo nađeno, a sad se besramno i neinventivno, na isti način optužuju sledeće žrtve... Da bi se što više nekorisnih života satrlo, sistematski se izazivaju sukobi između naroda određenih za odstrel (na primer, Tutsi i Huti u Africi, Iračani i Iranci u Aziji i narodi bivše Jugoslavije na Balkanu). Posebno je monstruozno što se u laboratorijama proizvode nove strahovite bolesti kojima se namerno inficiraju čitavi narodi.

U ovom času `ebola` hara Afrikom, `sida` čitavim svetom, a na putu su nesumnjivo i novi biseri ove dijaboličke destruktivnosti.¹⁴

U našem svijetu vlada sveopšte socijaldarvinistički duh, nepovjerenje i hobsijanska logika *homo homini lupus est* u društvenom stanju *bellum omnium contra omnes*. Upravo tu činjenicu potvrđuje i **prodaja naoružanja** u svijetu, prodaja koja predstavlja realnu rizičnu prijetnju miru i sveopštoj bezbjednosti.

Kada je riječ o prodaji naoružanja, u periodu između 2011. i 2015. godine, u svijetu je prodato 14% više naoružanja nego u prethodnom petogodišnjem periodu, tj. između 2006. i 2010. godine. Ono što je apurdno jeste to da među pet najvećih izvoznika oružja su četiri člana Savjeta bezbjednosti UN, dakle institucije koja se „brine“ za mir u svijetu. Prvi na listi su SAD koje su prodale trećinu svjetskog naoružanja (33%), na dugom mjestu je Rusija koja je prodala 25%, treća je Kina (5,9%), četvrta Francuska (5,6%). Na petom mjestu je Njemačka (4,7%). Ako se to upoređi sa prethodnim periodom, vidi se da postoji povećani trend prodaje oružja: SAD (sa 29% udjela na 33%), Rusija (sa 22% na 25%), a Kina sa 3,6% na 5,9%. Njemačka je smanjila prodaju oružja u periodu od 2006-2010. godine (sa 11% na 4,7%). Kojim državama prodaju oružje? Rusija prodaje Indiji (i u zadnjih pet godina 39% svog oružja su prodali toj azijskoj državi), koja je i najveći svjetski uvoznik oružja. Što se tiče SAD, njihovi najveći kupci naoružanja su Saudijska

¹⁴ Mihailo Marković, *Vrednosti i kvalitet života*, „Sociološki godišnjak“, br. 1, 2004, str. 5-6.

Arabija (9.7%), Ujedinjeni Arapski Emirati (9.1%) i Turska (6.6%). SAD čak 41% svog oružja prodaju državama Bliskog istoka. Kina prodaje Pakistanu (35%), Bangladešu (20%), Mianmaru (16%). Američko oružje kupilo je 96 država svijeta, a rusko 50. Dakle, Indija je najveći uvoznik oružja (u proteklih pet godina je kupila 14% svog naoružanja). Zatim slijedi Saudijska Arabija sa 7% udjela na svjetskom tržištu oružja (oko tri i po puta više nego prije pet godina kada je taj udio iznosio 2,1%). Treći su Kinezi sa 4,7% - njihov udio u uvozu se smanjio zato što im je domaća proizvodnja u porastu. Na četvrtom mjestu su Ujedinjeni Arapski Emirati s 4,6%, a na petom Australija (3,6%). Od šest država uvoznica, četiri su najviše kupovale od SAD, ali je najviše zaradila Rusija. Vijetnam kupuje oružje od Rusije (93% ukupnog uvoza), a Južna Koreja od SAD (80% ukupnog uvoza). Vijetnam je svoj uvoz oružja povećao za 699%, prije svega zbog straha od Kine koja preferira neka ostrva koje Vijetnam smatra svojim. Regionalno posmatrano, najviše je oružja odlazilo u Aziju i Okeaniju (46%) i Bliski istok (25%), čije su države znatno nadmašile evropske (a čiji se udio smanjio sa 21% na 11%).¹⁵

Demografska eksplozija i izraziti rast stanovništva svijeta dovodi do narušavanja sklada u prirodi i prirodne ravnoteže te, zajedno sa snažnim tehnološkim i industrijskim napretkom izazivaju čitav niz ekoloških problema koji

¹⁵ <http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/koje-zemlje-najvise-prodaju-a-koje-najvise-kupuju-oruzje-neki-podaci-su-iznenadujuci-a-usput-i-otkrivaju-zanimljiva-saveznistva/102733/> (13.05.2016).

dovode u pitanje i samu demografsku dimenziju čovječanstva. „Demografski porast bio je i ostaje veći od tehničkog napretka i porasta proizvodnje. Zato i jesu moguće u današnjem svijetu, usprkos velikom tehničkom napretku, dramatične socijalne regresije.“¹⁶

Upravo zato što je demografski porast, odnosno porast stanovništva, veći od porasta proizvodnje i mogućnosti da se stanovništvo na adekvatan način prehrani, ove „dramatične socijalne regresije“ predstavljaju veliku opasnost i rizike bezbjednosnih prijetnji.

¹⁶ J. Fourastie, *Civilizacije sutrašnjice*, „Naprijed“, Zagreb, 1968, str. 30.

2.

GLOBALIZACIJA I NEJEDNAKOSTI

Globalizacija je izuzetno moćan savremeni proces koji dovodi do integracije svijeta u jednu cjelinu koju kontrolišu moćne institucije finansijskog kapitala i druge institucije globalne moći. Utemeljena je na principima neoliberalizma i potpuno suprostavljena siromašnim narodima i njihovim državama. Mjere neoliberalne ekonomije povećavaju nezaposlenost i siromaštvo pokazujući svoju protivriječnost - na jednoj strani razvijaju ekonomsku produktivnost, tehnološku i društvenu razvijenost i nadmoć, a na drugoj siromaštvo i nezaposlenost. Tako se neoliberalna globalizacija pokazuje kao kontinuirani nastavak neokolonijalizma i neoimperijalizma.

Globalne međunarodne institucije moći, kao što su Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, kao i druge moćne institucije, provode postupke realizacije neoliberalnog projekta bogaćenje bogatih, a siromašnja siromašnih, te razaranja njihovih država i nacionalnih ekonomija. Mehanizam kojim to uspijevaju je *Vašingtonski konsenzus*, odnosno *Program strukturalnog prilagođavanja*. To je mehanizam koji uspješno omogućava da transnacionalne kompanije pomoću

Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke i Svjetske trgovinske organizacije nesmetano ulaze u nacionalne ekonomije koje osvajaju, eksploatišu, kolonizuju i razaraju.

Globalne institucije moći dominiraju globalnom kapitalističkom ekonomijom (kao i drugim područjima društvenog života), i njihovo djelovanje nije ograničeno granicama nacionalnih država. Globalizacija im omogućava da erodiraju suverenitet država, nameću svoju moć i tako krše ljudska prava. Nasilje koje provode globalne institucije moći nije virtuelno, nego je stvarno, ali ne i tako jasno vidljivo.

Globalizacija zapravo predstavlja proces povezivanja i integracije država, ekonomija i kultura u jednu ne baš kompaktnu i koherentnu cjelinu sveopšte međuzavisnosti. Potpomognut uticajem globalizacije i globalnih institucija moći, neoliberalizam imperativno nameće državama projekcije njihovog razvoja. Na taj način ova doktrina dovodi do stvaranja finansijske oligarhije koja raznim spekulacijama povećava bogatstvo moćnih, a siromaštvo siromašnih država i naroda. Čvrsti amalgamski spoj neoliberalne ekonomske, finansijske, političke, vojne, pa i medijske oligarhije, dovešće do neoimperijalne eksploatacije siromašnih. Tako će se, neoliberalno fundirana globalizacija, zapravo manifestovati kao neoimperijalna globalizacija bogatstva na jednoj, a bijede, siromaštva i „socijalnog aparthejda“, na drugoj strani.

Globalizacija stvara ekonomski i socijalni nesklad, ekonomske i socijalne nejednakosti, protivriječnosti i probleme ne samo između

bogatih i siromašnih država i naroda, nego takav ekonomski i socijalni jaz i nesklad i u sopstvenim društvima.

Globalizacija stvara određenu **društvenu strukturu**. Kako ističe Lesli Skler (Leslie Sklair), na globalnom nivou postoji klasa *međunarodne upravljačke buržoazije* koja predstavlja „društveno homogenu kategoriju, koja obuhvata preduzetničku elitu, menadžere, više državne funkcionere, vodeće političare, pripadnike intelektualnih profesija i pojedince sa sličnim položajem u svim sferama društva.“ Bauman (Zygmunt Bauman) govori o globalnoj polarizaciji na *globalno bogate* i *lokalno siromašne*, što podrazumijeva postojanje suprotnosti između globalno moćnih i lokalno nemoćnih u globalizaciji kao „novoј podeli privilegija i obespravljenosti, bogatstva i siromaštva, mogućnosti i bezizlaznosti, moći i nemoći, slobode i neslobode.“¹⁷

Neoliberalna ekonomija stvara ekonomske i socijalne nejednakosti na globalnom, ali i na lokalnom nivou. Socijalne nejednakosti predstavljaju stvarne rizike koji utiču na ugrožavanje bezbjednosti.

Kako se pokazuje, globalizacija sve više predstavlja izraz neoimperijalizma neoliberalnog kapitalističkog finansijskog tržišta. Zato ona sobom ne nosi sklad, nego nesklad, razlike, antagonizme, konflikte, sukobe, rizike i bezbjednosne prijetnje. Neoliberalne mjere koje nameću Međunarodni monetarni fond, Svjetska

¹⁷ Vladimir Vuletić, *Globalizacija*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009, str. 23.

banka i Svjetska trgovinska organizacija, su mjere globalnog *ekonomskog* i *socijalnog aparthejda* koje na jednoj strani ekstremno uvećavaju bogatstvo, a na drugoj, siromaštvo. Ono što je paradoksalno je to što je Međunarodni monetarni fond institucija Ujedinjenih nacija koja, tako, i institucionalizuje socijalne nejednakosti, odnosno bogatstvo i siromaštvo na globalnom nivou.

Tako se pokazuje da je, utemeljena na neoliberalizmu, globalizacija od 80-tih godina prošlog stoljeća, a od pada Berlinskog zida posebno, postala neoimperijalna i neokolonijalna, odnosno postala je *neokolonijalizam* u kojem je kolonija *država deindustrijalizacije*, odnosno „u suštini država koja ima dozvolu da proizvodi samo sirovine.“¹⁸

Pod pritiskom globalnih institucija moći, države su podijeljene na dva različita područja. U jednom se nalaze bogate, industrijalizovane zemlje, a u drugom siromašne, deindustrijalizovane zemlje.

Napredne zemlje su uspješne jer su se industrijalizovale i izvozno orijentisale (koristeći poreske olakšice i kreditne subvencije za svoje privrede). Koristile su protekcionističke mjere i „veoma dozirane liberalizacije spoljnoekonomske i devizne sfere“, carinsku zaštitu i „veštački održavan nizak (potcenjen) devizni kurs domaće valute.“ Osim toga, „uspješne države aktivno rade na kanalanju individualne preduzetničke energije u kolektivno preduzetništvo, svesne da u

¹⁸ Erik S. Reinert, *Globalna ekonomija: kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji*, „Čigoja štampa“, Beograd, 2006, str. 123.

savremenom svetu preduzetništvo sve više postaje kolektivni poduhvat, gde država ima i te kako važnu ulogu.¹⁹

Utemeljena na neoliberalizmu i zajedno s njim, ekonomska globalizacija erodira kejnzijanski koncept države i njegove kompromisne interesne ekonomske i socijalne politike između vlade, vlasnika i sindikata, čiji se cilj odnosio ne samo na povećanje ekonomskog rasta, nego i zaposlenosti i potrošnje, kao i povećanja životnog standarda, socijalne sigurnosti i zaštite. Neoliberalizam apostrofira značaj i ulogu tržišta, uskraćuje pomoć radnicima, ugrožava radnička i socijalna prava, i na taj način ukida koncept socijalne pomoći „*države blagostanja*“.

¹⁹ Male zemlje (kao što je, recimo, Srbija), ne mogu promijeniti nepravedni svjetski ekonomski poredak, ali mogu da u globalizovanom svijetu koriste instrumente koji bi u konkurenciji odgovarali nacionalnom interesu. One treba da zaštite unutrašnje tržište i domaće proizvođače, stimulišu razvoj i izvoz, i da zadrže nacionalnu kontrolu „nad prirodnim resursima i ključnim granama ekonomije.“ Takođe, one treba da iskoriste i razvijaju svoje komparativne prednosti i, kada je riječ o Srbiji, one se odnose na *prirodne uslove* (koji odgovaraju poljoprivrednoj proizvodnji i na njenom temelju, prerađivačkoj industriji čiji bi viškovi odlazili u izvoz), *geografski položaj* (koji je pogodan za infrastrukturne projekte - saobraćaj, energetiku, telekomunikacije), *visokostručni kadar* (u nekim segmentima koj još može da obezbijedi u dobroj mjeri urušen obrazovni sistem). Komparativne prednosti se i „stvaraju i stiču dobrim obrazovanjem, modernim tehnologijama i inovacionim industrijama, efikasno organizovanom državom i slično, a na tome se sada u Srbiji skoro ništa ne radi.“ Jovan B. Dušanić, *Ekonomija postmoderne* (2. dopunjeno izdanje), „Univerzitet u Banjoj Luci, Ekonomski fakultet“, Banja Luka, 2016, str. 389-390.

S kraja 80-tih godina prošlog stoljeća je naftna kriza uzdrmala svjetsko tržište, kao i tadašnju u razvijenim zemljama „*socijalnu državu*“. Bio je to agresivan početak praktične realizacije doktrine neoliberalizma Hajeka (Friedrich von Hayek) i Fridmana (Milton Friedman) posebno.

U snažnom naletu agresivnog neoliberalizma, koncept „*države blagostanja*“ je počeo da gubi. Ekonomisti su smatrali da je „*socijalna država*“ dovela do snažne društvene birokratizacije, kao i do veoma izražene krize razvoja i rasta kapitalizma. Zato su i predložili Reganu (Ronald Reagan) i Margaret Tačer (Margaret Thatscher) da prihvate filozofiju razvoja utemeljenu na tržišnom fundamentalizmu i monetarizmu. Kao proizvod razvoja neoliberalne globalizacije, nejednakosti postaju snažan „inkubator za nepravdu i nestabilnost.“²⁰

Ako su institucije globalne finansijske moći – Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka - institucije neoliberalnog kapitalizma, a jesu, onda su stavovi njihovih predstavnika o „*pomoći siromašnima*“ samo jedna u nizu obmana i prevara. Kako je neoliberalizam suprotavljen „socijalnoj državi“ i njenom konceptu socijalne pravde i socijalne zaštite stanovništva, jasno je da djelovanje ovih institucija moći nije okrenuto uspostavljanju pravednog ekonomskog poretka i poretka pravde na globalnom nivou, nego uspostavljanju neoimperijalnih odnosa nejednakosti i eksploatacije čije su posljedice

²⁰ Erik Hobsbaum, *Globalizacija, demokratija, terorizam*, „Arhipelag“, Beograd, 2008, str. 43.

veoma evidentne na svim područjima individualnog i društvenog života. Postojeća neoliberalno orijentisana ekonomija tržišnog fundamentalizma i monetarizma ne samo što eksploatiše i razara prirodnu sredinu, nego i eksploatiše siromašne od strane bogatih stvarajući sve veći jaz između bogatih i siromašnih. Zato su globalizacija i njen neoliberalizam u mnogim sredinama predmet opravdane kritike i otpora.

Globalne institucije moći kontrolišu sva područja društvenog života, proizvodnju roba, usluga i kapitala, te potrošnju resursa. One su toliko moćne na ekonomskom, političkom, kulturnom, obrazovnom, medijskom i vojnom području da veoma jednostavno mogu da erodiraju i dovedu u pitanje suverenost država a da pri tom države ne mogu i ne usuđuju se suprostaviti tim procesima. Prostor i sloboda djelovanja države su ograničeni djelovanjem globalnih institucija moći.

Države su izgubile dobar dio svoje ekonomske moći i ekonomske suverenosti, a i državna kontrola transnacionalnih, multinacionalnih korporacija je potpuno neuspješna jer upravo korporacije kontrolišu protok roba, resursa, usluga i kapitala. Države teško mogu da određuju carinske, poreske ili kamatne stope, a i kad bi to pokušale učiniti ne bi mogle dobiti kredite od njihovih korporativnih „zaštitnika“, a transnacionalne korporacije bi preselile novac na druga područja svjetske ekonomije. U tako strogo determinisanom odnosu su nacionalne ekonomije i država potpuno nadmašene globalnim neoliberalnim centrima moći. S druge strane posmatrano, globalne

institucije moći i njihove multinacionalne kompanije uz pomoć lokalnih korumpiranih elita, onemogućavaju funkcionisanje ekoloških zakona i ekološkog prava te, tako, beskrupulozno eksploatišu i uništavaju resurse nerazvijenih zemalja i tako ugrožavaju ljudska prava vezana za zaposlenje, materijalno blagostanje, životni standard, zdravlje, obrazovanje, sigurnost. Ponašajući se kao ekonomski, politički, vojni i ekološki predatori, globalne institucije moći su - *institucije nasilja*.

Posebno treba pomenuti multinacionalne i transnacionalne korporacije koje veoma lako i jednostavno prenose kapital na područja siromašnih država i zemalja kako bi eksploatisale njihove jeftine resurse i radnu snagu, ne poštujući pravne propise. One „krše“ i onemogućavaju donošenje *ekoloških propisa* koji bi ograničili devastirajuće iskorištavanje resursa. To čine na različite načine - lobiranjem, doniranjem, sofisticiranim medijskim kampanjama - okrećući političke sisteme „i veliki dio javnog mišljenja protiv propisa, pa je sposobnost zakona da zaštiti ljude i okoliš od šteta što ih nanose korporacije sve manja i manja.“²¹

Globalne institucije moći provode različite oblike nasilja nad slabim, nemoćnim i nerazvijenim narodima i državama. Njihovo nasilje nije potpuno vidljivo, ali je veoma izraženo i zahvata područje ekonomije, politike, diplomatije, identiteta i kulture, kao i svih drugih područja društvenog života. U krajnjoj liniji, ono dovodi do

²¹ Joel Bakan, *Korporacija: patološka težnja za profitom i moći*, „Mirakul“, Zagreb, 2006, str. 111.

erozije suverenosti država i naroda i razaranja njihovih ekonomija.

Globalne institucije neoliberalne moći, kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, multinacionalne korporacije, Evropska unija, UN, NATO, i druge institucije, države i organizacije, raspolažu različitim oblicima pritiska i uticaja kako bi ostvarile svoje interese. Ti oblici uticaja mogu biti ekonomskog, finansijskog, političkog, medijskog, kulturnog, duhovnog, pa i vojnog karaktera.

Imperativne mjere štednje koje nameću moćne globalne finansijske institucije direktno utiču i na zapošljavanje, životni standard, kvalitet života i zdravlje stanovništva. Te mjere dovode do povećanja nezaposlenosti i siromaštva, što direktno ugrožava zdravlje ljudi. Povećanje stope nezaposlenosti dovodi do povećanja siromaštva i nedostatka novca za lijekove, zdravstvenu zaštitu i kvalitetnu ishranu. Smanjenje kontrole i održavanja zdravlja dovodi do povećanja stope morbiditeta i mortaliteta.

Porast stanovništva, nedostatak resursa, kao i druge pojave, dovode do migracija. Iako su migracije veoma stara društvena pojava, ipak se sa ekološkim problemima, nedostatkom resursa i procesima globalizacije, razvijaju novi sadržaji i novi oblici migracija.

Razvoj globalizacije dovodi do lokalnih i regionalnih problema i dezintegracija. Povećanje nezaposlenosti, pad životnog standarda i osiromašenje, raspadi država, društvene anarhije i društvene anomalije, internacionalizacija kriminala,

socijalne napetosti, međunacionalni antagonizmi i ratovi, „etnička čišćenja“ i erozije suverenosti nacionalnih država - samo su neki od negativnih pokazatelja razvoja savremenih društava i globalizacije a koji dovode do migracija i bezbjednosnih problema koje migracije sobom nose.

Na početku druge decenije trećeg milenija se čovječanstvo nalazi pred velikim izazovima, ekološkim i egzistencijalnim, **globalnim problemima** kao što su:

- eksplozija čovječanstva (prema nekim prognozama, predviđa se da ljudska populacija sa sadašnjih 7 do 2025. godine dostigne brojku od 12 milijardi stanovnika; s tim u vezi je povezana i biološka evolucija koja se odnosi na produženje ljudskog vijeka koja je posljedica naučno-tehničkog progresa, poboljšanja kvaliteta ishrane, poboljšanja zdravstvenih, higijenskih i stambenih uslova života, životnog standarda, razvoja medicine (9.000 g. pr. n. e. je prosječni ljudski vijek iznosio 25 godina, u Hristovo doba 30, a u periodu 2050. i 2060. se očekuje da će iznositi 90-95 godina);
- korištenje „prljavih tehnologija“; neprestalne tehnološke promjene koje se odnose na stalne inovacije i korištenje tehnoloških proizvoda u svim oblastima života;

- oštećenje biosfere i njenih ekosistema (prouzrokovano hemijskom industrijom, radioaktivnim zagađivanjem, radom termoelektrana na uglj, uništavanjem ekosistema, i dr.), te iscrpljivanje prirodnih resursa i umanjenje količina mineralnih i energetske sirovina;
- povećanje otpada u ogromnim količinama (industrijski, poljoprivredni, radioaktivni, i iz domaćinstava);
- zagađenje vazduha, zemljišta i vode; nestašica vode, nedostatak zdrave hrane;
- globalna promjena klime i pregrijavanje Planete koji se pojavljuju kao posljedica ubrzanog tehnološkog razvoja, potrošnje prirodnih resursa, fosilnih goriva i velike količine energije;
- uništenje mnogih vrsta biljnog i životinjskog svijeta i neprestalno ugrožavanje flore i faune;
- zdravstveni problemi, bolesti i oštećenja ljudskog zdravlja i ugrožavanje života;
- siromaštvo, beskućništvo $\frac{1}{4}$ svjetskog stanovništva, glad;
- ratovi i ratna dejstva, trka u naoružanju, nuklearni, hemijski i biološki udesi, migracije, terorizam, itd.

Svi ovi, kao i drugi problemi koje u sebi i sobom nosi globalizacija, predstavljaju stvarne rizike i bezbjednosne prijetnje opstanka ljudskog društva.

3.

NEOLIBERALNA DOKTRINA NEJEDNAKOSTI

Na prelazu dva vijeka (XIX u XX, i XX u XXI) svjetskom ekonomijom vladaju dvije doktrine – liberalizam i neoliberalizam. „Kao što je poznato, liberalizam insistira na individualnim slobodama, vladavini prava i privatnoj svojini i zalaže se za radikalno ograničavanje uloge države u privredi i njenu ulogu svodi na obezbeđenje zakona i poretka, uključujući zaštitu privatne svojine. Imajući u vidu da je liberalizam ideologija koja se realizuje u interesu moćnih i bogatih, odnosno da je u funkciji povećanja materijalnog bogatstva uskog sloja na račun ogromne mase stanovništva, logično je da se država našla na meti oštih napada liberala, jer se kao glavna prepreka u ostvarenju njihovih interesa pojavljuje država, koja treba da vodi računa o opštim i nacionalnim interesima koji se realizuju u korist većine građana.“²²

Današnji, savremeni svijet je globalizovan, umrežen i povezan u jednu cjelinu u kojoj dominira neoliberalna doktrina - *nejednakosti*.

²² Jovan B. Dušanić, *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, „Catena mundi“, Beograd, 2015, str. 139-140.

Kad je 2001. godine nekadašnji potpredsjednik Svjetske banke i nobelovac, Džozef Stiglic (Joseph E. Stiglitz) rekao bivšem predsjedniku Vlade Republike Srbije Zoranu Đinđiću „čuvajte se MMMF-a“, to je značilo upozorenje koje se odnosilo na „čuvanje“ od globalnih neoliberalnih institucija moći i nasilja kao oruđa nove kolonizacije čija „pomoć“, puna ultimatumata, dovodi do razaranja suvereniteta naroda i država, kao i njihovih ekonomija, identiteta i kultura.

Mala i slaba Srbija, kao i mnoge druge nemoćne, siromašne države i narodi, nastoje da svoj ekonomski razvoj i socijalnu stabilnost obezbijede uz „pomoć“ neoliberalnih globalnih institucija moći. Na taj način su sve upadale u ralje finansijskih predatora iz kojih se nisu mogle iščupati.

Prema neoliberalnoj doktrini „čovekova dobrobit može biti najbolje unapređena dopuštanjem sloboda preduzetničkih aktivnosti pojedinaca i veština u sklopu institucionalnog okvira, koji karakteriše jaka prava privatne svojine, slobodno tržište i slobodna trgovina. Uloga države jeste da stvori i očuva institucionalni okvir saobrazan takvim praksama. Država, na primer, mora da garantuje kvalitet i integritet novca. Ona, takođe, mora da uspostavi one vojne, odbrambene, policijske i pravosudne strukture i funkcije neophodne za osiguranje prava privatne svojine i da garantuje, i silom ako je to neophodno, odgovarajuće funkcionisanje tržišta.“²³

²³ Dejvid Harvi, *Kratka istorija neoliberalizma*, „Mediterran“, Novi Sad, 2012, str. 14-15.

Kada se odbije primjena ultimativnih neoliberalnih mjera (kao što je to bio slučaj sa bivšom SFRJ), onda se se upada u nove probleme – koristi se *sila*, podmeću se *ratni požari* i provodi *agresija*.

Tako je bilo u slučaju agresije SAD i NATO-a protiv SR Jugoslavije. To je neoliberalni rat protiv država i naroda, ali rat u kojem neoliberali dobro vide da se slabi ne mogu braniti i da za bogate to nije rizičan poduhvat. I, zato je to za njih unaprijed proklamovana „humanitarna intervencija“ čiji je tobožnji cilj odbrana „ljudskih prava“.²⁴

Za poljskog ekonomistu Kolodka (Gregorz W. Kolodko) neoliberalizam nije ništa drugo nego „ideologija i ekonomski program koji ima svoj konkretni plan dejstva. U suštini, pod plaštom prekrasnih parola – od slobode preko demokratije do preduzetništva – on se pretvorio u instrument koji služi preraspodeli dohodaka u korist elite, a na štetu većine.“²⁵

²⁴ Moćne neoliberalne države i njihove institucije ne trpe da im iko „stane na put“. U slučaju bombardovanja Srbije su Klinton i Bler isticali da se svrha bombardovanja odnosi na to da se ne izgubi kredibilitet i, naravno, kako dobro primjećuje Čomski (Noam Chomsky), da se zna „ko je gazda.“ Jer, „Srbija se suprostavljala naredbama gazde, a to se nikome nesme dopustiti. Kao i Irak, i Srbija je bila bez odbrane, pa nije bilo rizika. Slobodno ste mogli da izjavite da intervenišete samo iz humanitarnih razloga.“ Noam Čomski, *Imperijalne ambicije: razgovori s Noamom Čomskim*, „Rubikon“ – Novi Sad, „Beoknjiga“ – Beograd, 2009, str. 47.

²⁵ Jovan B. Dušanić, *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, „Catena mundi“, Beograd, 2015, str. 140 f.

Kao što se vidi, neoliberalizam je doktrina i program neoeksploatacije, odnosno uspostavljanja ekstremnog socijalnog jaza između bogatstva i siromaštva. To je doktrina koja ne bi bila provedena u ekonomsku i socijalnu praksu da nema moćnih država i njihovih finansijskih institucija moći koje davanje kredita i zajmova uslovljavaju prihvatanjem neoliberalne ekonomske doktrine.

Neoliberali opravdavaju nejednakosti među narodima ističući da su one nužna posljedica činjenice da „lideri siromašnih zemalja ne slede pravilne politike“ te su im, zato, sindikati snažni a tržišta „neregulisana“.²⁶

Liberalizam je u svom klasičnom obliku insistirao „na individualnim slobodama i privatnoj svojini“. Neoliberalizam se zalaže za „preduzetništvo privatnog sektora“, ali i za „ograničavanje uloge države (smanjenje državnih rashoda i aktivnog učešća države u privredi, kao i ograničavanje državnog regulisanja tržišta), te ignoriše bilo kakvu nacionalnu osobenost, socijalnu odgovornost i etičke principe.“²⁷

I dok se liberalizam u okvirima sopstvenog društva zalagao za „minimalnu državu“, bio je eksploatatorski i kolonijalan “vani”, a za takvo nešto mu je trebala snažna, imperijalna država, dotle se neoliberalizam upravo zalaže za snažnu

²⁶ Džef Fo, Leri Majšel, *Nejednakosti i globalna ekonomija*, u: *Na ivici: živeti sa globalnim kapitalizmom* (Prir. E. Gidens, V. Haton), “Plato”, Beograd, 2003, str. 125.

²⁷ Jovan B. Dušanić, *Ekonomija postmoderne* (2. dopunjeno izdanje), „Univerzitet u Banjoj Luci, Ekonomski fakultet“, Banja Luka, 2016, str. 36-37.

državu i zato se protivi „državi blagostanja“. Represivan je i „u kući“, a posebno militantan prema „vani“.

Neoliberalizam se suprostavlja „državi blagostanja“, odnosno „*socijalnoj državi*“ smatrajući da njihova socijalna politika socijalnih davanja i socijalne zaštite siromašnih i nemoćnih, dovodi u pitanje efikasnost države i profit bogatih. Neoliberalizam ne interesuju troškovi socijalnih davanja za nezaposlene, siromašne ili hendikepirane, nego siguran profit bogatih; njega ne interesuju kompromisi između buržoazije i radničke klase i socijalna politika pune zaposlenosti i zaštite, već uvođenje i primjena politike oporezivanja.

U izvjesnom pogledu, suprotno liberalizmu, neoliberalizam se zalaže za **državu** koja će djelovati isključivo u korist biznisa, profita i kapitala, a ne u korist socijalnih davanja i socijalne pravde. Ona treba da obezbijedi visoki stepen slobode biznisa i kontrole ljudi, rada, reda i mira. Liberalizam je isticao ulogu i značaj pojedinca u odnosu na državu, dok neoliberalizam ne; on **ne prihvata većinu javnih institucija**: neoliberali se zalažu za privatne bolnice, škole, fakultete i univerzitete, sportske i druge institucije, slobodno tržište i slobodno organizovanje; liberalizam je bio suprotstavljen državi (osim u smislu njene zaštite privatnog interesa), a neoliberalizam je potpuno suprostavljen javnom sektoru izuzev – **naoružavanja**. Jer, nije moguće održati i izgraditi društvo na neoliberalističkim principima a da se istovremeno ne odvajaju veća sredstva za održavanje zakona i poretka. Otuda

neoliberalistička potreba za tzv. „demokratijom“, „ljudskim pravima“, i „pravnom državom“, kao i podrška „nužnosti“ naoružavanja, militarizmu, vojsci, militantnosti i prevlasti u svijetu kako bi se koncept „demokratije“, „ljudskih prava“ i „pravne države“ i „realizovao“. Ideologija neoliberalizma ima za cilj da kontroliše, preuzme i *kolonizuje nacionalne privrede* i njihove *resurse*. Otuda, rat i borba („pljačka“) neoliberalne države za svjetske resurse preko vojnih saveza i transnacionalnih korporacija. I, naravno, sve to u ime lažnog semantičkog diskursa o zaštiti „ljudskih prava“ i „demokratije“.

Kao modifikacija liberalizma, u svojoj ekonomskoj doktrini i praksi, neoliberalizam favorizuje dvije komponente – *privatnu svojinu* i *profit*. To je čista *hrematistika* čiji je cilj stvaranje novca pomoću novca.

Na mjesto slobode pojedinca, neoliberalizam stavlja profit, privatnu inicijativu i slobodni protok kapitala, i zato predstavlja novi oblik *totalitarizma*. Jer, ukoliko „se ima na umu bliskost, premda i posredovanost veza između globocentričnih korporacija i vlada `kluba` najrazvijenijih zemalja, zatim ogromna uloga industrije naoružanja u privredama tih zemalja, posebno Sjedinjenih Država, čvrsta povezanost vojnoindustrijskog i naftnog kompleksa s težnjama zapadnih država za planetarnom dominacijom, kao i s ulogom NATO-a – može se zaključiti da se pretežni deo podloge nastajućeg liberalnog

totalitarizma nalazi u tipu *političke ekonomije* savremenog, ekstrarazvijenog kapitalizma.²⁸

Kao novi oblik totalitarizma, neoliberalizam zahvata sva područja društvenog života, odnosno, on nastoji da se sa ekonomskog prostora proširi na sve društvene prostore i da ih podvrgne svojoj doktrini hrematistike.

Neoliberalizam nastoji da svoje ekonomsko stajalište prenese i na druga društvena područja, te da se tržišni odnosi „pojaviuju i postaju sve značajniji i u oblastima kao što su: brak (bračni ugovori), politika (političko tržište), obrazovanje (proizvođači i potrošači znanja), i slično.“²⁹

Kako je profit značajniji od ljudskih potreba, posmatrano u ekonomskom i socijalnom smislu, mjere koje provode neoliberalne institucije moći dovode do masovne nezaposlenosti, siromaštva i opšteg pada životnog standarda. Neoimperijalna neoliberalna eksploatacija dovodi do sve većeg osiromašenja ljudi u državi i stvaranja „*potklase*“ isključene iz institucija društvene moći i zadovoljavanja ličnih potreba, dok na globalnom nivou dovodi do ekonomskog i socijalnog jaza između bogatih i siromašnih naroda i država. Ekološki posmatrano, neoliberalna mobilnost kapitala na područja gdje postoje jeftini resursi, dovodi do brzog uništavanja resursa i biodiverziteta siromašnih. Kada se tome doda i

²⁸ Zoran Vidojević, *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, „Institut društvenih nauka“, Beograd, 1997, str. 97; Zoran Vidojević, *Kuda vodi globalizacija*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2005, str. 185.

²⁹ Jovan B. Dušanić, *Ekonomija postmoderne* (2. dopunjeno izdanje), „Univerzitet u Banjoj Luci, Ekonomski fakultet“, Banja Luka, 2016, str. 41.

hemijsko uništavanje zemljišta, vode, vazduha i hrane, jasno je da neoliberalizam iza sebe ostavlja ekološku pustoš, a to siromašnima još više pogoršava i onako tešku egzistencijalnu, ekonomsku i socijalnu situaciju.

Osnovni mehanizam realizacije neoliberalne doktrine, a time i stvaranja nejednakosti, je - tzv. „**program strukturalnog prilagođavanja**“. Što ga karakteriše?

Globalne institucije moći prisiljavaju države da uvedu *program strukturalnog prilagođavanja* te, tako, nacionalne ekonomije vežu za svoje moćne finansijske institucije koje otvaraju nesmetani prostor djelovanju svojih korporacija. Međunarodni monetarni fond pravi štetu siromašnima a koristi bogatim nacijama, a SAD posebno, zato što imaju moć veta nad njegovim odlukama. Pod uticajem razvoja globalizacijskih procesa i MMF-a, njihove neoliberalne doktrine i institucija nametanja te doktrine, jaz između bogatih i siromašnih se sve više povećava i produbljuje.

Mjere „*programa strukturalnog prilagođavanja*“ predstavljaju surovi pragmatizam „*šok terapije*“ koju nameću neoliberalni centri ekonomske, finansijske i političke moći, a koje stvaraju enormne socijalne nejednakosti izražene u **globalizaciji bogatstva** na jednoj strani, a **globalizaciji siromaštva**, na drugoj. Međunarodni monetarni fond je birokratska institucija koja, kao instrument interesa kreditora i finansijskih institucija, prisiljava reforme i nameće određene uslove zemljama koje traže kredite. MMF pravi destrukciju države tako što zahtjeva smanjenje

troškova, umanjeње zarada, otpuštanje radnika u javnom sektoru, privatizaciju obrazovanja, zdravstva, usluga, javnih infrastruktura, deregulaciju privrede. To je apsolutno razarajuća politika sa poznatim scenariom „šok doktrine“ koja vodi u recesiju. MMF vodi rat protiv države (stanovništva) jer zlonamjerno koristi krizne situacije i svojim pritiscima zemlje i narode gura u još veći ambis. Kao konzervativna restauracija neoliberalizam utire put oživljavanju predmodernih oblika društvene prakse. Svojom destruktivnom „doktrinom šoka“ neoliberalizam je proizveo „kapitalizam katastrofe“ (Naomi Klein) zato što njegove drakonske mjere deregulacije, liberalizacije i privatizacije generišu ogromne socijalne nejednakosti, nezaposlenost i siromaštvo i, na taj način, predstavljaju potencijalnu bezbjednosnu prijetnju kako na lokalnom, tako i na i globalnom nivou.

Veoma efikasni instrumenti preko kojih Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka provode *ekonomsko, monetarno* i *finansijsko nasilje* kao *suptilno nasilje* nad državama i narodima su - *Vašingtonski konsenzus* i *Program strukturalnog prilagođavanja*. Preko njih neoliberalni kapitalizam uslovljava nacionalne države i ekonomije dajući kredite pod imperativnim i ultimativnim uslovima koji se odnose na prihvatanje zahtjeva kao što su: **privatizacija** – masovna privatizacija s ciljem oslobađanja države od troškova koje treba prebaciti na privatni sektor, kompanije i stanovništvo (a odnosi se na izgradnju putne infrastrukture, plin, naftu, vodosnabdijevanje,

pošte, banke, škole, obrazovne, kulturne i druge institucije, itd.); **deregulacija** - finansijskog tržišta koja implicira uskraćivanje suverene države da kontroliše novac, čime ona gubi monetarnu i fiskalnu suverenost; **liberalizacija trgovine i tržišta kapitala** – preko koje razvijene i moćne industrijske zemlje eksploatišu i kolonizuju lokalne nacionalne industrije i ekonomije, prirodne resurse i radnu snagu; liberalizacija tržišta kapitala – koja podrazumijeva slobodni protok kapitala, ukidanje uvoznih tarifa kao mehanizma zaštite domaće proizvodnje; ukidanje kontrole nad stranim investicijama - što podrazumijeva dominaciju strane nad domaćom proizvodnjom; snižavanje poreza na dohodak korporacija – što implicira diskriminirajući položaj u odnosu na domaće kompanije; tržišno formiranje cijena - ukidanje kontrole cijena i uvođenje kontrole nadnica koje ne smiju da rastu kako bi neoliberalni profit i neoimperijalna eksploatacija bili veći; time kupovna moć potrošača realno opada a nacionalna ekonomija počinje da proizvodi gubitke; **redukovanje izdataka** - za obrazovanje, kulturu, nauku, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, te smanjenje plata u javnom-državnom sektoru, u prepoznatljivim retoričkim pričama o “mjerama štednje”, „zaleđivanju“ i „kresanju“ plata.³⁰

Moćne države svijeta su ubjeđivale siromašne da prihvate neoliberalni koncept ekonomije kako bi ušle u svijet integracija i poboljšale svoj položaj.

³⁰ Volden Belo, *Program strukturalnog prilagođavanja*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), “CLIO”, Beograd, 2003, str. 275-276.

Ubjeđivale su ih da te mjere prihvate kao mjere obezbjeđenja „tržišne bezbjednosti“. A, u stvari je ta „tržišna bezbjednost“ utemeljila i obezbijedila „vlast nad svjetskim ekonomskim sistemom“ koji je doveo do osiromašenja siromašnih, a obogaćivanja bogatih. I, to je bila dobro smišljena i lukava zamka, o čemu piše i Džozef Stiglic (Joseph E. Stiglitz) u knjizi *Protivrečnosti globalizacije*. Ističe da je Zapad uvjeravao i objeđivao siromašne zemlje „da će im novi ekonomski sistem doneti neuporedivi prosperitet. Umesto obećanog, promene su im donele siromaštvo bez presedana: u mnogo aspekata, za najveći deo stanovništva, tržišna ekonomija se pokazala kao mnogo gora nego što su komunistički lideri predviđali. Kontrast između tranzicije u Rusiji, kako je ona zamišljena i izvedena od strane međunarodnih ekonomskih institucija, i one u Kini, osmišljene i sprovedene domaćim snagama, nije mogao biti veći: dok je 1990. godine bruto domaći proizvod (BDP) Kine iznosio 60% onoga u Rusiji, do kraja iste decenije te vrednosti su se preokrenule. Rusija je u tom periodu iskusila porast siromaštva bez presedana, a Kina je doživela neviđeni pad siromaštva. Kritičari globalizacije optužuju zapadne zemlje zbog licemerja, a ti kritičari su u pravu. Zapadne zemlje su pritiskale siromašne zemlje da eliminišu trgovinske barijere, ali su zadržale svoje sopstvene, sprečavajući tako siromašne zemlje da izvoze svoje poljoprivredne proizvode, i time ih lišavajući očajnički potrebnog izvoznog dohotka. Sjedinjene Američke Države su svakako jedan od prvih krivaca... No, i u slučajevima kad ne snosi krivicu

za hipokriziju, Zapad je sprovodio ciljeve globalizacije obezbeđujući za sebe akumulaciju disproporcionalno velike koristi na račun sveta u razvoju. Ne samo da su industrijski razvijenije zemlje izbegle da otvore svoja tržišta dobrima iz zemalja u razvoju zadržavajući svoje uvozne kvote za mnoštvo proizvoda od tekstila do šećera, istovremeno insistirajući da zemlje u razvoju otvore svoja tržišta za robu iz bogatijih zemalja; i ne samo da su razvijenije zemlje nastavile da subvencionišu poljoprivredu, otežavajući zemljama u razvoju da u toj oblasti budu konkurentne – već su i istovremeno insistirale da zemlje u razvoju ukinu svoje subvencije za industrijske proizvode. Posmatrajući `uslove trgovine` - tj. cene koje su razvijenije i manje razvijenije zemlje dobijale za dobra koja su proizvodile za svetsko tržište – nakon poslednjeg trgovinskog sporazuma iz 1995. godine (osmi) neto efekat je bio sniženje cena dobara nekih najsiromašnijih zemalja u svetu u odnosu na ono što su platile za svoj uvoz. Rezultat je bio da su neke od najsiromašnijih zemalja u svetu u stvari došle u još gori položaj.³¹

One zemlje koje su izbjegavale prihvatiti neoliberalni koncept ekonomije su bogate države i njihove institucije moći prisiljavale da uđu u taj začarani krug. One su primjenjivale politiku „*štapa i šargarepe*“ po principu „*uzmi ili ostavi*“. Šta je to, u suštini, značilo?

Jednostavno, to je značilo da će, ukoliko ne prihvate politiku ucjena, nasilja i određenih

³¹ Džozef E. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd, 2002, str. 20-21.

zahtjeva, države biti izbačene iz „integracija“ što je, opet, impliciralo, uskraćivanje „pomoći“; prihvatanje tih drakonskih ultimativnih mjera je podrazumijevalo razaranje sopstvene ekonomije, desuverenizaciju države i denacionalizaciju nacije. A, s druge strane posmatrano, ne prihvatanje nasilnih mjera od strane moćnih značilo je biti optužen za „protekcionizam“ i time biti proskribovan i uskraćen za „pomoć“ i kredite. I, upravo se tako pokazuje da, oni koji zagovaraju integracije, zapravo razaraju nacionalne ekonomije.

U neprestalnom nastojanju da imperijalno eksploatiše i kontroliše svijet i njegove resurse, globalni neoliberalni kapitalizam svijetu stalno nameće određene prijetnje, ucjene i uslove („standarde“). Koncept „*strukturnog prilagođavanja*“ je na globalnom nivou zapravo jedan veoma efikasan način preko kojeg se obezbjeđuju institucionalne pretpostavke povećavanja socijalnih nejednakosti pa čak i ostvaruje projekat *neomaltuzijanizma*. Famosni *program strukturnog prilagođavanja* je zapravo „*oruđe ponovne kolonizacije*“. Institucije Breton Vudsa postale su glavna sredstva preko kojih svjetski upravljači ostvaruju kontrolu multinacionalnih kompanija nad državama i narodima. I, naravno, sve se to čini u okviru lažnog semantičkog diskursa o liberalizaciji ekonomije i ukidanju protekcionizma. Na mjesto liberalizacije svjetske ekonomije i ukidanja protekcionističkih mjera države, koje žele da zaštite svoju ekonomiju, pod pritiskom moćnih, izgrađuju sistem dirigovane ekonomije i protekcionizma moćnih nad slabim i nemoćnim državama i njihovim ekonomijama.

Da bi ostvarile svoju moć i eksploatisale resurse i novac siromašnih država, zemalja i naroda, institucije globalne finansijske i monetarne moći snažno prisiljavaju države da prihvate i provode *program strukturalnog prilagođavanja*. I, na taj način, one u stvari usmjeravaju resurse i proizvodnju za servisiranje postojećih dugova siromašnih, vežući njihove slabe ekonomije za moćne finansijske institucije koje šire prostor djelovanja multinacionalnih kompanija. Upravo tako neoliberalni *program strukturalnog prilagođavanja* postaje program *nove kolonizacije država* od strane tih istih moćnih finansijskih institucija i korporacija.³²

Neoliberalizam je jedna perfidna neoeksploatatorska i neoimperijalna doktrina bogatih u borbi protiv siromašnih država i naroda. To je ideologija glorifikovanja bogatstva i bogatih, a preziranja siromašnih.

Da je to tako, evo jednog stava neoliberala, stava koji govori o „stezanju kaiša“ siromašnih kako bi bogati ostvarili još veći profit. Ovaj stav ističe Tomas Fridman (Thomas L. Friedman) govoreći o „*zlatnoj stezulji*“ koja mu je „ključni politoekonomski odjevni predmet... globalizacijskog doba“. Ono što treba da učini država su sljedeća „zlatna pravila“: treba forsirati privatni sektor kako bi bio glavni faktor ekonomskog rasta; neophodno je održavati nisku stopu inflacije, kao i stabilnost cijena; potrebno je smanjiti državnu birokratiju; posebno je potrebno

³² Toni Klark, *Mehanizmi vladavine korporacija*, u: *Globalizacija – argumenti protiv*, (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 294-295.

smanjiti carine na uvoznu robu i ukinuti ograničenja na strana ulaganja i, takođe, ukinuti bilo kakve domaće monopole; neophodno je izvršiti deregulaciju tržišta kapitala; otvoriti industrije, finansijska tržišta i berze stranom kapitalu; potrebno je što više moguće eliminisati korupciju, subvencije i provizije državnim institucijama; potrebno je bankarske i telekomunikacione sisteme otvoriti i prilagoditi privatnom vlasništvu i konkurenciji; građanima treba omogućiti izbor između različitih stranih penzionih ponuda i investicionih fondova. Pa, „kad skrojite sve te krpice, dobit ćete `zlatnu stezulju`“ – kaže Fridman.³³

Naravno, neke od ovih predloženih mjera su i dobre, ali većina se odnosi na ekonomsku eksploataciju i socijalno iscrpljivanje siromašnih država i naroda od strane bogatih. Bogatima će predložene mjere i odgovarati, jer će siromašni otvoriti vrata njihovim korporacijama i time zapasti u siromaštvo nelojalne konkurencije. Pritiscima preko finansijskih banaka i centara globalne moći, bogati će postati još bogatiji, a siromašni još siromašniji. I, zavisniji od njihovih kredita koji su im neophodni da se izvuku iz „dužničkog ropstva“, mada je to veoma teško.

Tako se pokazuje da je preko nametnute neoliberalne globalizacije cijeli svijet uvučen u jedan prostor u kojem nema mjesta za blagostanje svih, a Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska trgovačka organizacija su postale

³³ Thomas L. Friedman, *Lexus i maslina: razumijevanje globalizacije*, „Izvori“, Zagreb, 2003, str. 99-100.

institucije preko kojih bogati ubiru profit neophodan njihovom blagostanju.

Neoliberalizam je zapravo „ideologija koja se realizuje u interesu bogatih i moćnih“ koji „imaju ogromnu finansijsku (i ne samo finansijsku) moć uz pomoć koje oblikuju politički, medijski i (kvazi)naučni prostor, kako bi se vodila ekonomska politika i javno promovisale vrednosti koje njima odgovaraju. Zbog toga poslednjih godina uglavnom slušamo da je problem nastao jer ljudi ne žive u skladu sa realnim mogućnostima i da se mora ići na dalje *stezanje kaiša* i racionalizaciju radnih mesta (prevedeno sa orvelovskog novogovora: dalja otpuštanja zaposlenih). Mnogo manje se govori o problemu nejednakosti, odnosno neravnomerne i nepravedne raspodele i da rešenje treba tražiti na tom području.“³⁴

Ekonomski posmatrano, neoliberalizam nije efikasan, socijalno gledano, on je apsolutno diskriminirajući što, naravno, etički posmatrano znači da je amoralan i ahuman. S obzirom da mu je prioritet profit a ne čovjek i autentične ljudske potrebe i da, stoga, proizvodi velike socijalne nejednakosti između bogatih i siromašnih, i što razara prirodnu okolinu samo da bi se ostvario profit, neoliberalizam se ipak pokazuje kao jedna izuzetno surova i ahumana ideologija i doktrina. U toj ideologiji ne preovladavaju filantropija, biofilija i ekofilija, nego mizantropija, nekrofilija, etnocid, homocid i ekocid.

³⁴ Jovan B. Dušanić, *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, „Catena mundi“, Beograd, 2015, str. 141-142.

4.

INSTITUCIJE GLOBALNE FINANSIJSKE MOĆI I NEJEDNAKOSTI

Prema razvojnoj strategiji Međunarodnog monetarnog fonda i Svjetske banke, potrošnja i javni rashodi moraju da budu ograničeni u korist privatnih investicija. Zemljama i privredama tzv. „Trećeg svijeta“ te su globalne institucije moći nametnuli „*program strukturalnog prilagođavanja*“ kako bi im privrede bile „efikasnije“, „konkurentnije“ i „sposobnije“ da se razvijaju na globalnom, svjetskom tržištu. Ali, u svojoj suštini, ovaj je program otvorio tržišta i nezaštićene privrede zemalja „Trećeg svijeta“ za strane korporacije. I to se, naravno, učinilo veoma lukavim i perfidnim neoeksploatatorskim mjerama „*programa strukturalnog prilagođavanja*“ koje su uklonile uvozne barijere, razvijale slobodno tržište, privatizovale državna preduzeća, dovele do deregulacije, smanjenja državnog budžeta za zdravstvo, obrazovanje, kulturu, nauku i socijalnu zaštitu.

Strukturalno prilagođavanje je diktat koji nameću Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka (ali i Svjetska trgovinska organizacija) kako bi se prihvatio koncept neoliberalne ekonomije kojim se ukidaju uvozna ograničenja koja su dovela do toga da se lokalna tržišta preplave

uvoznom robom plaćenim devizama čiji je nekontrolisani odliv usporio ili obustavio rad domaćih firmi.

Ali, i pored toga, rukovođene gubitničkom, „nojevskom filozofijom“, vlade siromašnih država i dalje servilno traže „pomoć“ od onih koji ih guraju u „dužničko ropstvo“ i bezizlazje. Traže „pomoć“ upravo od onih koji im nameću razne restriktivne mjere koje kočice investicije, kontrolišu njihovu ekonomiju i sprečavaju njihov razvoj.

Globalnim finansijskim sistemom dominiraju moćne zapadne države, Sjedinjene Američke Države svakako, preko izuzetno moćnih institucija kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija. Posebno su Međunarodni monetarni fond i Svjetska banka uticajni u smislu da daju kredite, ali i ucjenjuju. Stvorile su čitav niz problema zemljama koje su uzimale od njih kredite i zapadale u tzv. „dužničko ropstvo“. Ekonomska, politička i socijalna iskustva pokazuju da su ove institucije isključivo regulatorne agencije „strogosti“, a ne „agensi rasta i stabilnosti.“³⁵

Dominacija ekonomije nad ostalim područjima društvenog života dovela je do dehumanizacije i katastrofalnih socijalnih posljedica. Stiglic govori o „**četiri koraka do prokletstva**“, odnosno o unaprijed perfidno isplaniranom scenariju snimanja privredne i druge situacije oslabljene i nemoćne države koja traži „pomoć“ a kojoj se prepuručuje isti scenario i isti

³⁵ Robert Kutner, *Uloga vlade u globalnoj ekonomiji*, u: *Na ivici: živeti sa kapitalizmom* (Priredili: Vil Haton i Entoni Gidens), „Plato“, Beograd, 2003, str. 207.

model od katastrofalna „četiri obavezna koraka“ na kojima insistira Svjetska banka za obnovu i razvoj, a koji dezintegrišu i razaraju osnovne integrativne društvene procese i zato su veoma opasni za društva, države, njihove ekonomije i socijalnu bezbjednost.³⁶

Prvi korak se odnosi na - *privatizaciju*. On uključuje obaveznu privatizaciju „velikih javnih i ključnih industrijskih preduzeća“ kao „kičme privrede jedne zamlje“. I umjesto da ne provode ovaj destruktivni i samoubilački akt, servilne političke elite i nemoćna „vlada zemlje-žrtve“ imperativno rasprodaje naftnu industriju, elektroprivredu, vodoprivredu. A, da bi se učutkale „Nevjerne Tome“, na scenu stupa lobiranje, odnosno korupcija kojoj lokalna kompradorska politička elita nikako ne može odoljeti.³⁷

Stiglic veoma ilustrativno to prikazuje kada kaže: „Možete vidjeti kako im se razogače oči na mogućnost dobijanja provizije ako se u procjeni vrijednosti imovine velikih javnih i ključnih industrijskih preduzeća skine koja milijarda ili bar nekoliko stotina miliona dolara.“ Drugi korak se

³⁶ <http://www.vaseljenska.com/ekonomija/josef-stiglic-kako-je-mmf-unistavao-drzave/> (04. 01. 2016).

³⁷ Sintagmu „*kompradorska politička elita*“ koristimo za označavanje „domaćih plaćenih agenata podugovarača“ koji „pomažu kolonizatorima i i neokolonijalistima sa sedištem u centru svetskog privrednog sistema u izrabljivanju kolonija i polukolonija na periferiji tog sistem.“ Kao „intelektualni `janjičari`“ oni „sprovode mere `strukturnog prilagođavanja` i `šok terapije`“ i na taj način doprinose „produbljanju zavisnosti, dužničkog ropstva i skraćivanju životnog veka svojih sunarodnika.“ *Sociološki rečnik* (Priredili: Aljoša Mimica, Marija Bogdanović), „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2007, str. 248-249.

odnosi na - *liberalizaciju*. Nakon provedene *privatizacije* donose se zakoni o „liberalizaciji tržišnog kapitala“. Sada se investicionom kapitalu omogućava da veoma lako uđe, ali i lako iziđe iz „zemlje-žrtve“. Naravno, to je špekulantski kapital, tj. onaj kapital koji u maloj mjeri ulazi, a u velikoj mjeri nesmetano izlazi iz države. Proces izvlačenja kapitala poznat je pod nazivom „*krug vrućeg novca*“. Naime, novac, odnosno „pljačkaški kapital“ ulazi u „zemlju-žrtvu“ ne radi stimulisanja domaće proizvodnje, već radi „špekulacije nekretninama i valutom“, i čim se pokaže da predstoje nevolje koje ugrožavaju njegovu sigurnost, kapital se brzo izvlači iz „zemlje-žrtve“. Tada državne rezerve nestaju, odnosno „presušuju“ a na scenu ponovo stupa Međunarodni monetarni fond koji od „zemlje-žrtve“ zahtijeva da poveća kamatne stope na ogromnih 30, 50, 80% kako bi se opet privukli špekulanti koji su iznijeli novac. Vlade nemaju drugog izlaza i ekonomiju uvlače u još teže i gore stanje. „Astronomske kamatne stope, svakako, brzo privuku odbjegli kapital dok, s druge strane, one sistemski razaraju industrijsku proizvodnju i definitivno isušuju nacionalnu riznicu `zemlje-žrtve`“. Treći korak se odnosi na - *tržišno određivanje cijena*. A, to znači da u ovoj fazi Međunarodni monetarni fond „zemlju-žrtvu“ nastavlja da finansijski „davi“, odnosno uvlači u tzv. „tržišno određivanje cijena“ što za posljedicu ima veliko poskupljenje hrane, vode, energenata, komunalnih i drugih usluga. Naravno, cijena rada, naknade po osnovu rada, plate i penzije se ne povećavaju u toj mjeri, nego se nastavlja eksploatacija, što dovodi do smanjenja i onako

niskog životnog standarda. Privreda je „posustala“ i u takvoj lošoj privrednoj situaciji se „podižu poslovni troškovi“. Sada slijedi i „završni četvrti korak“ koji se odnosi na *MMF-ov protest*. Naime, „zemlja-žrtva“, koju je svojim ultimativnim i imperativnim mjerama, Međunarodni monetarni fond razorio, osiromašio i opustošio, sad se našla „pred izvjesnijim privrednim i ekonomskim uništenjem“. Opet na scenu stupa MMF koji iz „zemlje-žrtve“ – „zločinačkom hladnokrvnošću izvlači i posljednje kapi krvi“. Podstiče socijalne napetosti i „programirano pojačava `vatru` i podiže socijalnu temperaturu” dok “cijeli kotao ne eksplodira”. A, to je upravo „*predvorje pakla*“ koje je zahvatilo mnoge „zemlje-žrtve“. Stiglic decidno ističe da su to „vješto programirani i precizno tempirani MMF-ovi protesti“ koji dovode do masovnog iznošenja kapitala iz „zemlje-žrtve“ i često i do stečaja vlada, socijalnih napetosti i ugrožavanja bezbjednosne sigurnosti. U takvoj izuzetno teškoj situaciji „bezobzirni strani vlasnici kapitala“ sada u veoma izraženoj „paničnoj prodaji“ sa izrazito niskim cijenama „otkupljuju preostalu imovinu“ osiromašene „zemlje-žrtve“. Prema ovakvom „perfidnom obrascu“ zemlje postaju siromašne, a „moćne zapadne banke“, zato što „ne prezaju ni pred čim“, postaju sve bogatije i moćnije.

Kao što se vidi, neliberalizam apsolutno ne poštuje ljudska prava. Naprotiv, on ih krši. Zakone koje donose neoliberalne institucije moći nisu oni koji štite ljudska prava, nego obrnuto, oni koji štite - *profit*.

Međutim, ipak treba napomenuti da, bez

obzira što neoliberalizam nije zainteresovan za ljudska i radnička prava, kao i zakone, ipak „globalno iskorištavanje radne snage neće prestati bez mogućnosti provedbe ljudskih i radničkih prava, to jednostavno nije moguće. To se neće postići ni dobrovoljnim pristankom kompanija, ni privatizacijom, ni praćenjem. Nikada. Potrebni su zakoni (Kernaghan).“³⁸

Neoliberalna ekonomija, koju favorizuju moćne globalne institucije, je predmet kritike mnogih teoretičara. U tom smislu je tačna metafora da se Međunarodni monetarni fond ponaša kao sasvim loš doktor koji propisuje isti lijek za sve bolesti. Bez obzira na različitosti, Međunarodni monetarni fond, ne primjećujući ili ne želeći da primijeti razlike između dobrih i loših ekonomija, potpuno pogrešno nudi ista unifikovana rješenja za sve.

I zato su djelovanje Međunarodnog monetarnog fonda i procesi globalizacije išli u istom pravcu – u korist bogatih, a na štetu siromašnih. Naravno, posljedica je razumljiva: jaz između bogatih i siromašnih se znatno povećao upravo zahvaljujući globalizaciji i njenim neoliberalnim institucijama moći.

Osvrćući se kritički na djelovanje Međunarodnog monetarnog fonda, Stiglic problem njegovog moćnog djelovanja dovodi u vezu sa – ***krizom svjetskog upravljanja***. Ističe da u svojoj misiji Međunarodni monetarni fond nije uspio ostvariti svjetsku finansijsku stabilnost što dokazuju svjetske krize. U njima se Međunarodni

³⁸ Joel Bakan, *Korporacija: patološka težnja za profitom i moći*, „Mirakul“, Zagreb, 2006, str. 187.

monetarni fond više zalagao na planu spašavanja zapadnih vjerovnika, nego na planu pomaganja zemljama koje se nalaze u krizi. Pokazalo se da postoji novac za spašavanje zapadnih banaka, ali ne i za subvencionisanje hrane siromašnima koji su umirali od gladi. Politika Međunarodnog monetarnog fonda o liberalizaciji tržišta stvorila je velike probleme za mnoge zemlje. Zato se i razvio sve „veći konsenzus oko toga da u međunarodnim javnim institucijama kao što je Međunarodni monetarni fond, koje oblikuju globalizaciju, postoje problemi upravljanja i da ti problemi pridonose njihovim neuspjesima. U najmanju ruku, pomanjkanje demokracije u njihovu upravljanju pridonijelo je njihovu pomanjkanju legitimnosti, što je potkopalo njihovu djelotvornost – osobito kad govore o pitanjima demokratskog upravljanja.“³⁹

Posebnu ulogu u eksploataciji siromašnih od strane bogatih imaju ekonomski predatori – **korporacije**.

Korporacije su veoma moćne organizacije. One nastoje da ostvare „orvelovski korporatizam“, tj. apsolutnu dominaciju metodama koje, kako Grup (Jeffrey Grupp) dobro primjećuje, predstavljaju metode „**fašističke dominacije**“. One se temelje na postojanju „trinaest osnovnih alata i tehnika“, kao što su:

1. komunistička struktura rada;
2. izmišljeni „poslovni ciklus“;
3. kontaminacija ljudi (fluorom, vakcinama, bolešću *morgelonsa*,

³⁹ Joseph E. Stiglitz, *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednoga svijeta*, „Algoritam“, Zagreb, 2009, str. 40-41.

- zagađenjem), hrane (pesticidima, genetski modifikovanim organizmima);
4. lažni terorizam;
 5. izmišljeni, a namješteni ratovi;
 6. u orvelovskom smislu stalno izmišljanje nevidljivih/neprijetnih “terorističkih” mreža i „neprijatelja“;
 7. korištenje medija, kao i „obrazovnih sistema“ koji su stvorili korporativisti kako bi ostvarili „ispiranja mozga“ i kako bi stvarali stalni “strah od nevidljivih/neprijetnih neprijatelja“;
 8. monopolizacija i tajno trovanje resursa (vode, vazduha, hrane, zemlje/tla, lijekova);
 9. odvratanje pažnje javnosti manipulisanjem (igram, zabavom, tabloidima, sportom, pornografijom);
 10. obučavanje robovskog mentaliteta obrazovanjem u javnim institucijama;
 11. stvaranje različitih oblika osiromašavanja i ugnjetavanja građana;
 12. korištenje logora za mučenje, logora smrti i rada u koncentracionim logorima;

13. ubjeđivanje ljudi da su slobodni,
dok su stvarno robovi.

Korporativisti prikrivaju upotrebu navedenih sredstava. Osim sredstava pod tačkom 12, koriste sva ostala sredstva. I, naravno, ne na kratki rok, jer je njihovo djelovanje orijentisano na duži rok.

Interesantno je da Grup ističe da osnovni cilj korporativnog djelovanja u SAD nije profit, već **kontrola mišljenja i ponašanja ljudi**. Svoju tvrdnju nastoji da opravda tako što ističe primjere koji pokazuju da profit nije primaran cilj korporativnog djelovanja. “Suprotno raširenom verovanju, moguće je dokazati da profit *nije* od najvećeg značaja za monopolističke korporatiste. On je možda njihov treći najveći interes. Kada bi im zarada bila najvažniji cilj, oni bi sve žrtvovali za veći profit, međutim, nalazimo primere u kojima to nije slučaj. Na primer, da su ogromne medijske korporacije zainteresovane za profit više od bilo čega drugoga, donosile bi vesti koje bi se najbolje prodavale, a one to očigledno ne rade. Izveštavale bi, primera radi, o znatnom smanjenju populacije pčela od 2003. godine. Zašto masovni mediji o tome ne izveštavaju? Izveštavaju o tome kako je Britni Spirs obrijala glavu, čineći od toga glavnu vest nedelje, a ne objavljuju priče o nestajanju populacije pčela koje je izraženije nego ikada, što je zasigurno jedna od najvećih vesti u istoriji koju bi korporativni mediji nesumnjivo mogli dobro da prodaju. Međutim, masovni mediji ne izveštavaju o tome, baš kao što ne izveštavaju o vakcinama, Severnoameričkoj uniji, CODEX-u, epidemijama, drevnim piramidama i Tihuanaku,

bolesti *morgelons*, prikrivanju 11. septembra, tajni Sirijusa, zalivu Tonkin, sidi u Africi, čunjastim lobanjama pronađenim na severu Severne Amerike, svakodnevnom kriminalu korporatista i vlade, činjenici da je obrazovni sistem SAD-a na trećem mestu od pozadi u celom svetu, i tako dalje. To nam govori da ogromne korporacije koje kontrolišu masovne medije u SAD-u nisu zainteresovane prvenstveno za dobit“ već su monopolistički korporativisti „zainteresovani za opštu, ponižavajuću dominaciju nad običnim ljudima.“ Kroz moćne korporativne medije širi se propaganda koja ističe da su korporativne organizacije najnaprednije organizacije. To je veoma efikasan semantički postupak porobljavanja duha od strane onih koji kontrolišu resurse, hranu, vodu, proizvodnju i usluge, poslovanje, transport, rat, medicinu, informacije, obrazovanje i razmišljanje.⁴⁰

Teško je reći da profit nije primaran cilj djelovanja korporacija (jer bez njega ne bi ni opstale), ali je sigurno da korporacije nastoje da nametnu i određena shvatanja i ubjeđenja, konzumerističku i hedonističku kulturu pa, tako, i kontrolu potreba, interesa, mišljenja i ponašanja osoba.

Propagiranjem *konzumerističkog* shvatanja i načina života za korporacije je idealnotipski građanin „bolesno lakom potrošač“ (Mark Kingwell). Korporacije nastoje da izgrade korporativnu organizaciju društva, svojevrsni *korporacijski poredak* u kojem bi apsolutno

⁴⁰ Džefri Grup, *Korporatizam: tajna vlada Novog svetskog poretka*, „Admiral Books“, Beograd, 2012, str. 37-38, 38-39.

kontrolisale interese, potrebe i ponašanje ljudi. U tom poretku bi ljudi bili puki proizvođači i potrošači korporativnih dobara, usluga i ideja, a u njemu bi vladali egoizam, grabežljivost, individualizam i konzumerizam. U korporativnom poretku nema prostora za etiku, prava i pravdu, demokratiju i jednakost, kao i saosjećanja, jer se upravo tim vrijednostima korporacije snažno suprostavljaju.⁴¹

Korporacije veoma uspješno i bezobzirno eksploatišu ne samo radnu snagu siromašnih radnika, nego i prirodne resurse siromašnih država i naroda.

Bogate zemlje su ogromni svjetski proizvođači, ali i potrošači koji, i u jednom i u drugom slučaju, prave prirodnoj životnoj okolini veliku ekološku štetu. Bogatstvo bogatih im omogućava sve veću i veću proizvodnju, ali i sve veću i veću potrošnju resursa čime se ugrožava život siromašnih koji trpe štetu profitabilno orijentisanog rasipničkog bogastva proizvodnje i potrošnje bogatih. Ekološki najprljavija postrojenja i njihove tehnologije (kao što su hemijska postrojenja, fabrike, glavni putevi i željezničke pruge, električne centrale, pa i aerodromi), koje izazivaju kontaminaciju zemljišta, vazduha, vode i hrane, istovremeno izazivaju i velike zdravstvene probleme lokalnom

⁴¹ Joel Bakan, *Korporacija: patološka težnja za profitom i moći*, „Mirakul“, Zagreb, 2006, str. 173, 207.

stanovništvu jer su često smješteni u neposrednoj blizini siromašnih područja.⁴²

Siromašne zemlje sve više postaju deponije otpada bogatih i industrijski razvijenih zemalja. Gotovo 90% toksičnog otpada proizvode razvijene zemlje, koje izvoze otpad u nerazvijene i siromašne zemlje. S obzirom na to da u razvijenim zemljama postoje strogi ekološki zakoni, kojih naravno nema u nerazvijenim zemljama, bogati prodaju siromašnima otpad za skladištenje, zatrpavanje i spaljivanje. Upravo, polazeći od te činjenice, Azija je postala „najveće đubrište otpada sa Zapada.“⁴³

Ekološki propisi se u nerazvijenim zemljama ne poštuju. Kada bi se poštovali, oni bi smanjili profit i zato ih korporacije zaobilaze ili ih se vrlo malo pridržavaju. Pogotovo ako uspiju, što i nije teško, da korumpiraju lokalne političke, kompradorske pljačkaške elite.⁴⁴

Multinacionalne, transnacionalne korporacije u sebi koncentrišu ogromnu masu kapitala, gotovo 4/5 ukupnih finansijskih sredstava razvijenih zemalja Zapada. Na globalnom nivou korporacije raspolažu sa 51% svjetskog kapitala dok države raspolažu sa 49%. To je ogromna finansijska moć koja stvara i proizvodi i druge oblike moći na području svjetske ekonomije,

⁴² Donella H. Meadows, Denis L. Meadows, Jorgen Randers, William W. Behrens III, *Granice rasta*, „Stvarnost“, Zagreb, 1974, str. 23.

⁴³ Vandana Šiva, *Svet na ivici*, u: *Na ivici: živeti sa kapitalizmom* (Priredili: Vil Haton i Entoni Gidens), „Plato“, Beograd, 2003, str. 153.

⁴⁴

politike, kulture, sporta, informacija, nauke, tehnologije, vojske, itd.

U donjoj tabeli Svjetska banka prikazuje BNP pojedinih država i godišnji prihod najvećih transnacionalnih i multinacionalnih kompanija 1994. godine:

Zemlja ili korporacija	Ukupan BNP, ili korporativni prihod u milijardama \$
Indonezija	174,6
General Motors	168,8
Turska	149,8
Danska	146,1
Ford	137,1
Južna Afrika	123,3
Toyota	111,1
Exxon	110,0
Shell	109,8
Norveška	109,6
Poljska	92,8
Portugalija	91,6
IBM	72,0
Malezija	68,5
Venecuela	59,0
Pakistan	57,1
Unilever	49,7
Nestle	47,8
Sony	47,6
Egipat	43,9
Nigerija	30,4

<i>Ukupan prihod pet najvećih TNK</i>	871,4
<i>Južna Azija – ukupno</i>	451,3
<i>Subsaharska Afrika - ukupno</i>	246,8⁴⁵

Korporacije kontrolišu gotovo sve – prirodne resurse, proizvodnju, kapital, robe, usluge, radnu snagu, države. Ta njihova „**ekodiktatorska politika**“ proizvodi nejednakosti kada je u pitanju korištenje sirovina i prirodnih resursa, ali i evidentan antagonizam bogatih protiv siromašnih, Sjevera protiv Juga.⁴⁶

Multinacionalne i transnacionalne korporacije raspolažu velikim kapitalom što je pretpostavka etabliranja njihove globalne moći. Njihova povezanost sa moćnim državama i globalnim finansijskim institucijama takođe je pretpostavka njihove moći. Spoj ekonomskih, finansijskih, političkih i vojnih elita kao „elita vlasti“ daje korporacijama ogromnu podršku i moć.

Moć djelovanja multinacionalnih i transnacionalnih korporacija se temelji i na „**pravilima korporacijskog ponašanja**“, kojih ima više, ali ćemo one najznačajnije naznačiti. Prije svega, jedno i svakako primarno se odnosi na

⁴⁵ Vladimir Vuletić, *Globalizacija*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009, str. 56.

⁴⁶ Franz J. Radermacher, *Ravnoteža ili razaranje (Ekosocijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja)*, Zagreb, „Intercon – Nakladni zavod Globus“, 2003, str. 205.

postojanje *imperativa profita*, što znači da je cilj djelovanja i postojanja korporacija profit koji predstavlja vrhovnu vrijednost jer „stoji iznad dobrobiti zajednice, zdravlja radnika, zdravlja stanovništva, mira, zaštite sredine ili državne bezbednosti“. Djelovanje korporacija je *amoralno* jer one nisu ljudska bića i zato i nemaju osjećanja i moralnost, ali svoju nemoralnost skrivaju tako što nastoje da svoje djelovanje isključivo prikažu kao „humano“. Drugo pravilo se odnosi na *imperativ rasta*, što znači da korporacije moraju „neprekidno da rastu“ da bi opstale. Bitno pravilo korporacijskog djelovanja se odnosi i na apsolutnu *konkurenciju i agresivnost*, i to ne samo u odnosima prema drugim korporacijama, već i u odnosu prema unutrašnjoj strukturi i međusobnim odnosima između zaposlenih u samim korporacijama. To je *dehumanizacija* jer korporacije obezličavaju i dehumanizuju tako što ljude tretiraju kao cifre i brojke. Korporacije bezobzirno *eksploatišu prirodu* zbog ostvarivanja profita. Njihovo djelovanje *nije u skladu sa prirodom* i zato prirodu eksploatišu kako bi ostvarile veći profit.⁴⁷

Eksploatacija prirode od strane neoliberalnih korporacija zapravo je posljedica utemeljenja *Moderne*, mehanacističke paradigme i mehaničkog modela života koji će dovesti do strahovitog uništavanja prirodne sredine i životne okoline.

⁴⁷ Vidjeti potpunije u: Džeri Mander, *Pravila korporacijskog ponašanja*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 315-323.

U Srednjem vijeku je odnos prema prirodi bio organski, tako da se na prirodu gledalo kao na „Majku“ u čiju se utrobu nije smjelo zalaziti. Takvo gledište je predstavljalo kulturnu, naučnu i tehnološku kočnicu koja je sputavala istraživanje prirode. Ali, u Novom vijeku se takvo shvatanje mijenja. Već u XVI i XVII vijeku dolazi do potpunog preokreta u proučavanju i shvatanju prirode. Polazilo se od ubjeđenja da je materija vječna, beskrajna i neuništiva. Takvo ubjeđenje je prihvatila i protažirala tadašnja u početnom razvoju *buržoazija* kojoj je i bilo značajno to ubjeđenje koje je predstavljalo neophodni idejni generator razvijanja kapitalizma. Taj proces će podstaknuti *Moderna* i njen *mehanicistički pogled na svijet*, koji je, utemeljen na istraživanju prirode, rušio feudalizam i stvarao kapitalizam. Promjenu pogleda na svijet utemeljila je promjena u načinu mišljenja, odnosno tzv. *kopernikanska revolucija* i, pored Kopernika (Nikola Kopernik), kao značajne utemeljivače *Moderne* treba pomenuti i Leonardo da Vinčija (Leonardo da Vinci), Galileja (Galileo Galilej), Njutna (Isaac Newton), Keplera (Johannes Kepler), Bekona (Francis Bacon), Dekarta (Rene Descartes), Loka (John Lock), Smita (Adam Smith), itd. Posebno uvu zadnju četvoricu koja će teorijski razvijati ono što će, u potrazi za profitom, praktički primjenjivati buržoazija u svom imperijalnom osvajanju prirode. A, naravno, i današnje neoliberalne orijentisane korporacije.

Bekon se suprostavljao tradiciji i bilo kakvoj autarhičnosti na kojoj se dugo temeljio razvoj ljudske istorije, ističući značaj naučnih

istraživanja prirode i promjena do kojih pod tim uticajem dolazi. U tom smislu je isticao da je „znanje moć“ te da, zato, treba izgraditi „*novi organon*“, tj. *novo oruđe* ili *metodu* naučnog istraživanja prirode, kako bi se ona podvrgnula čovjekovim htijenjima. Takva metoda je neophodna kako bi ljudi mogli da „zavladaju nad stvarima u prirodi, tijelima, medicinom, mehaničkim silama i nebrojenim sličnim stvarima.“⁴⁸

Kakva bi to bila metoda kojom bi čovjek iskorištavao prirodu, njome „zavladao“ i poboljšao svoj položaj u svijetu, reći će Dekart. To je *matematika*, pa kaže: „Razmatrajući stvar pažljivije, može se ipak uočiti da se sve ono, i samo ono, o čemu se red i mjere ispituju, odnose na matematiku, bez obzira na to traži li se takva mjera u brojevima, figurama, zvijezdama, zvucima ili ma kojim drugim predmetima, a iz tog slijedi da mora postojati određena opšta nauka koja će objašnjavati sve što se može istraživati o redu i mjeri, bez obzira na specifičnost sadržaja. Ova se nauka naziva već udomaćenim imenom univerzalne matematike. Ona treba da sadrži prve rudimente ljudskog uma i da svoju djelatnost proširi tako da istina izbija iz svakog predmeta... govoreći otvoreno, uvjeren sam da je ona (matematika) jače oruđe spoznaje nego i jedno drugo koje nam je ostavljeno u naslijeđe, budući da je ona izvor svih drugih spoznaja“. Tako je za Dekarta pitanje metode naučnog saznanja, u stvari pitanje pronalaženja „najboljeg instrumentarija za *adekvatnu* spoznaju... svega što nas *okružuje* i to u

⁴⁸ Francis Bacon, *Novi organon*, Zagreb, 1964, str. 12.

obliku puke ili apstraktne *onostranosti... prirode* (a može i onoga što se zove: *kosmos*, sa Suncem, planetama, zvijezdama...).⁴⁹

Dakle, Dekart se zalaže za univerzalnu matematiku kao metodu univerzalnog osvajanja svijeta, odnosno osvajanja Univerzuma.

U duhu kartezijanskog dualizma koji odvaja duh od materije, subjekta od objekta, racionalnost od emocija, razum od mudrosti i znanje od vrijednosti, razvijaće se *Moderna*, a kasnije i njena neoliberalna doktrina koja će prirodu posmatrati kao puki zbir predmeta. Na tom duhovnom temelju će se izgrađivati zapadna civilizacija sa svojim antropocentrizmom koji neće shvatiti holistički odnos prema prirodi te će, zato, katastrofalne ekološke posljedice i nastati kao posljedica novovjekovnog načina mišljenja o potpunoj odvojenosti društva (čovjeka) i prirode, kao i supremaciji društva (čovjeka) nad prirodom.⁵⁰

Za Dekarta je priroda obična materija koju je neophodno podjarmiti i prisvajati, ne razmišljajući o posljedicama takvog „juriša“ na prirodu.

Dekartov odnos prema prirodi je njegov „*ekološki zločin*“ (Lewis Mumford). Ali, i nije samo njegov. Ovaj „ekološki zločin“ nije bio samo njegov zato što se može reći da ovakav pogrešan odnos prema prirodi zagovaraju

⁴⁹ Milan Kangrga, *Spekulacija i filozofija od Fichtea do Marxa*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2010, str. 80.

⁵⁰ Ljubiša Despotović, *Ekološka paradigma: prilozi zasnivanju političke ekologije*, „Stylos“, Novi Sad, 2002, str. 127-128.

utemeljivači mehanicističke paradigme, a danas i neoliberalizma.

Džon Lok je svojevremeno postavio pitanje „zašto je čovjekovo djelovanje tako haotično“? Smatrao je da je društvo utemeljeno na teocentričkoj paradigmi, tradiciji i običajima koji predstavljaju smetnju društvenom razvoju. „Sada, kad smo napokon prekinuli s beskorisnim običajima i praznovjerjem, vidimo da društvo, budući da je sastavljeno isključivo od pojedinaca koji sami određuju vlastite ciljeve, ima jednu i samo jednu svrhu: da zaštiti bogatstvo svojih članova i da dopusti njegovo uvećanje“. Za Loka je *interes*, temelj organizovanja društva i države. Društvo treba da bude materijalistički orijentisano, a cilj države nije ništa drugo nego da obezbijedi uslove u kojima će društvo i ljudi imati slobodu da ostvare vlast nad prirodom za sticanje bogatstva. Uloga države je da pomogne osvajanje i podjarmljivanje prirode, a „negiranje prirode put je prema sreći“. Ljudi i društvo su „gospodari i posjednici prirode“, koja mora biti „osvojena“ i „protiv nje se mora boriti“ i „iznad nje izdići“. Ludi i društvo moraju postati „potpuno oslobođeni robovanja prirodi“ i mogu „gomilati onoliko trajnih vrijednosti koliko žele“. Dakle, mogu gomilati ogromno bogatstvo. Tako se pokazuje da, iako nije svjestan, Lok proglašava „smrt prirodi“, te o ovoj „*crnoj ekologiji*“ Rifkin (Jeremy Rifkin) sasvim dobro kaže: „Dok čita Loka s pozicija savremene brige za ekologiju, čovjek ima iritirajući osjećaj da on ne bi bio zadovoljan dok svaka rijeka na Zemlji ne bi bila pregrađena, svaka prirodna ljepota prekrivena oglasnim pločama i

svako brdo pretvoreno u gomilu da bi se došlo do uljanih pločica. Lok zagovara proizvodnju i materijalizam tako kruto da osuđuje američke Indijance kao šaćicu ljudi koji žive na jednoj od najbogatijih zemalja na svijetu, a ljudi neće iskorištavati njena bogatstva: `Tamo se vladar velikog i plodnog područja hrani, stanuje i oblači lošije od nadničara u Engleskoj`. S Lokom je sudbina modernog čovjeka zapečaćena. Od doba prosvetiteljstva naovamo, čovjek je u traženju značenja i svrhe života sveden na hedonističke aktivnosti proizvodnje i trošenja. Čovjekove potrebe i težnje, njegovi snovi i želje, sve je to podređeno trci za vlastitim materijalnim napretkom⁵¹.

Upravo tako, kao i danas u neoliberalnom korporativnom osvajanju i rušenju prirode.

Konačno, pomenućemo još jednog teoretičara čiji su stavovi omogućili duhovno utemeljenje *Moderne*, a i modernog načina proizvodnje. To je Adam Smit.

Smatrao je da se interes treba temeljiti na *uspjehu* pa, zato, kao i današnji neoliberali, iz ekonomije izbacuje moral. Na mjesto morala on stavlja *egoizam*, podređujući sve ljudske želje zadovoljavanju čovjekovih materijalnih potreba te, zato, tu i nema nikakvog mjesta za *etička* već za *utilitaristička* opredjeljenost.⁵²

Tako se pokazuje da su pojmovi kao što su *oruđe*, odnosno *metoda* istraživanja, *matematika*

⁵¹ Jeremy Rifkin, *Posustajanje budućnosti*, „Naprijed“, Zagreb, 1986, str. 29, 32.

⁵² Jeremy Rifkin, *Posustajanje budućnosti*, „Naprijed“, Zagreb, 1986, str. 33.

(kalkulacija), *interes* i *uspjeh* u stvari ključne riječi razumijevanja *Moderne* i neoliberalne ideologije.

Sve je to predstavljalo temelj na kojem se započela razvijati moderna racionalna i profitabilno orijentisana proizvodnja, kao praktički izraz jedne duhovne orijentacije, a koja je dovela do ekoloških problema i ugrožavanja života na Zemlji.

Upravo, pored *Moderne* kao pogleda na svijet, jedan od uzroka velikih ekoloških problema se odnosi na praktičnu realizaciju njenih ideja u proizvodnji. To je ta poznata racionalizovana industrijska proizvodnja *naučne organizacije rada*, *fordizma* i *tejlorizma* koji će, uz primjenu novih tehnologija, dovesti do enormnog iskorištavanja prirode i stvaranja ogromne količine polutanata koji ugrožavaju kvalitet života i zdravlje ljudi, životinja i ekosistema.

Dakle, kao što se vidi, teoretičari *Moderne* su insistirali na izgradnji *metode (oruđa)* kojim bi se priroda mijenjala, na *kalkulaciji (matematici)*, *interesu* i *uspjehu* takvih djela. Pa, zar nije to ono na čemu neoliberalizam i njihove korporacije insistiraju?. Naravno, da jeste, i da su te mjere u stvari izraz postojanja *pravila korporacijskog ponašanja*.

Savremena “*međunarodna ekonomija*” koju profilišu korporacije, zapravo je “*multinacionalna ekonomija*” jer korporacije narušavaju tržišne odnose ali na štetu nacionalnih kompanija *poreskim olakšicama*, tako što insistiraju na smanjenju stope oporezivanja što dovodi do nelojalne konkurencije koja za

posljedicu dovodi do uništavanja domaćih kompanija i nacionalnih ekonomija. Njihovo djelovanje se zasniva i na *korupciji* jer krše zakonske norme, „lobiraju“ i podmićuju lokalne kompradorske političke elite i vlade. Takođe, korporacije *uslovljavaju investicije* tako što ucjenjuju domaće proizvođače, kompanije i vlade i zato što putem malverzacija i ucjena u privatizaciji kupuju domaće kompanije ispod realne tržišne vrijednosti. I, konačno, one *ugrožavaju i iskorištavaju jeftinu radnu snagu* tako što smanjuju profitne marže, nameću režime rada i ugovore o radu, slabe moć i djelovanje sindikata, otpuštaju radnike i povećavaju stope nezaposlenosti.⁵³

Djelovanje korporacija često zaobilazi pravne norme i standarde.

S obzirom na činjenicu da multinacionalne i transnacionalne korporacije mogu „slobodno da krstare svetom i započinju posao tamo gde je radna snaga najjeftinija, gde su zakoni o prirodnoj sredini najmanje strogi, fiskalni režimi najlakši, a subvencije najvelikodušnije“, one stvaraju „**novi korporacijski kolonijalizam**“ koji se razlikuje od onog starog kolonijalizma zato što djeluje sa pozicija „više cinizma i manje obzira od bilo čega što je do sada viđeno“. Upravo će zato i „opljačkati, osiromašiti i marginalizovati više ljudi, uništiti više kultura i načiniti veću ekološku

⁵³ Ratka Marić, *Društveno-etički izazovi globalizacije*, „Politička revija“, br. 3, 2010, str. 178-179.

štetu nego što je to učinio stari kolonijalizam ili razvoj u posljednjih pedeset godina.“⁵⁴

Odnos mnogih korporacija prema prirodnoj sredini siromašnih zemalja je veoma destruktivan.

Pomenuti *program strukturalnog prilagođavanja* omogućava bogatima da, preko međunarodnih organizacija globalne moći, imaju lakši pristup resursima siromašnih. Ova pojava se može odrediti kao “*akumulacija lišavanja*” (Dejvid Harvi).

Potrošnja prirodnih resursa je izuzetno velika i dobija katastrofalne razmjere zahvaljujući neoliberalizmu kao pljačkaškoj filozofiji, ekonomskoj doktrini i praksi. Da li će čovječanstvo uspjeti stvoriti adekvatnu biofilnu paradigmu života i sprečavanja moguće katastrofe, za sada je to veoma teško reći. Ili će, zahvaljujući svojoj filozofiji života čovječanstvo završiti kao „brod budala“, što je i prikazano na slici Hijeronima Boša (Hieronymus Bosch) koju smo postavili na korice, a koja veoma dobro i upozoravajuće ilustruje diskurzivni problem ekološkog kolapsa. Možda će čovječanstvo zaista nestati kao *Uskršnje ostrvo* koje je nestalo upravo zahvaljujući svojoj hedonističkoj, konzumerističkoj i antropocentričnoj filozofiji života?⁵⁵

Destruktivno ponašanje korporacija

⁵⁴ Edvard Goldsmit, *Razvoj kao kolonijalizam*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), “CLIO”, Beograd, 2003, str. 271.

⁵⁵ Potpunije o ovome vidjeti u: Klajv Ponting, *Ekološka istorija sveta: životna sredina i propast velikih civilizacija*, “Odiseja”, Beograd, 2009, str. 11-18.

Vandana Šiva (Vandana Shiva) određuje kao - „*korporacijski terorizam*“. I iznosi slučaj iz Indije, a koji se odnosi na djelovanje multinacionalnih norveško-kanadsko-indijskih rudarskih kompanija koje su u kašipurskom planinskom području eksploatisale rudu boksita koja je neophodna za proizvodnju aluminija neophodnog za proizvodnju ratnih vojnih aviona i limenki Koka-kole koje sve više „potiskuju indijsku kulturu vode.“ Ističe da je 1993. godine zaustavljen taj *ekološki terorizam* u dolini Don kada je Vrhovni sud presudom zatvorio rudnike zbog aktivnosti koje devastiraju prirodnu okolinu i ugrožavaju život. Oduzimanje resursa i ugrožavanje zdravlja i života ljudi od strane korporacija znači da se „provodi svojevrstan terorizam – korporacijski terorizam.“ Ovaj, „*korporacijski terorizam*“, može biti veoma opsežan. „Uništavanje vodnih reursa, šumskih slivova i vodotoka, oblik je terorizma. Zakidanje siromaha za pristup vodi privatiziranjem vododistribucije ili onečišćenjem izvora i rijeka, također je terorizam. U ekološkom kontekstu ratova za vodu teroristi nisu samo oni koji se skrivaju u afganistanskim spiljama. Neki se skrivaju u korporacijskim dvoranama za sastanke i iza pravila slobodne trgovine što su ih postavili WTO, Sjevernoamerički sporazum o slobodnoj trgovini (NAFTA) i Sveamerički pojas slobodne trgovine (FTAA). Skrivaju se iza privatizacijskih uvjeta MMF-a i Svjetske banke. Svojim odbijanjem da potpiše protokol u Kyotu, predsjednik Bush počinja ekološki terorizam nad mnogim zajednicama kojima globalno zatopljenje itekako prijeti da ih zbríše s lica zemlje. U Seattleu

su prosvjednici nazvali WTO `Svjetskom terorističkom organizacijom` zato što njezina pravila milijunima uskraćuju pravo na životni minimum. Pohlepa i prisvajanje tuđeg dijela dragocjenih resursa našega planeta u korijenu su sukoba i sam korijen terorizma.”⁵⁶

Naravno, nisu to jedini negativni problemi koje nameću korporacije, ili koji su povezani sa korporacijama. Postoje i oni vezani za druge moćne aktere.

Jedan od tih rizika i problema se odnosi i na rast *kriminala*. „U mnogim gradovima... izgleda da kriminal lebdi u vazduhu, a osnovni elementi Civilizacije blede. Ljudi govore o globalnoj krizi upravljanja. Uspon transnacionalnih korporacija koje proizvode ekonomska dobra sve je više praćen usponom transnacionalnih mafija, kartela droge i terorističkih družina koje žestoko napadaju Civilizaciju. Zakon i poredak su prvi preduslov za Civilizaciju, i u velikom delu sveta – Africi, Latinskoj Americi, bivšem Sovjetskom Savezu, Južnoj Aziji i Srednjem istoku – izgleda da ove vrednosti iščezavaju, a takođe su ozbiljno napadnute i u Kini, Japanu i na Zapadu. Na svetskoj osnovi, izgleda da se Civilizacija u mnogim aspektima povlači pred varvarizmom stvarajući sliku besprimernog fenomena, globalnog srednjeg veka koji se, moguće, spušta na čovečanstvo.”⁵⁷

⁵⁶ Vandana Shiva, *Ratovi za vodu: privatizacija, zagađivanje i profit*, „D. A. F.“, Zagreb, 2006, str. 12-13, *pass.*

⁵⁷ Semjuel Hantington, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, „CID“, Podgorica, 1998, str. 357-358.

Sa procesima globalizacije se razvija i kriminalna globalna ekonomija koja je vezana za *transnacionalne kriminalne organizacije* čije se aktivnosti odnose na kontrolu trgovine oružjem, „bijelim robljem“, drogom, „pranje novca“. Ove organizacije su zaista snažne i brojne zato što raspolažu ogromnim finansijskim i „vojnim“ resursima „strateške naravi.“⁵⁸

Utemeljenje i praktično realizovanje ekonomske doktrine koja dovodi do bezobzirne potrošnje prirodnih resursa, eksploatacije ekonomija siromašnih država i naroda, kao i razvijanja kriminalnih aktivnosti na lokalnom i globalnom nivou, predstavlja rizike koji ugrožavaju ličnu i kolektivnu bezbjednost.

⁵⁸ *Terorizam u budućnosti*, (Ur. M. Taylor i J. Horgan), „Golden marketing“, Zagreb, 2003, str. 36.

5.

NEJEDNAKOSTI I SIROMAŠTVO

Neoliberalni ekonomski rast odgovara manjini zemalja koje, preko Međunarodnog monetarnog fonda, Svjetske banke, Svjetske trgovinske organizacije i drugih globalnih institucija moći, nameću „liberalizaciju“ i tako kontrolišu domaće ekonomije. A, to, naravno povećava *nejednakosti* na globalnom i lokalnom nivou, kao i *siromaštvo*.

Upravo, danas u svijetu „ima više siromašnih nego ikada pre. Jaz između bogatih i siromašnih se ubrzano sve više produbljuje. Rašireno nasilje razara porodice, lokalne i šire zajednice gotovo svuda, a ekosistemi planete propadaju zabrinjavajućom brzinom. Ipak, i dalje vlada mišljenje kako privredni rast nudi rešenje problema siromaštva, ekološku sigurnost i jaku društvenu sigurnost, a da je *privredna globalizacija*, kojom se brišu privredne granice radi obezbeđivanja slobodnog protoka robe i novca, ključ takvog rasta. Zapravo, što je privredna, ekološka i društvena kriza ozbiljnija, to

je jača politička odanost ovim istim receptima, iako je sve više dokaza za to da oni ne pomažu.⁵⁹

Nejednakosti između bogatih i siromašnih su danas veoma izražene. Ali, nekada to nije bilo tako jer su nejednakosti bile znatno manje.

Kao što ističe Pol Bajroh (Paul Bairoch), nejednakosti između bogatih i siromašnih zemalja 1750. godine su iznosile 2:1, što znači da su bogate zemlje tek dvostruko bile bogatije od siromašnih zemalja. Međutim, od tada se te razlike stalno povećavaju.⁶⁰

U periodu od 1975-1985. godine je svjetska ekonomija porasla za 40%, dok se istovremeno broj siromašnih povećao za 17%. U preko 100 zemalja je danas ekonomski gore nego što je to bilo prije. U zemljama u razvoju su prihodi manji nego ranije, a siromaštvo i bijeda veći. I, sve je to, naravno, proizvod praktične primjene neoliberalne ideologije na prostoru globalnih i lokalnih ekonomskih i političkih odnosa koji se i zasnivaju na velikim međusobnim nejednakostima.

U periodu od 1988-2005. godine se manifestuje veliki stepen globalnih nejednakosti – odnos između 10% najbogatijih i 10% najsiromašnijih je 1:80, dok je na nivou 5% najbogatijih i najsiromašnijih razlika još veća, čak 1:200.

⁵⁹ Dejvid S. Korten, *Neuspesi sporazuma u Breton Vudsu*, u: *Globalizacija – argumenti protiv*, (Prir. Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 30-31.

⁶⁰ Erik S. Reinert, *Globalna ekonomija: kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji*, „Čigoja štampa“, Beograd, 2006, str. 6.

Odakle proizlaze te nejednakosti u globalnom svijetu, odnosno koji su im *uzroci* i *izvori*?

Već smo vidjeli da uzroke i posljedice ovih nejednakosti na pojedince, društva i države treba tražiti u neoliberalnoj doktrini i njenim institucijama moći. Prema mišljenju Džefri Saks (Jeffrey D. Sachs), specijalnog savjetnika generalnog sekretara UN Ban Ki-muna (Ban Ki-moon), izvori nejednakosti u savremenom svijetu se odnose na:

- *obrazovne razlike* – odnosno, razlike u obrazovnom nivou; zahvaljujući mogućnosti da steknu više obrazovanje, mlađi ljudi mogu ostvarivati veće prihode, što se odražava i na područje nejednakosti;
- *podjelu na selo i grad* – porodice koje žive u gradovima imaju veće ekonomske i socijalne šanse za zapošljavanje i ostvarivanje većih prihoda od onih porodica koje ostaju da žive na selu;
- *državnu politiku* – koja ima veliki uticaj na stvaranje jednakosti ili nejednakosti; one vlade koje su korumpirane izvor su stvaranja ogromnih nejednakosti; čak i države koje nesumnjivo raspolažu bogatstvima prirodnih resursa, mogu da, zbog organizovanog kriminala i korupcije, budu nerazvijene i prožete izrazitim

nejednakostima; dakle, to tzv. „prokletstvo prirodnih resursa“, odnosno postojanje prirodnog bogatstva ne mora da bude sigurna osnova prevazilaženja nejednakosti;

- *diskriminaciju* – u smislu da žene nemaju iste mogućnosti ostvarivanja prihoda kao muškarci „čak ni za isti posao, ili za posao koji bolje obavljaju“; osim toga, etničke, vjerske i rasne manjine se često nalaze u teškoj situaciji u kojoj ne mogu sebi da obezbijede kvalitetno obrazovanje, poslove na tržištu rada i zaposlenje.⁶¹

Kada je u pitanju odnos između polova, onda se može reći da je na globalnom, ali i na lokalnom nivou, prisutna pojava koju bismo mogli nazvati – ***feminizacija nejednakosti***.

Prema izvještaju *Međunarodne organizacije rada UN* u 2016. godini feminizacija nejednakosti je izražajna komponenta ekonomskih i socijalnih nejednakosti uopšte. Prosječno, žene zarađuju 23% manje u odnosu na muškarce, a smatra se da će to tako ostati i u narednih 70 godina pod uslovom da se smanjuju sadašnjim tempom. Žene su manji vlasnici pokretne i nepokretne imovine i novca. One su poboljšale svoj obrazovni nivo, ali to se nije bolje odrazilo na poslu. Žene znatno više rade u domaćinstvu, više se brinu o djeci nego muškarci, i zato mnoge ne

⁶¹ Džefri D. Saks, *Doba održivog razvoja*, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj“, Beograd, 2014, str. 54-55.

mogu da rade puno radno vrijeme. Osim toga, muškarci rade „na crno“ i na lošije plaćenim mjestima što, takođe, dovodi do velikih razlika između polova i u penzijama. Negdje oko 200 miliona starijih žena u svijetu živi bez redovne penzije, a muškaraca oko 115 miliona.

Kao što se vidi, kompleksni su unutrašnji i vanjski faktori koji proizvode i generiraju nejednakosti, pa i - siromaštvo.

Kako se određuje pojam *siromaštva*?

Postojanje siromaštva podrazumijeva nedostatak novca kako bi se zadovoljile čovjekove potrebe.

Evropska Unija određuje *siromašne osobe* kao osobe lišene načina života, komfora i dostojanstva koji se smatraju normalnim u društvu u kojem one žive. Kao prag siromaštva, EU je odredila 60% od prosjeka prihoda u nekoj zemlji, što znači da se pod siromašnim osobama smatraju one osobe koje imaju mjesečne prihode ispod 60% od prosjeka prihoda, odnosno od prosječnog dohotka.

Prema Svjetskoj banci, krajnje siromaštvo se odnosi na život sa manje od 1 dolara dnevno, a prema njenoj procjeni u 2001. godini je takvih bilo - 1,100,000.000. Njeni podaci iz 2000. godine pokazuju da gotovo polovina (49%) stanovništva Afrike južno od Sahare i 44% Južne Azije živi ispod granice siromaštva.

Svjetska banka koristi koncept dvije linije siromaštva. Prvi – koji se odnosi 2,4 dolara dnevno po osobi (72 dolara mjesečno), i drugi, koji se zasniva na „minimalnoj potrošačkoj korpi“ koja

iznosi 2,9 dolara dnevno po osobi (87 dolara mjesečno).

Prema Ujedinjenim nacijama **apsolutno siromaštvo** je oblik siromaštva u okviru kojeg ljudi nemaju dovoljno sredstava da prežive. One koriste i naziv **svjetsko siromaštvo** kako bi označile one osobe koje zarađuju manje od 365 dolara godišnje, a nazivom **ekstremno siromaštvo** označavaju stanje u kojem osobe zarađuju manje od 275 dolara. U ekstremnom siromaštvu živi preko 600 miliona osoba i nekoliko stotina miliona na samoj granici siromaštva. Takođe, Ujedinjene nacije koriste izraz **indeks siromaštva** kojim mjere značajne faktore u životu: dužinu života te nivo socijalne inkluzije (uključenosti). Ovaj **indeks bijede** je pokazao da veoma brojno stanovništvo svijeta ima jako niske prihode, kao i male šanse za obrazovanje a velike za kraći život kao, na primjer, u Etiopiji gdje je više od 50% stanovništva siromašno. Taj postotak je velik i u nekim industrijski razvijenijim zemljama - Rusiji gdje 30% stanovništva živi u siromaštvu, a 14% spada u kategoriju ekstremnog siromaštva jer je lišeno osnovnih sredstava za život. Najveći broj siromašnih ljudi na svijetu ipak živi u Africi koja ima 300 miliona siromašnih. Od 1968. godine stanovništvo Afrike se udvostručilo, dok je proizvodnja hrane manja za 20% u odnosu na onu iz 1970. godine.

Ujedinjene nacije su svojim *Milenijskim ciljevima* (2000.) zapravo, za polovinu proklamovale smanjenje krajnjeg siromaštva i gladi u svijetu do kraja 2015. godine. Međutim, i pored rasta, većina od 48 najsiromašnijih zemalja u

svijetu neće uspjeti ostvariti te ciljeve – ističe se u godišnjem izvještaju Konferencije Ujedinjenih nacija za trgovinu i razvitak (UNCTAD), a objavljenom u Ženevi. Ističe se da se jedino Laos nalazi na putu da ostvari svih sedam ciljeva, a Etiopija, Malavi, Ruanda i Uganda - većinu njih. Ipak, u najmanje razvijenim zemljama se krajnje siromaštvo smanjilo sa 65% (1990.) na 45% (2010.), ali i među njima su vidljive velike razlike. Najmanje napredne azijske zemlje su napredovale brže (sa 65% na 35%), u odnosu na afričke zemlje i Haiti (sa 65% na 51%). Sa ovog popisa (koji u sebe uključuje tri glavna kriterija - prihod po stanovniku s pragom od 1.190 dolara koji treba prijeći da bi se ispalo s popisa, ljudskom kapitalu na temelju kriterija ishrane, zdravlja, obrazovanja i pismenosti, te kriteriju ekonomske ranjivosti, koji u obzir uzima prirodne katastrofe ili međunarodnu ekonomsku nestabilnost), su uspjele izaći samo četiri zemlje - Bocvana (1994.), Zelenortska ostrva (2007.), Maldivi (2011.) i Samoa (2013.).⁶²

Odakle proističe siromaštvo, koji su razlozi pojave ove kompleksne društvene pojave i bezbjednosne prijetnje?

Džefri Saks ističe *razloge postojanja siromaštva*, kao što su:

1. *zamka siromaštva* – pod kojom se podrazumijeva to da su neke zemlje toliko siromašne da nemaju sredstava za investiranje u projekte koji bi im omogućili da se spasu bijede i siromaštva;

⁶²<http://www.bhtelecom.ba/portalsinglenovost+M5a86a4d05de.html> (13.05.2016).

2. *loša ekonomska politika* – koja u sebe uključuje pogrešne investicione zahvate, zatvaranje granica integracijama, te nedostatak centralnog planiranja;
3. *finansijska nesolventnost države* – a koju siromaštvo odražava; ta situacija tjera državu da se zadužuje, što može da dovede do „finansijskog bankrotstva“;
4. *loše upravljanje* – koje je opterećeno korupcijom, nekompetentnošću i neefikasnošću; kako je uloga države veoma važna u koncipiranju privrednog razvoja i izgradnji infrastrukture (puteva, željeznica, vodosnabdijevanja, elektroenergetske mreže, kanalizacije), jasno je da loše državno upravljanje ne može da stvori uslove društvenog prosperiteta;
5. *kulturne prepreke* – diskriminacija prema ženama im otklanja mogućnost da se školuju i obrazuju; u sredinama koje favorizuju to da se ima mnogo djece, pa i u siromašnim zajednicama, lišava ih mogućnosti da imaju neophodnu ishranu, zdravstvenu zaštitu, obrazovanje; za dugoročni privredni, ekonomski i socijalni razvoj ovakvi i slični kulturni obrasci predstavljaju smetnju; kultura jeste bitna za privredni razvoj, ali u nekim sredinama može biti njegova kočnica;
6. *geopolitika, politički i bezbjednosni odnosi* – ukoliko je zemlja okružena ili

zaštićena prijateljima i saveznicima, ukoliko uživa nacionalni suverenitet i raspolaže mogućnošću da saraduje sa drugim zemljama na ekonomskom i političkom planu, onda joj geopolitika ide u prilog, ali ako se država nalazi pod bilo kakvim destruktivnim uticajem velikih sila, ili pod vlašću neke druge države ili strane sile, ako je područje sukobljavanja velikih sila, ako je pod uticajem etničkih ili religijskih sukoba, ili ako je podložna prirodnim katastrofama i „klimatskim šokovima“ (sušama, poplavama, zemljotresima, razornim vjetrovima), onda joj geopolitika ne ide u prilog;

7. *geografske karakteristike* – koje se odnose na to da, recimo, zemlja nema izlaz na more, ili da se nalazi u planinama i područjima koji otežavaju trgovinu i jeftiniju proizvodnju, da se suočava sa endemskim bolestima (npr. malarijom) ili da je izložena stalnim prirodnim katastrofama (zemljotresima, poplavama, cunamijima, ciklonima).⁶³

Imajući na umu geografske karakteristike, treba reći da postoje geografska područja, države i narodi, koji se nalaze pod stalnim pritiscima prirodnih katastrofa.

Kada je u pitanju *indeks rizika*, iskustva pokazuju sljedeće:

⁶³ Džefri D. Saks, *Doba održivog razvoja*, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj“, Beograd, 2014, str. 96-97, 110, 118.

- države Sjeverne Amerike se dosta uspješno pripremaju za suprostavljanje prirodnim katastrofama, mada se one dogode, kao ona u SAD-u 2015. godine čija je šteta iznosila 25 milijardi dolara; Kanada je država sa najmanje rizika, a SAD sa najviše;
- što se tiče geografskog područja Južne Amerike i Kariba, pokazalo se da zapadnu obalu često potresaju zemljotresi i cunamiji, te da je Barbados suočen sa najmanjim rizicima, a Gvatemala sa najvećim rizikom;
- u Evropi i centralnoj Aziji država sa najmanjim rizikom je Island, a Holandija i Albanija sa najvećim rizikom;
- u podsaharskoj Africi nisu dobro pripremljeni za suprostavljanje prirodnim katastrofama – Sejšeli su sa najmanjim rizicima, a Mauricijus sa najvišim;
- Bliski Istok i sjever Afrike su prostori smanjenog rizika zato što su udaljeni od žarišta u Okeaniji – Katar je država sa najmanje, a Džibuti sa najviše rizika;
- u Južnoj Aziji su česte prijetnje od zemljotresa, mada poplave pogađaju najviše ljudi; Nepal je država sa najmanje, a Bangladeš država sa najviše rizika;

- područje Istočne Azije i Pacifika je, ipak, područje sa najvećim rizicima u odnosu na druga geografska područja; Kiribati je područje sa najmanjim, a Vanuatu sa najvećim rizikom življenja.⁶⁴

Prema programu UN za razvoj (UNDP), kao razloge rasta siromaštva treba tražiti u poskupljenju hrane i ratovima, finansijskim krizama i prirodnim katastrofama. Ako ne zaboravimo na neoliberalnu ideologiju i institucije globalne moći koje je provode, to su svakako važni uzroci i razlozi postojanja siromaštva.

Izveštaji Ujedinjenih nacija za 1996. godinu pokazuju da je apsolutno siromaštvo u nerazvijenim zemljama poraslo, dok se ono i u apsolutnom i u relativnom smislu u zemljama Afrike i Latinske Amerike povećalo. A već danas je položaj 2/3 zemalja u svijetu gori nego 80-tih godina XX vijeka. „Prema Svetskoj banci, pre 30 godina najbogatijih 20% svetskog stanovništva bilo je oko 30 puta bogatije od 20% najsiromašnijih. Danas je to 60 puta.“⁶⁵

Ujedinjene nacije su 17. oktobar proglasile *Svjetskim danom borbe protiv siromaštva*, a 1995. godine su kao bitne ciljeve odredili - borbu protiv apsolutnog siromaštva, smanjenje relativnog siromaštva i rješavanje uzroka siromaštva. One su

⁶⁴ Blic, 26. april 2016, str. 7.

⁶⁵ Zoran Petrović, *Mali pojmovnik geopolitike (subjektivni multidisciplinarni glosar neophodan svakom ko promišlja svet Trećeg milenija)*, „Centar za geopolitičke studije 'Jugoistok' - Institut za političke studije”, Beograd, 2004, str. 155.

2000. godine donijele *Deklaraciju o tzv. osam Milenijumskih razvojnih ciljeva* koji se odnose na: iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi, obezbjeđenje univerzalnog osnovnog obrazovanja, ostvarivanje ravnopravnosti među polovima i osnaživanje položaja žena, smanjenje smrtnosti djece, poboljšanje zdravlja majki, borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti, obezbjeđivanje ekološke stabilnosti, i uspostavljanje globalnog partnerstva za razvoj.

Džefri Saks ističe da je ***krajnje siromaštvo*** specifična „bolest“ koja postoji i u XXI vijeku i da se milijarda ljudi nalazi u „zamci siromaštva“. Proklamovani ciljevi ***održivog razvoja*** podrazumijevaju „iskorenjivanje krajnjeg siromaštva, uključujući i glad“, i to je „prvi cilj održivog razvoja.“ A, što se tiče konkretnijeg cilja, on se odnosi na „iskorenjivanje krajnjeg siromaštva u svim njegovim oblicima, drugim rečima, konačno rešavanje problema navedenih u Milenijumskim ciljevima, kao što su glad, zaostajanje dece u razvoju, pothranjenost i neizvesnost snabdevanja hranom, kao i obezbeđenje posebne podrške veoma ugroženim zemljama.“⁶⁶

Naravno, to su, kao i druge, značajne deklaracije, ali one same ne rješavaju probleme nejednakosti, gladi, siromaštva, bolesti, nezaposlenosti, rizika i bezbjednosnih prijetnji.

Sa veoma intenzivnim, ali i ekstenzivnim procesima globalizacije, povezan je i proces

⁶⁶ Džefri D. Saks, *Doba održivog razvoja*, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj“, Beograd, 2014, str. 96, 460.

stvaranja jaza između **bogatih** i **siromašnih** država, naroda i nacija ali i, isto tako, između bogatih i siromašnih u pojedinačnim zemljama, bilo da su bogate ili siromašne. Neoliberalna ekonomska globalizacija razorila je „državu blagostanja“ i njen koncept pune zaposlenosti i na taj način povećala nesklad između bogatih i siromašnih, nerazvijenih i razvijenih, moćnih i nemoćnih država, naroda i pojedinaca.

Bauman (Zygmunt Bauman) govori o jasnoj polarizaciji svjetskog stanovništva na **globalizovane bogate** i **lokalizovane siromašne slojeve**, čime je *glokalizacija* proces **neostratifikacije** sa novim hijerarhijama.⁶⁷

Ali, nije globalizacija samo globalizacija bogatstva bogatih a siromaštva siromašnih na globalnom, već i na lokalnom nivou.

Nejednakosti su globalna i lokalna pojava, kao što je to i siromaštvo. „Siromaštvo ima tendenciju rasta i u razvijenim zemljama. Svaki četvrti stanovnik u Americi živi u siromaštvu, čak dva miliona su beskućnici. Na drugoj strani, najbogatiji sloj naglo uvećava svoje bogatstvo. Zemlje u razvoju teže da privuku strani kapital, a kao instrumente koriste snižavanje zaštićene najniže cijene rada. Uvode se poreske olakšice za investitore. Radni odnos na neodređeno vrijeme sve više se zamjenjuje radnim odnosom na određeno vrijeme, honorarnim poslovima, povremenim i privremenim poslovima. To je politika koja odgovara krupnom kapitalu, pošto se u takvim uslovima lako dolazi do jeftine radne

⁶⁷ Cf. Ulrich Beck, *Što je globalizacija*, „Vizura - Biblioteka Novi Poredak“, Zagreb, 2003, str. 134-135.

snage, snižavaju svoji troškovi, a povećava profit. Tako u savremenim procesima globalizacije dolazi do rasta siromaštva i među zaposlenim.“⁶⁸

Siromaštvo raste u bogatim i razvijenim zemljama, ističe se u godišnjem izvještaju *Međunarodne organizacije rada* Ujedinjenih nacija. Broj Evropljana koji žive u relativnom siromaštvu je sve veći, a siromaštvo u Evropskoj uniji zadobiva dramatične nivoe. Stopa relativnog siromaštva u Evropskoj uniji je sa 16,8% u 2012. godini porasla na 17,2% u 2014. godini. I u Sjedinjenim Američkim Državama je zabilježen porast relativnog siromaštva sa 23,8% u 2005. godini na 24,6% u 2012. godini.⁶⁹

Od 1964. godine u Sjedinjenim Američkim Državama, a pod patronatom predsjednika Lindona Džonsona (Lyndon B. Johnson), započinje „**rat protiv siromaštva**“. Isticalo se da je 17,3% stanovništva živjelo u siromaštvu. Neke preduzete mjere su do 1973. godine smanjile siromaštvo na 11,1% kada je Nikson (Richard Nixon) prekinuo „rat protiv siromaštva“.

S obzirom da „rat protiv siromaštva“ nije postao strategijom, već „socijalnom mjerom“, jasno je da se siromaštvo nije moglo smanjivati. Siromaštvo nije shvaćeno kao socijalno determinisana pojava i društveni problem, nego kao lični problem nesposobnosti i nezainteresovanosti u društvu „jednakih šansi“ i društvu koje stimuliše „ličnu inicijativu“, o čemu

⁶⁸ Lazo Ristić, Miodrag Romić, *Globalni rat protiv siromašnih*, u: *Siromaštvo i globalna bezbjednost*, Zbornik (Ur. Braco Kovačević), Banja Luka, 2012, str. 23.

⁶⁹ *Glas Srpske*, 20. maj 2016, str. 10.

je, u svojoj kritici „socijalne države“, rekla Margaret Tačer: „Mislim da smo prošli kroz razdoblje kad je suviše djece i odraslih uzelo zdravo za gotovo: `Imam problem, posao je države da mi ga riješi` ili `Beskućnik sam, država me mora smjestiti` i tako oni prebacuju svoje probleme na društvo, a tko je društvo? Tako nešto ne postoji. Postoje pojedinci muškarci i žene i postoje obitelji i nikakva vlast ne može ništa učiniti osim putem pojedinaca, a oni prvo trebaju brinuti sami o sebi.“⁷⁰

Američki koncept „rata protiv siromaštva“ zapravo je bio proklamovani „**rat protiv kulture siromašnih**“. Kada je objavljen „rat protiv siromaštva“ (1964), odmah je donosen *Zakon o ekonomskim šansama* i osnovan *Biro za ekonomske šanse*. A, u stvari, „čitava se koncepcija rata protiv siromaštva temelji na definiciji siromaštva kao načina života. Intelektualnu klimu u kojoj se razvila, stvorile su studije o kulturi siromaštva... koje tvore osnovicu programa na saveznoj razini, s jasnom namjerom da isprave društvene, radne i psihološke nedostatke ljudi rođenih i odgojenih za život u siromaštvu“ (Thomas Gladwin). Pod ovakvim shvatanjem siromaštva i kulture siromaštva, *Biro za ekonomske šanse* je pokrenuo program „prevaspitavanja siromašnih“ i uklanjanja nedostataka za koje se pretpostavljalo da ih imaju. U tom smislu su:

⁷⁰ Zoran Trputeć, Azra Tibo, Armin Kovači, Nataša Šantić, *Teorija i praksa održivog razvoja*, „Fakultet za menadžment resursa“, Mostar, 2014, str. 168-169.

- organizovana radna tijela koja su formirala logore u divljim četvrtima za nezaposlenu gradsku omladinu s ciljem „izgradnje karaktera“ koji bi razvio odlučnost i inicijativu;
- napravljeni su programi čiji je cilj bio sticanje „radnog iskustva“ i „radnih navika“;
- nađeni poslovi mladima sa skraćenim radnim vremenom;
- pokrenuti edukativni programi „poticaja za rad“, te razvijanja vještina i formiranja stručnosti neophodnih za zaposlenje.

U 1965. godini je pokrenut program pod nazivom *Prednost*, čiji je cilj bio podizanje obrazovnog nivoa djece predškolskog uzrasta i porodica sa niskim primanjima, koji je trebao poraziti kulturu siromaštva. Davanje novca kao pomoći siromašnima je tada bila „najmanje popularna strategija u ratu protiv siromaštva u Americi“ (James). I, pored svega tog, „rat protiv siromaštva“ je izgubljen. Mislilo se da će se siromaštvo iskorijeniti tako što će se siromašnima osigurati određena dodatna primanja, da će ih to promijeniti, i tako im omogućiti napredovanje na društvenoj ljestvici. Ovaj projekat otklanjanja siromaštva je tipično američki projekat koji je polazio od američkih vrijednosti i shvatanja individualnog uspjeha u društvu „jednakih“ i „povoljnih šansi“. U tom smislu će se siromašni boriti u uslovima jednakih mogućnosti i „povoljnih šansi“ za sve. Ipak, siromašni su i dalje ostali siromašni jer se siromaštvo shvatalo kao problem

siromašnih, a ne kao izraz postojanja nejednakosti. Problem siromaštva se nije mogao riješiti jer je njegovo rješenje podrazumijevalo „restrukturisanje društva kao cjeline“, a glavna prepreka „iskorjenjivanju siromaštva ne leži u ponašanju siromašnih, nego u vlastitim interesima bogatih.“⁷¹

Bez obzira na neke pokušaje rješavanja problema siromaštva, ipak je država SAD probogataška država socijalne diskriminacije.

Američko društvo manifestuje socijalne nejednakosti i pokazuje izrazit socijalni razdor. Ako se samo za primjer uzme porez, vidjeće se da poreska politika štiti bogate. U 1950. godini su bogati, čiji je godišnji prihod prelazio 400.000 dolara plaćali porez na prihod 91%, a nakon poreskih reformi na prihod veći od 256,5 hiljada dolara se plaćalo 39,6%.⁷²

U 2008. godini je Voren Bafet (Warren Buffett) bio najbogatiji na svijetu, čija je imovina procijenjena na 62 milijarde dolara. U 2010. godini je u jednom članku u *Njujork Tajmsu* (*The New York Times*) napisao da je platio porez po stopi koja je dvostruko niža od one po kojoj su porez platili njegovi zaposleni; on je platio 17,4% a zaposleni kod njega 33-44%. Pri tom je istakao kako je dobro imati prijatelje u Kongresu koji vode brigu za blagostanje bogatih. To i jeste suština neoliberalne doktrine u okviru koje bogati izgrađuju sistem u kojem dobivaju ogromne profite

⁷¹ Michael Haralambos, Martin Holborn, *Sociologija – teme i perspektive*, „Golden marketing“, Zagreb, 2004, str. 341-342.

⁷² Vladimir Aleksandrovič Lisičkin, Leonid Aleksandrovič Šeljepin, *Globalna imperija zla: nova geopolitička raspodjela snaga*, „Udruženje sociologa“, Banja Luka, 2014, str. 130.

i dobit privatizuju, a gubitke socijalizuju, odnosno „prebacuju na mase slabih i siromašnih“. I, upravo, zahvaljujući toj činjenici „smo došli u paradoksalnu situaciju da ljudi u XXI veku u gotovo svim zemljama sveta (i pored do sada neviđenog tehnološkog progressa i rasta produktivnosti) rade sve više za sve manje novca, te da se gotovo u svim državama, pa čak i u onim ekonomski najrazvijenijim, već godinama realno smanjuju plate i penzije.“⁷³

Zahvaljujući poreskim olakšicama, štednja 1% najbogatijih je porasla sa 19% (1993) na 25% (1999). Ali, zato se, za preostalih 99% Amerikanaca štednja smanjila sa 6,2% (1992.) na 3,8% (1999.). Od 1977-1997. se broj siromašnih u SAD povećao za 11 miliona više (samo je u Njujorku bilo 2,4 miliona siromašnih, milion se nedovoljno hrani, a 400.000 gladuje). Cijene hrane i stanovanja su se u periodu od 1980-1996. uvećale gotovo za dva puta. Stalno se događaju bankrotstva što povećava broj nezaposlenih i siromašnih, raste cijena medicinskih usluga što pogoršava „zdravstveni karton“ stanovništva, siromaštvo se svugdje povećava, u gradu i na selu, broj beskućnika iznosio je 6 miliona (od kojih je svaki četvrti dijete). Da bi se prehranili, siromašni moraju imati 2-3 posla. U periodu od 1975-1993. postotak djece koja žive u velikom siromaštvu se udvostručio sa 5% na 10%. Povećava se broj

⁷³Jovan B. Dušanić, *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, „Catena mundi“, Beograd, 2015, str. 144, 142.

zavisnih od alkohola i narkotika, a povećava se i stopa samoubistava i kriminala.⁷⁴

Kao što se vidi, i bezbjednosni aspekt je veoma problematičan. A, problematičan je i stoga što SAD imaju najveći broj zatvorenika u odnosu na druge države u 2015. godini, čak i za 560.000 više u odnosu na Kinu kao najmnogoljudniju državu, što pokazuje donja tabela:

1.	2,217.000	SAD
2.	1,657.812	Kina
3.	642.470	Ruska Federacija
4.	607.731	Brazil
5.	418.536	Indija
6.	255.138	Meksiko
7.	311.036	Tajland
8.	225.624	Iran
9.	172.562	Turska
10.	161.692	Indonezija ⁷⁵

Tako se pokazuje da SAD, u odnosu na broj stanovnika, imaju najveći broj zatvorenika. A, evo i broja stanovnika deset država sa najvećim brojem stanovnika:

1.	1,365.380.000	Kina
2.	1,246.210.000	Indija
3.	318.326.000	SAD

⁷⁴ Vladimir Aleksandrovič Lisičkin, Leonid Aleksandrovič Šeljepin, *Globalna imperija zla: nova geopolitička raspodela snaga*, „Udruženje sociologa“, Banja Luka, 2014, str. 130-132.

⁷⁵http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_11th_edition.pdf

4.	252.164.800	Indonezija
5.	202.799.000	Brazil
6.	188.020.000	Pakistan
7.	178.517.000	Nigerija
8.	156.563.000	Bangladeš
9.	146.059.100	Rusija
10.	127.090.000	Japan ⁷⁶

Proklamovani „rat protiv siromašnih“ i „rat protiv kulture siromaštva“, zapravo je rat protiv sopstvenog stanovništva. To je „humanost“ ispod čijeg se plašta skrivala eksploatacija, pojačana socijalna kontrola i nemaltuzijanstvo.

Na problem rješavanja siromaštva u pojedinim državama, kao i na globalnom nivou, ukazivali su mnogi, kao i neomaltuzijanci. Oni su smatrali da su siromašni smetnja boljem životu bogatih, pa su predlagali različite mjere kako bi se broj stanovništva na Planeti, a posebno siromašnih, smanjio.

Ono što bogati žele nije *rat protiv siromaštva*, već ***rat protiv siromašnih***. Nekadašnji državni sekretar SAD Džon Foster Dols (John Foster Dulles) je decidan kada se žalio bratu Alenu (Allen Welsh Dulles), direktoru CIA, da je komunizam uvijek privlačan za siromašne koji „oduvek žele da pljačkaju bogate“. A, to znači, da „ih treba savladati i zaštititi našu doktrinu po kojoj bogati treba da pljačkaju siromašne.“⁷⁷

⁷⁶<https://www.youtube.com/watch?v=5O5Onk8kBVc>
(05.05.2016).

⁷⁷ Vidjeti: Noam Čomski, *Šta to (u stvari hoće Amerika)*, „Čigoja štampa“, Beograd, 1999, str. 78.

Tako ispada da je u neoliberalnoj doktrini i praksi ostvarenja globalnih nejednakosti zapravo činjenica to da je bogatstvo bogatih država svijeta financirano od strane siromašnih država.

Iako statistički podaci koji su nam dostupni nisu sasvim tačni i precizni faktori „situacije na terenu“, ipak i kao takvi sasvim dobro ilustruju fenomen ekonomskih i socijalnih nejednakosti u svijetu i kod nas. Evo nekih od njih: u 1960. godini 20% najbogatijih ljudi je imalo 30 puta veći dohodak od 20% najsiromašnijih, u 1997. je taj odnos bio 74 puta više. Tri najbogatija čovjeka na svijetu posjeduju bogatstvo veće od BDP (GDP) 48 najsiromašnijih zemalja; bogatstvo 300 najbogatijih ljudi u svijetu veće je od ukupnog prihoda 2 milijarde najsiromašnijih ljudi. Osim toga, 10% najbogatijih ljudi kontroliše 54% svjetskog bogatstva, 50% najbogatijih u razvijenim zemljama drži 82% izvoza i 68% stranih investicija u svijetu, 20% stanovnika razvijenih zemalja troši 86% svih dobara u svijetu. Potrošači iz država sa visokim novčanim primanjima čine 16% od ukupnog svjetskog stanovništva, a potrošili su 80% ukupnog svjetskog novca za lične potrebe u 1997. godini. Najsiromašniji, kojih je 35%, potrošili su 2% ukupnog svjetskog novca za lične potrebe u 1997. godini. Preko milijardu osoba nema vodu za piće, a 2,4 milijarde nema neophodne sanitarne uređaje; 2 milijarde ljudi živi bez električne energije. Između 27% i 28 % djece u nerazvijenim zemljama je neuhranjeno, oko 30.000 ih umre svaki dan od posljedica siromaštva, a godišnje umre oko 8 miliona djece zbog bolesti nastalih od kontaminirane vode, zemljišta i

zagađenog vazduha. Takođe, 50 miliona djece ima mentalna ili fizička oštećenja zbog loše i nekvalitetne ishrane. U periodu od 2010-2012. godine je 200.000 djece u Somaliji umrlo od gladi - više od 50% su bila djeca ispod pete godine života; istovremeno, svake godine u svijetu se uništi oko šest miliona hektara plodne zemlje, čime se umanjuje mogućnost veće proizvodnje hrane.

Evo još nekih sablasnih i zastrašujućih podataka:

- više od 1,3 milijarde ljudi živi u ekstremnom siromaštvu bez neophodne kvalitetne vode, hrane, uslova stanovanja; preko 1,6 milijardi osoba nema adekvatan smještaj; 1,2 milijarde ljudi dnevno preživljava sa manje od 1 dolara prihoda; 2,8 milijardi živi sa manje od 2 dolara; gotovo 50% stanovništva svijeta živi sa 2,5 dolara dnevno; tzv. „potrošačka korpa“ gotovo 50 najsiromašnijih zemalja - koje čine 1/4 zemalja - manja je od ukupnog vlasništva 3 najbogatija čovjeka na svijetu; preko 850 miliona osoba je hronično neuhranjeno;
- u nerazvijenim i siromašnim zemljama živi oko 5 milijardi stanovnika, a više od jedne milijarde je nepismeno; manje od 1% novca za naoružanje je dovoljno da svako dijete na svijetu ima besplatno školovanje;

- preko 700 miliona ljudi na svijetu nema bezbjednu vodu za piće; polovina stanovništva u Africi boluje od opasnih zaraznih bolesti kao što su kolera i dijareja; svakodnevno u svijetu od virusa HIV/AIDS umre oko 6.000 osoba, dok ih preko 8.000 bude zaraženo tim opasnim virusom; od 300-500 miliona ljudi se godišnje zarazi malarijom (3 miliona ih umre, a od te bolesti svakih 30 sekundi umre jedno dijete u Africi);
- od hepatitisa B, tj. od žutice, svakog dana umre više ljudi nego od side godišnje;
- 2 milijarde ljudi nema adekvatan pristup neophodnim lijekovima; preko 2,5 milijardi ne raspolaže sa neophodnim higijenskim uslovima života, a oko 1,6 milijardi je bez struje;
- gotovo 800 miliona punoljetnih osoba je nepismeno; u Vijetnamu je nepismenih čak 63%, u Kambodži 62,2%, a u Laosu 43,4%; preko jedne šestine osoba uopšte ne znaju čitati i pisati;
- preko 600 miliona djece je lišeno osnovnog smještaja, a preko 400 miliona djece nema na raspolaganju čistu vodu; 2000. godine 1,7 miliona djece je umrlo jer vlade nisu smanjile nivo siromaštva;

godišnje oko 11 miliona djece mlađih od 5 godina umre od zaraznih oboljenja, a 6 miliona zbog ne postojanja adekvatnih preventivnih mjera; takođe, preko 2 miliona djece svake godine umre zbog nedostatka vakcina; godišnje preko 10 miliona djece umire prije navršenih 15 godina (gotovo 39.000 djece dnevno); oko 300 miliona djece je lišeno adekvatne i neophodne zdravstvene zaštite:

- preko 130 miliona djece (prema nekim podacima čak i 50%) u siromašnim i nerazvijenim zemljama ne pohađa osnovnu školu, a tek oko 20% ide u srednju školu (od toga 52% ženske populacije, odnosno djevojčica);
- oko 220 miliona djece i mladih u dobi od 5-17 godina rade veoma često u ropskim i nehumanim uslovima;
- nerazvijene zemlje daju 13 dolara na otplatu duga za svaki pozajmljeni dolar;
- tzv. distanca između najbogatijih i najsiromašnijih zemalja svijeta je 1820. godine iznosila 3:1, 1913. godine - 11:1, 1950. godine 35:1, a 1992. godine 72:1.⁷⁸

⁷⁸ Stevan Dakić, Zoran Bogojević, *Siromaštvo kao globalna bezbjednosna prijetnja*, u: *Siromaštvo i globalna bezbjednost*, Zbornik (Ur. Braco Kovačević), Banja Luka,

U donjoj tabeli je dat prikaz udjela stanovništva koje živi sa manje od jednog dolara dnevno u ukupnoj populaciji:

region	1990.	2001.	promjena
Istočna Azija i Pacifik	29,6	15,6	-14
Evropa i centralna Azija	0,5	3,7	+3,2
Latinska Amerika	11,3	9,5	+1,8
Bliski istok i Sjeverna Afrika	2,3	2,4	+0,1
Južna Azija	41,3	31,1	-10,2
Subsaharska Afrika	44,6	46,5	+1,9 ⁷⁹

2012, str. 112-113; *Fast Facts: The Faces of Poverty* <http://www.unmillenniumproject.org>. *Poverty Facts and Stats*, Social, Political, Economic and Environmental Issues That Affect Us All, <http://www.globalissues.org/>; Ljubiša Mitrović, *Tvorci novih paradigmi u sociologiji*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2008, str. 69; Klajv Ponting, *Ekološka istorija sveta: životna sredina i propast velikih civilizacija*, “Odiseja”, Beograd, 2009, str. 351; <http://www.profitiraj.ba/>; Entoni Gidens, *Sociologija*, „Ekonomski fakultet“, Beograd, 2005, str. 73-74.

⁷⁹ Vladimir Vuletić, *Globalizacija*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009, str. 64.

Prema podacima Svjetske banke, globalno siromaštvo izgleda ovako:

nejednakost u prihodima između Sjevera i Juga	75:1
broj ljudi koji žive sa 1 dolarom dnevno ili manje	1,2 milijarde
broj ljudi koji žive sa 2 dolara dnevno ili manje	2,8 milijardi
godišnje subvencije proizvođačima mlijeka po jednoj kravi u EU	913 dolara
godišnja pomoć EU subsaharskoj Africi po stanovniku	8 dolara
jaz između Sjevera i Juga prema stopi smrtnosti novorođenčadi	10:1
razlika između očekivanog prosječnog trajanja života u zemljama OECD i subsaharske Afrike	28 godina
broj ljudi koji godišnje umre od malarije	1 milion
broj zemalja u kojima manje od polovine djece školskog uzrasta pohađa osnovnu školu	12
broj nepismenih na Jugu	879 miliona
prosječna dužina školovanja djevojčica iz 40% najsiromašnijih porodica u Južnoj Aziji	0

broj ljudi koji nemaju pijaću vodu u nerazvijenim i srednje razvijenim zemljama svijeta	1,8 milijardi ⁸⁰
---	-----------------------------

Oni koji ističu da globalizacija dovodi do porasta socijalnih nejednakosti, istovremeno ističu i da je zdravstvena situacija u nekim sredinama katastrofalna, a u Africi pogotovo. Kako navodi Ramone (Ignacio Ramonet) u knjizi *Geopolitika haosa*, u Africi postoji „samo jedan lekar na 25.000 stanovnika (3,5 lekara na 1.000 stanovnika u Evropi); osmoro dece od deset umire pre navršene jedne godine kao žrtve bolesti koje se mogu lako sprečiti vakcinacijom (tuberkuloza, poliomelitis, difterija, veliki kašalj, tetanus, boginje). U Malaviju ili u Ugandi, na primer, sida pogađa više od 30 odsto aktivnog stanovništva; a u celini Crnog kontinenta njome je pogođeno između šest i deset miliona lica. Sida uništava sada afričku omladinu kao što je Prvi svetski rat tragično desetkovao omladinu Evrope.“⁸¹

Koliko je situacija teška u siromašnim zemljama pokazuje i činjenica da su veoma često hrana i voda puni pesticida što, naravno, ugrožava zdravlje odraslih i djece. „Posledice po zdravlje naroda Trećeg sveta su užasne. Na primer, procenjuje se da četrdeset hiljada ljudi godišnje u Trećem svetu umre od trovanja pesticidima. Dalje, milioni beba umrli su od neuhranjenosti ili od

⁸⁰ Vladimir Vuletić, *Globalizacija*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009, str. 97.

⁸¹ Ignacio Ramone, *Geopolitika haosa*, Beograd, 1998, str. 105.

bolesti izazvanih razblaženom ili zagađenom hranom za bebe koju guraju multinacionalne kompanije, ubeđujući majke da prestanu sa dojenjem uz obrazloženje da je hrana za odojčad bolja.⁸²

U siromašnim zemljama se pojavljuje 90% od ukupnog broja svih oboljenja u svijetu; u 1998. godini je od izlječivih bolesti umrlo 12 miliona djece mlađih od pet godina.

Problem zaštite zdravlja nije samo problem siromašnih zemalja, gdje je i očigledan, nego je i problem bogatih i razvijenih država. Tako, na primjer, u SAD se sve više intenzivira sukob oko zdravstvenog osiguranja, čiji podaci ističu da 40 miliona ljudi nema zdravstveno osiguranje, te da 50 miliona osoba gubi zdravstveno osiguranje nakon otpuštanja sa posla.

Donja tabela prikazuje raspodjelu ukupnog svjetskog prihoda u periodu od 1965-1990:

STANOVNIŠTVO	POSTOTAK OD UKUPNOG SVJETSKOG PRIHODA			
	1965.	1970.	1980.	1990.
20% najsiromašnijih	2,3	2,2	1,7	1,4
20% iz druge grupe	2,9	2,8	2,2	1,8
20% iz treće grupe	4,2	3,9	3,5	2,1
20% iz četvrte	21,2	21,3	18,3	11,3

⁸² Martn Kor, *Globalna privreda i Treći svet*, u: *Globalizacija – argumenti protiv*, (Prir. Dž. Mander i E. Goldsmit), „CLIO“, Beograd, 2003, str. 66.

grupe				
20% najbogatijih	69,5	70,0	75,4	83,4 ⁸³

Kao što se vidi, bogati postaju sve bogatiji, a razlike i nejednakosti između bogatih i siromašnih sve veće.

U knjizi *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak* Čusodovski (Michel Chossudovsky) ističe da je BDP „cijele subsaharske Afrike“ (600 miliona ljudi) otprilike zapravo jednak „polovici BDP-a Teksasa. Nisko i srednjodohodovne zemlje zajedno (uključujući bivše `socijalističke` zemlje i područje bivšeg Sovjetskog Saveza) u kojima živi oko 85 posto“ stanovništva svijeta, „raspolazu s otprilike 20 posto ukupnog svjetskog dohotka.“⁸⁴

I Gidens (Anthony Giddens) u knjizi *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, ističe sljedeće sumorne podatke: „Udeo najsiromašnije petine svetskog stanovništva u svetskom prihodu spao je od 1989. do 1998. godine sa 2,3 na 1,4 odsto. S druge strane, udeo najbogatije petine je narastao. U podsaharskoj Africi 20 zemalja ima niže realne prihode po glavi stanovnika nego krajem sedamdesetih godina dvadesetog veka. U mnogim manje razvijenim zemljama ekološka bezbednost i zakonodavstvo su slabi ili skoro uopšte ne postoje. Neke

⁸³ *American Journal of Sociology*, V. 102, No. 4/1997; Cit. prema: Smilja Avramov, *Civilno društvo i nevladine organizacije – alternativni modeli svetske zajednice*, „Nova Evropa“, Beograd, 2006, str. 200-201.

⁸⁴ Michel Chossudovsky, *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, „Prometej“, Zagreb, 2008, str. 45.

transnacionalne kompanije prodaju dobra koja su kontrolisana ili zabranjena u industrijalizovanim zemljama – lekove lošeg kvaliteta, štetne pesticide ili cigarete s visokim sadržajem katrana i nikotina. Moglo bi se reći da to više liči na globalnu pljačku nego na globalno selo. Pored ekoloških rizika, s kojima je povezana, rastuća nejednakost je najozbiljniji problem s kojim se svetsko društvo suočava. Međutim, ništa nećemo postići ako prosto kažemo da je krivica na bogatima. Suštinski važan deo onoga što tvrdim u ovoj knjizi jeste to da se globalizacija danas samo delimično može izjednačiti s vesternizacijom.⁸⁵

Istražujući odnos između bogatstva i siromaštva, Tomas Piketi (Thoma Piketty) je dao prikaz rasta svjetske ekonomije i prihoda:

*prosječna godišnja stopa rasta u periodu
1987-2013. u postotku*

bogatstvo najbogatijih.....	6,8
svjetski bruto društveni proizvod.....	3,3
prosječno bogatstvo odraslih stanovnika svijeta.....	2,1
prosječni prihodi odraslih stanovnika svijeta.....	1,4. ⁸⁶

⁸⁵ Entoni Gidens, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, „Stubovi kulture“, Beograd, 2005, str. 41-42.

⁸⁶ Thomas Piketty, *Kapital u dvadesetprvom vijeku*, „Buybook“, Sarajevo, 2015, str. 467.

Govoreći o jazu između bogatih i siromašnih, Piketi navodi i ukupnu nejednakost dohoda u vremenu i prostoru (*u postotku*):

	<i>mala nejednakost (u Skandinaviji 70-80.)</i>	<i>umjerena (u Evropi 2010.)</i>	<i>velika (u Evropi 1910. i u SAD 2010.)</i>
1% najbogatijih	7	10	20
sljedećih 9%	18	25	30
sljedećih 40%	45	40	30
polovina društva koja je najsiromašnija	30	25	20 ⁸⁷

Istraživanja britanske nevladine organizacije *Oxfam (Oxfam)* pokazuje da – pred godišnji *Svjetski ekonomski forum* u 2016. godini – nejednakosti između najsiromašnijih i najbogatijih nikada nisu bile veće. Taj stav potvrđuju činjenicom da 1% svjetskog stanovništva posjeduje bogatstvo koliko i 99% preostalih. Takođe, bogatstvo 50% svjetskog stanovništva je palo za 41% između 2010. i 2015. godine, iako je broj stanovnika povećan za 400 miliona. Samo prije pet godina je 388 najbogatijih na svijetu

⁸⁷ Thomas Piketty, *Kapital u dvadesetprvom vijeku*, „Buybook“, Sarajevo, 2015, str. 264.

posjedovalo koliko i 50% svjetskog stanovništva, a danas toliko bogatstvo imaju samo 62 bogataša.⁸⁸

A, evo i liste 20 najbogatijih osoba na svijetu u 2016. godini (od kojih su i dvije žene):

1. Bill Gates, SAD - 75 milijardi dolara;
2. Amancio Ortega, Španjolska - 67 milijardi dolara;
3. Warren Buffett, SAD - 60.8 milijardi dolara;
4. Carlos Slim Helu, Meksiko - 50 milijardi dolara;
5. Jeff Bezos, SAD - 45.2 milijarde dolara;
6. Mark Zuckerberg, SAD - 44.6 milijardi dolara;
7. Larry Ellison, SAD - 43.6 milijardi dolara;
8. Michael Bloomberg, SAD - 40 milijardi dolara;
9. Charles Koch, SAD - 39.6 milijardi dolara;
10. David Koch, SAD - 39.6 milijardi dolara;
11. Liliane Bettencourt, Francuska - 36.1 milijarda dolara;

⁸⁸ Prema mišljenju ove organizacije, razlike između bogatih i siromašnih se mogu smanjiti ukoliko bi se uvele tri mjere: 1. eliminacija utaje i izbjegavanja plaćanja poreza i deponovanje novca u „finansijskim oazama“ i „ofšor kompanijama“ za koje se pretpostavlja da skrivaju 7,6 milijardi dolara najbogatijih osoba i njihovih kompanija; 2. veće investiranje u javne službe, i 3. povećanje plata najsiromašnijim radnicima. *Glas Srpske*, 19. januar 2016, str. 17.

12. Larry Page, SAD - 35.2 milijarde dolara;
13. Sergey Brin, SAD - 34.4 milijarde dolara;
14. Bernard Arnault, Francuska - 34 milijarde dolara;
15. Jim Walton, SAD - 33.6 milijardi dolara;
16. Alice Walton, SAD - 32.3 milijarde dolara;
17. S. Robson Walton, SAD - 31.9 milijardi dolara;
18. Jianlin Wang, China - 28.7 milijardi dolara;
19. Jorge Paulo Lemann, Brazil - 27.8 milijardi dolara;
20. Ka-shing Li, Hong Kong - 27.1 milijarda dolara.⁸⁹

Neoliberalna globalizacija jednima omogućava da se izrazito bogate, a drugima da siromaše, ili da ne pređu *prag siromaštva*. Iako je svijet pun pojedinačnih priča o nejednakostima i siromaštvu, na ovom mjestu ćemo se, za ilustraciju, osvrnuti na četiri slučaja.

Prvi slučaj se odnosi na Pola Habiarimana (Paul Habyarimana) iz Ruande. Imao je pet godina kada se od 1994. godine suočio sa ratnim sukobima dviju etničkih grupa, gdje su mu i roditelji poginuli. Gledao je kako je na desetine i stotine osoba ubijeno, i kako su pored puta lažala tijela mrtvih. Suočio se sa glađu, bolestima,

⁸⁹ <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/forbesova-lista-najbogatijih-ljudi-svijeta-u-2016-godini---428305.html> (09.05.2016).

silovanjima. Pridružio se izbjegličkoj koloni, prešao granicu, a zatim stigao u Gomu u Zairu, gdje se susreo sa milion drugih izbjeglica. Svi su živjeli u nehumanim uslovima „uz oskudnu ishranu, bez tekuće vode, bez higijenskih uslova.“ Zatim se pojavila i kolera od koje je umrlo više hiljada osoba. U izbjegličkom kampu je Pol primijetio da se stalno povećava broj bjelaca kao humanitarnih radnika. „Ali, Pol neće dugo gledati bela lica. Televizijske kamere će se povući kada američki gledaoci postanu neosetljivi na tragediju... Ostaće još poneki predani humanitarni radnik...“ Polova budućnost postaće teška, sumorna, neizvjesna. Kao drugi slučaj navešćemo Sadišu (Sadisah). Odrasla je na selu u sirotinjskoj porodici i bila je najstarija od sedmoro djece. Sa petnaest godina je krenula za Džakartu nadajući se da će naći nekakav posao i bolje živjeti. Počela je raditi u svjetski poznatoj kompaniji „Najk“ (*Nike*), kompaniji koja je prethodno bila u Južnoj Koreji, ali koja je, zbog radničkih zahtjeva za povećanjem plata, prebacila proizvodnju - kako to i čine korporacije u potrazi za jeftinijim sirovinama i nadnicama - u Indoneziju gdje su plate iznosile „jednu sedminu plate u Južnoj Koreji.“ Siromašna Sadiša je nakon tri godine rada u kompaniji skupila novac kojim se prehranjivala i kojim je uspjela da „iznajmi mali stan u naselju straćara“ u kojem „nema ni tekuće vode ni struje“, koji je napravljen „od čvrste građe i izraz je boljeg kvaliteta života nego što je onaj kojim žive mnoge siromašne porodice u Džakarti.“ Sadišino radno vrijeme je 10,5 časova na dan, zarađuje 14,5 centi po satu, a radi šest dana u sedmici. Ali, da nema siromaštva,

ne bi bilo ni bogatstva. Iako proizvodi „Najk“ patike, Sadiša ne može da ih kupi. Patike u SAD koštaju oko 80 dolara, a u Indoneziji je cijena radne snage koja proizvodi takav par patika, svega 12 centi. Ali, s druge strane Majkl Džordan (Michael Jordan), „jedan od najpoznatijih na reklamama `Najk`, zarađuje godišnje nekoliko miliona dolara reklamirajući obuću kompanije. Sadiša nikada nije videla sliku Majkla Džordana i ništa ne zna o bikovima iz Čikaga (Chicago Bulls). Može se takođe sa sigurnošću pretpostaviti da Majkl Džordan malo zna o uslovima pod kojima se Sadiša i njene kolegice muče da proizvedu obuću koju on promovise. Uzgred, Sadiša bi morala da radi 44.492 godine da bi se izjednačila sa višemilionskim dolarskim ugovorom koji Majkl Džordan potpisuje sa `Najkom` na više godina.“ To je „druga strana današnjeg globalnog sela.“ Treći primjer se odnosi na Rasel Tenera (Russel Tanner), automehaničara koji je bio zaposlen u *Dženeral Motorsu* (General Motors Company) u Norvudu (Norwood) u Ohaju (Ohio) kompaniji koja je, zahvaljujući prevari koju je njen menadžment uspio napraviti tako što je obmanuo i posvađao radničke sindikate, snizio cijenu rada i umjesto dva formirao jedno postrojenje. Takvom odlukom je bez posla ostalo 29.000 radnika. Međutim, *Dženeral Motors* je otvorio nova fabrička postrojenja u Meksiku, „gde su se u potpunosti mogli izbeći američki sindikati.“ Rasel je pripadao trećoj generaciji porodice koja je radila u fabrici. Kad je dobio otkaz, imao je 21 godinu radnog staža u fabrici i 46 godina života. Bio je prinuđen da se uključi u program prekvalifikacije,

ali nije našao stalni posao, te je počeo raditi „na crno“. Naravno, to nije bilo dovoljno za život članova porodice koja je bila prinuđena da smanjuje potrošnju. Na žalost, stanje se pogoršavalo, tako da je žena koja je bila zaposlena kao recepcioner, počela dodatno da radi kao konobarica. Zbog ukupnog lošeg stanja u kojem se nalazio, Rasela je pogodila psihička trauma jer „više nije glavni u izdržavanju svoje porodice.“ Priklonivši se piću, njegova napetost u odnosima sa ženom i djecom se povećavala. U ovakvu tešku situaciju je zapadalo sve više američkih radnika u Norvudu kao „gradu-utvari“, gradu čija je proizvodnja a i egzistencijalna situacija, kao i u mnogim drugim gradovima, postajala teška i „uzdrmana dramatičnim transformacijama u globalnoj ekonomiji.“ Tenerovi, kao i ni mnogi radnici, nisu svjesni da su „beznadežne žrtve globalne konkurencije koju u potpunosti ne shvataju i koju ne mogu da kontrolišu.“ I, konačno, kao četvrti primjer navešćemo 24-godišnju Reginu Miler (Regina Müller) iz Istočne Njemačke. Nakon rušenja Berlinskog zida (1989), u kojem je i sama učestvovala, i nakon ujedinjenja Njemačke, „Istočni Nemci su bili uzbuđeni“ jer su se nadali da „će postati deo ujedinjene Nemačke, čime će im znatno skočiti životni standard, budući da je Zapadna Nemačka ekonomska sila.“ U tom smislu je i Regina bila oduševljena jer „je s radošću očekivala bolji posao, bolji stambeni prostor i više životnih prilika.“ Međutim, to se nije dogodilo. „Ujedinjena nemačka ekonomija je usporavala ritam, a nezaposlenost je rasla.“ Život je nakon ujedinjenja postao znatno skuplji, a razočarenje

veće. Istočni Nijemci su bili nezadovoljni jer su očekivali poboljšanje kvaliteta života i veći životni standard, a Zapadni Nijemci su bili nezadovoljni jer su morali plaćati veće poreze.⁹⁰

Osvrnućemo se ukratko i na fenomen siromaštva u Republici Srpskoj (RS), Bosni i Hercegovini (BiH) i Srbiji.

Prema Srednjoročnoj razvojnoj strategiji Bosne i Hercegovine 2004 – 2007. godine, gotovo petina stanovništva bi se mogala smatrati siromašnim. Negdje oko 19,5% stanovništva se nalazilo ispod linije siromaštva (u FBiH 16% , a u RS 25%). Kao što se vidi, siromaštvo je rasprostranjenije u RS. Blizu linije siromaštva se nalazi oko 30% stanovništva, a ispod linije siromaštva najčešće su djeca, osobe sa niskim nivom obrazovanja, stare i iznemogle osobe, tzv. „klasični socijalni slučajevi“ i stanovništvo ruralnih područja. Sa stopom nezaposlenosti BiH je na prvom mjestu ispred zemalja bivše Jugoslavije. Nakon višegodišnjeg pada ukupne nezaposlenosti, već od aprila 2009. godine počinje da osjetno raste broj nezaposlenih osoba.

Istraživanja pokazuju da više od milion ljudi u BiH živi u siromaštvu, i gotovo 75% u ruralnim područjima. Takođe, istraživanja upozoravaju na povećanje broja siromašnih u BiH i RS. Ona pokazuju da prihodi domaćinstava pokrivaju nešto oko 48% troškova svakodnevnih potreba.

⁹⁰ J. Bredšo, M. Valas, *Stvarnost nejednakosti: priče iz celog sveta*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, (Prir. V. Vuletić), „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 2003, str. 276-283.

Prema statističkim podacima Evropske agencije za statistiku (*EUROSTAT*) najsiromašnija zemlja u Evropi 2016. godine je Bosna i Hercegovina, a ispred nje se nalaze Albanija, Crna Gora, Srbija i Makedonija.⁹¹

Kada je u pitanju Srbija, prema *Izveštaju Svjetske banke*, stopa siromaštva će u periodu od 2013-2016. godine vjerovatno biti smanjena za 0,5%. U 2013. godini je iznosila 14,5%, 2014 - 14,7%, 2015 - 14,4%, a u 2016. godini bi trebala biti manja za 0,5%. Što se tiče izloženosti riziku od siromaštva, najviše su mu izložene osobe od 18-24 godine (30,3%), zatim mlađi od 18 godina (29,9%), a najmanje osobe starije od 65 godina (19,7%).

Ono što predstavlja poseban problem vezan za siromaštvo, jeste - ***feminizacija siromaštva***.

I ovdje je statistika sumorna, jer pokazuje da većinu od 1,5 milijarde ljudi koji žive u apsolutnom siromaštva čine *žene*. Doista, one su pretežno i bile siromašnije u odnosu na muškarce, ali su se jaz i ta razlika počeli povećavati. One žive u prostoru socijalne ekskluzije, nezaposlenosti, siromaštva. Podaci *Komisije UN za položaj žena* (1996.) pokazuju da žene čine 60% svjetske populacije, ali da raspolažu samo sa 10% svjetskog prihoda i svega 1% svjetskog bogatstva iako rade 2/3 punog životnog vremena. I, s obzirom da se najsiromašniji i najbrže šire, jasno je da će žene i

⁹¹<http://www.nezavisne.com/ekonomija/analize/BiH-najsiromasnija-u-Evropi/310494> (14.05.2016).

djeca i dalje ostati na najnižem nivou globalne ljestvice siromaštva.⁹²

Siromaštvo se odražava i na tzv. *životnu šansu*. Naime, posljedice siromaštva se reflektuju i na životne šanse, na primjer, djece tako da je za 20% veća vjerovatnoća da će djeca rođena u siromašnim i nižim društvenim slojevima biti sa premalom težinom; stopa smrtnosti od nesrećnih slučajeva je veća kod takve djece, nego one iz viših klasa. Naravno, i uspjeh u školovanju, takođe, zavisi od društvenog sloja iz kojeg potiču.

Sve ovo ukazuje na još jedan fenomen vezan za siromaštvo, fenomen koji može biti povezan sa problemom bezbjednosnih prijetnji, a i zato što se može prenositi sa generacije na generaciju, To je – *subkultura siromaštva*.

Ono što je karakteristično za subkulturu siromaštva jeste to da siromašni izgrađuju svoju kulturu koja je specifična, a manifestuje se u postojanju osjećaja potpune inferiornosti u društvu, bespomoćnosti, fatalizma i rezignacije, socijalne ekskluzije i izrazitog nepovjerenja u društvene institucije. A, sva ta osjećanja, naravno, pojačavaju negativan stav prema društvu i potrebu za samosnalaženjem koja je često povezana sa socijalnopatološkim pojavama i devijantnim ponašanjima koja postaju prijetnjom za društvo i njegovim bezbjednosnim rizikom.

Kao bitna obilježja subkulture siromaštva mogu se navesti „*rezignacija, pasivnost,*

⁹² Džonatan H. Tarner, *Sociologija*, „Mediterran“, Novi Sad-Beograd, 2009, str. 455-456.

*usmerenost prema sadašnjosti i osećanja fatalizma i nemoći.*⁹³

Da bi se smanjile globalne nejednakosti i siromaštvo, neophodno je, prije svega, da dođe do „smanjenja žurbe za daljom liberalizacijom trgovine i kapitala“, što podrazumijeva uspostavljanje institucija i politike koje bi uključivale sljedeće: „1. Smanjenje dugovanja i, u nekim slučajevima, njihovo opraštanje, za najsiromašnije zemlje, pod uslovom da povećaju široko rasprostranjen domaći razvoj, čak i na uštrb politika otvorenog tržišta. 2. Povećanu zaštitu većine ljudi i radničkih prava pri trgovinskim i investicionim ugovorima kako bi se povećala pregovaračka moć onih sa dna. Između ostalog, to bi značilo jačanje sposobnosti Međunarodne organizacije rada da posmatra uslove rada i spremnosti STO, MMF i drugih međunarodnih finansijskih institucija da uvrste ta prava kao uslov za dobijanje kredita i liberalizaciju ekonomskih odnosa. 3. Smanjenje finansijske nestabilnosti, uključujući i kontrolu kapitala, porez na međunarodne transfere hartija od vrednosti i prestanak otkupa dugova privatnih kreditora od strane međunarodnih finansijskih institucija ostavljajući siromašne države opterećene dugovima koje ne mogu da otplate.“⁹⁴

Problem globalnih nejednakosti i siromaštva teško je moguće ublažavati i rješavati.

⁹³ Milosav Milosavljević, *Devijacije i društvo*, „Izdavačka kuća Draganić“, Beograd, 2003, str. 66.

⁹⁴ Džef Fo, Leri Majšel, *Nejednakost i globalna ekonomija*, u: *Na ivici: živeti sa globalnim kapitalizmom* (Prir. E. Gidens, V. Haton), „Plato“, Beograd, 2003, str. 146.

Ipak, za ublažavanje i izvjesno rješavanje problema nejednakosti i siromaštva je neophodno napuštanje destruktivne neoliberalne ekonomske doktrine i prelazak na ekonomsku doktrinu *ekonomske i socijalne pravde* koja bi uvažavala i garantovala *prava siromašnih*.⁹⁵

Ostvarenje „ekonomske i socijalne pravde“ podrazumijeva prevazilaženje *krize svjetskog upravljanja*. A, to znači da je neophodno razviti *globalno upravljanje* koje će se razlikovati od ovog dosadašnjeg.

Potreba za *globalnim upravljanjem* proizlazi iz razvoja same globalizacije. Globalno upravljanje „će se baviti globalnim pitanjima na globalan način“ a, s obzirom da „se sve veći broj problema javlja iznad nivoa pojedinačnih zemalja,

⁹⁵ S obzirom da neoliberalna doktrina vodi u propast, probleme i sukobe sa nekim predvidivim, ali i mnogim nepredvidivim i rizičnim posljedicama, ideju o „*konsenzusu blagostanja*“ i nekoj novoj *državi blagostanja* koja bi na globalnom nivou istakla značaj „novog političko-ekonomskog razvoja“, ne bi trebalo apriori odbaciti. „U tom smislu je iskustvo klasične države blagostanja, prvenstveno u smislu uspostavljanja novog-starog *konsenzusa blagostanja* između različitih političkih grupacija i koordinacije *pluralizma* različitih interesa (*welfare pluralism*) poučno. Na ovim osnovama, pre svega, u pogledu društveno-političke metodologije, koja bi bila *konsenzualna* i koja ne bi pokušavala da uspostavi političku i društvenu uniformnost, već bi samo koordinisala realni politički i društveni pluralizam, moguće je vođenje jedne krizne i post-krizne politike, čiju je eksplicitnu ekonomsku paradigmu tek potrebno uobličiti.“ Neven Cvetičanin, *U susret globalnom socijalnom konsenzusu?* u: *Obrazovanje i savremeni univerzitet: tematski zbornik radova* (Glavni i odgovorni urednik Bojan Dimitrijević), „Filozofski fakultet“, Niš, 2012, str. 575.

smatra se da njihova rešenja moraju po obimu biti transnacionalna.“ Kako se globalizacija sve više i više razvija, „postojeće političke strukture i modeli postaju neprikladni za svet pun rizika, nejednakosti i izazova koji prekoračuju nacionalne granice.“ S obzirom da vlade same nemaju moć da kontrolišu razne pojave, kao što su globalno zagrijavanje, širenje side, dramatične promjene na finansijskom tržištu koje očigledno „izmiču postojećim mehanizmima upravljanja“, i upravo „u kontekstu tog `deficita` adekvatnog upravljanja“, evidentan je značaj novih oblika „globalnog upravljanja koji će se baviti globalnim pitanjima na globalan način.“ Ako se, kao za primjer uzme trgovina, onda globalizacija pokazuje velike probleme koji opterećuju nacionalne ekonomije, i zato se ovaj prostor mora regulisati drugačijim propisima i pravilima u odnosu na one na kojima insistira Svjetska trgovinska organizacija. Ta „trgovinska regulativa treba da bude prvenstveno usmerena na zaštitu ljudskih prava, životne okoline, prava radnika i pristup velikim tržištima poljoprivrednih proizvoda u razvijenim zemljama.“ Osim toga, ove promjene se moraju odnositi i na zaštitu prava o intelektualnoj svojini jer, dok industrijske zemlje posjeduju 97% patenata na svijetu, pojam zaštite intelektualne svojine je nepoznat u zemljama u razvoju, i zato „biotehnoške kompanije sve više kontrolišu i `poseduju` nove oblike znanja i tehnologije“, a farmaceutske kompanije uzimaju uzorke biljnih sirovina sa područja tropskih prašuma, prerađuju ih i pretvaraju u patente visoko profitabilnih lijekova. Tako „lokalno znanje o medicinskoj upotrebi biljaka često se koristi u

kreiranju i reklamiranju lekova, pa, ipak, domorodačko stanovništvo iz takvih oblasti ne dobija nikakvu nadoknadu za svoj doprinos.“ Ta, kao i druga pitanja, nužno nameću temu o *globalnom upravljanju*. Doista, „nerealno (je) govoriti o vladavini i upravljanju iznad nivoa nacionalnih država“ te, zato, treba preduzimati aktivnosti „u pravcu stvaranja globalne demokratske strukture.“ U tom smislu, „novi oblici globalnog upravljanja mogli bi da promovišu kosmopolitski svetski poredak sa transparentnim pravilima i standardima za međunarodno ponašanje, kakvi su utvrđeni za zaštitu ljudskih prava... Korak ka globalnom upravljanju i uspešnijim regulatornim institucijama sigurno nije pogrešan u vreme kada nas globalna međuzavisnost i brzi tempo promena međusobno povezuju više nego ikada ranije. Nije van naših sposobnosti da ponovo uspostavimo svoju moć nad društvenim svetom. Takav zadatak predstavlja i najveću potrebu i najveći izazov sa kojim se suočavaju ljudska društva na početku dvadesetprvog veka.“⁹⁶

Globalno upravljanje ne podrazumijeva samo postojanje klasičnih oblika upravljanja, nego i postojanje prostora „*subpolitike*“ (Bek) u kojem posebnu ulogu ima *civilno društvo*, kao i *globalno civilno društvo*.

Šezdesetih i sedamdesetih godina prošlog stoljeća je na Zapadu, a kasnije na Istoku akteulizovana rasprava o *civilnom društvu*. „Najpre je na Zapadu došlo do oživljavanja

⁹⁶ Entoni Gidens, *Sociologija*, „Ekonomski fakultet“, Beograd, 2005, str. 78-80.

teorijskog interesa za temu o civilnom društvu, što je bilo izazvano sa dva reda uzroka: (a) *pojavom novih (ili alternativnih) društvenih pokreta*, koji su svoju proliferaciju doživeli krajem šezdesetih i u sedamdesetim godinama - a koji su, jednim delom nastali i kao odgovor na sve jače pretenzije države da... pod svoju kontrolu stavi civilno društvo; (b) zamorom i preopterećenošću `države blagostanja`, koja počinje da trpi sve veće kritike i sa teorijske desnice (neokonzervativizam i neoliberalizam) i sa teorijske levice (postmarksizam).⁹⁷

⁹⁷ Vukašin Pavlović, *Civilno društvo i demokratija*, „JP Službeni glasnik i JP Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009, str. 74-75. Prema Pavlovićevom mišljenju, civilno društvo ima svoju pozitivnu, ali može i da ima svoju negativnu ulogu u društvu. „Pozitivni principi na kojima počiva koncept civilnog društva su, između ostalog: (a) autonomija (u odnosu na politiku i državu); (b) asocijativnost (nepolitičko udruživanje i organizovanje); (c) kontraktualnost (koja ima dve ravni: globalnu ideju društvenog ugovora kao osnove, ne samo političkog autoriteta, nego i društvenog poretka; i konkretnu ravan ugovornih odnosa u komercijalnom i drugom društvenom saobraćanju među građanima kao individuama); (d) pluralizam (društveni i interesni); (e) individualitet i samoinicijativa; (f) solidarnost; (g) samoorganizacija i dobrovoljnost; (h) javnost; (i) humanost i humanitarnost; (j) samopomoć.“ Pored pozitivne uloge, civilno društvo može da ima i negativnu ulogu u društvu. „Koncept civilnog društva ima neosporno pozitivno normativno značenje. Mada se ovde razumljiva prednost daje pozitivnim dimenzijama koncepta civilnog društva, objektivnost nalaže da se imaju u vidu i neki aspekti civilnog društva sa mogućim negativnim predznakom: (a) kompetitivnost; (b) egoističnost; (c) partikularizam; (d) posesivnost; (e) separatizam; (f) lokalizam.“ Civilno društvo postoji i „deluje prvenstveno kao horizontalna socijalna mreža (network) koju

Kao prostor „subpolitike“, *civilno društvo* je, kao i **globalno civilno društvo**, prostor dobrovoljnog djelovanja *nevladinih organizacija, udruženja, javnog mnjenja, političkih partija, političara, kompanija, sindikalnih organizacija, građana*. Globalno civilno društvo ima većinu stanovnika svijeta, pa je razumljivo da ono i ima i veliku potencijalnu moć u pravcu izgradnje pravednijeg i humanijeg društva, pravednog i održivog društvenog uređenja.⁹⁸

Globalno upravljanje je neophodno zato što je budućem stanovništvu potrebno obezbijediti resurse, hranu, vodu, posao, smještaj, zdravstvenu njegu i bezbjednost. To će biti „najveći izazov s kojim se bilo koja civilizacija do sada suočila“, a i sudbina svijeta će upravo „zavisiti od načina rešavanja tog problema.“⁹⁹

Potrebna je, dakle, temeljna promjena na području upravljanja koja ne podrazumijeva izgradnju jednog nadnacionalnog i naddržavnog tijela totalitarnog karaktera koje bi dovodilo u pitanje suverenost država i naroda, i koje bi ih eksploatisalo i podjarmljivalo. Svi oblici vlasti ne bi smjeli biti skoncentrisani na jednom mjestu koje

karakterišu, pre svega: (a) neposredna (face-to-face) komunikacija; (b) međususedska i lokalna solidarnost i uzajamna podrška (neighborhood groups, support groups); (c) spontanost i samoniklost, građanska inicijativa (grass-roots initiatives); (d) nepolitički i neklasno zasnovana kolektivna akcija.“ *Op. cit.*, str. 57.

⁹⁸ Ulrich Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*, „Školska knjiga“, Zagreb, 2004.

⁹⁹ Džeјms Kanton, *Ekstremna budućnost: najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset i dvadeset godina*, „Clio“, Beograd, 2009, str. 237.

bi potpuno razorilo suverenost države; to ne bi smio biti provedeni koncept *totalitarne države*. Države su „nezaobilazni akteri u političkom i strateškom smislu“ zato što je država ta koja „jedina može da obezbedi bazičnu infrastrukturu međunarodnog poretka.“¹⁰⁰

¹⁰⁰ Smilja Avramov, *Civilno društvo i nevladine organizacije – alternativni modeli svetske zajednice*, „Nova Evropa“, Beograd, 2006, str. 296.

6.

NEZAPOSLENOST I SOCIJALNA ISKLJUČENOST

Nezaposlenost je veliki problem društava.

Godine 1997. Evropska Unija je imala 10,7% nezaposlene radne snage, sa velikim razlikama među članicama (u Španiji 23%, u Grčkoj 21%, u Bugarskoj oko 12,4%; nezaposlenost raste u Hrvatskoj, Kipru, Moldaviji, Rumuniji, i drugim državama). U razvijenim zemljama nezaposlenost je iznosila oko 7%; najniža stopa je bila u Japanu, Kipru, Luksemburgu (oko 2%), Holandiji (2,5%), te u Austriji, Švajcarskoj, Norveškoj ispod 5%.

Nezaposlenost mladih u Evropskoj Uniji u julu 2013. godine je iznosila 23,4%, ali ni položaj mladih nije isti u svim zemljama kada je u pitanju mogućnost zapošljavanja - najpovoljnija je situacija u Austriji, Njemačkoj i Holandiji, gdje se stope nezaposlenosti mladih kreću od 7- 9%.

Kada je riječ o Bosni i Hercegovini, istraživanja *UNDP-a* za 2009. godinu pokazuju da je opšta stopa nezaposlenosti iznosila 23,4%, a 51,9% kod mladih. Skoro 1/5 stanovništva (18,4%) živi ispod granice opšteg siromaštva. Stopa nezaposlenosti u Republici Srpskoj se kretala na sljedeći način: 2005 - 38,8%; 2006 - 35,5%; 2007 -

34,1%; 2008 - 33,9%; a 2009 - 35,9%.

Što se tiče podataka o nezaposlenosti u 2015. godini, *Agencija za rad i zapošljavanje* je saopštila da je na dan 31. decembra 2015. bilo 537.568 osoba na evidencijama zavoda i službi zapošljavanja u Bosni i Hercegovini, i da je u odnosu na prethodni mjesec broj nezaposlenih veći za 909 osoba (0,17%). Kada je riječ o ukupnom broju onih koji traže zaposlenje - 277.840 (51,68%) su žene. Nezaposlenost je povećana u Federaciji BiH za 394 osobe (0,10%), u Republici Srpskoj za 470 osoba (0,35%), u Brčko distriktu BiH za 45 osoba (0,37%). Ukupna stopa registrovane nezaposlenosti za novembar 2015. godine iznosila je 42,7%.¹⁰¹

Podaci o visokoj nezaposlenosti ukazuju i na problem – **socijalne isključenosti**. Što se pod tim pojmom može podrazumijevati?

Pod pojmom *socijalne isključenosti* se može podrazumijevati, kako to ističe i *Savjet Evropske Unije*, „proces kojim su određeni pojedinci gurnuti na ivicu društva i spriječeni da u potpunosti učestvuju u društvu zbog svog siromaštva ili nedostatka osnovnih znanja i mogućnosti za doživotno učenje, ili kao rezultat diskriminacije. Ovo ih dodatno udaljava od zaposlenja, prihoda i mogućnosti obrazovanja, kao i od društvenih mreža i okvira i aktivnosti u zajednici. Ovakvi pojedinci imaju malo pristupa vlasti i organima donošenja odluka i na taj način se često osjećaju nemoćnima i nesposobnima da

¹⁰¹[http://faktor.ba/nezaposlenost-u-bih-u-decembru-2015-povecana-za-017-posto-u-odnosu-na-novembar/](http://faktor.ba/nezaposlenost-u-bih-u-decembru-2015-povecana-za-017-posto-u-odnosu-na-novembar/(09.05.2016).)
(09.05.2016).

uzmu kontrolu nad odlukama koje utiču na njihov svakodnevni život.¹⁰²

Kada je riječ o socijalno isključenim osobama, prema *Izveštaju o humanom razvoju* (UNDP BiH, 2006), indeks generalne socijalne isključenosti u BiH je 50,32%, indeks ekstremne socijalne isključenosti 21,85%, a indeks dugoročne socijalne isključenosti pokazuje da gotovo polovina stanovništva (47%) ima ograničene mogućnosti poboljšanja svog položaja.¹⁰³

Kao što se iz podataka vidi, socijalna isključenost u Bosni i Hercegovini je veoma velika.

Istraživanja pokazuju da je isključenost „jedan od urgentnih problema“ upravo zato što se više od 50% stanovništva u BiH suočava sa jednim od oblika isključenosti; 21% stanovništva se nalazi u stanju krajnje isključenosti, dok 47% u riziku od dugotrajne isključenosti. Posebno su ugrožene grupe kao što su: manjinski povratnici, Romi, starije osobe, mladi, djeca, osobe sa invaliditetom, a takođe, se socijalna ekskluzija odnosi i na rodni aspekt. Ove grupe su ne samo u većem riziku od siromaštva i nezaposlenosti, već imaju i daleko više teškoća u pogledu pristupa javnim uslugama i sudjelovanju u političkom životu.¹⁰⁴

¹⁰² Jagoda Petrović, *Nemam, dakle postojim*, „Fakultet političkih nauka“, Banja Luka, 2013, str. 35.

¹⁰³ Jagoda Petrović, *(De)konstrukcija socijalnih mreža u kontekstu prisilnih migracija u BiH*, u: *Rizici i bezbjednosne prijetnje*, Zbornik radova (Priredio Braco Kovačević), Banja Luka, 2015, str. 235-236.

¹⁰⁴ *Veze među nama. Društveni kapital u BiH, Izveštaj o humanom razvoju u BiH 2009*, „Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) u BiH“, Sarajevo, 2009, str. 17.

Prema anketi Republičkog zavoda za statistiku socijalna isključenost je u Srbiji u 2014. godini iznosila 43,2%, a u 2015 – 41,3%.

Nezaposlenost jeste društvena, ali i individualna pojava koja negativno utiče na osobe, na njihovo fizičko i mentalno zdravlje, kao i socijalnu komunikaciju i inkluziju. Osoba koja nije socijalno uključena gubi interesovanja, povlači se i smanjuje prostor socijalnih mreža. To su osobe koje mogu da pate od frustracija, depresivnosti, anksioznosti, osjećaja besperspektivnosti, ugroženog identiteta, psihičkih problema, poremećaja porodičnih odnosa, itd.

Ako zaposlenost podrazumijeva postojanje novca s kojim je moguće zadovoljiti bitne ljudske potrebe, raznovrsnije i kvalitetnije slobodno vrijeme, postojanje širih socijalnih kontakata, osjećaja identiteta, samopoštovanja i uvažavanja, jednom riječju, ako zaposlenost podrazumijeva sadržajni i bolji kvalitet života, onda nezaposlenost sve to dovodi u pitanje. Nezaposlenost dovodi do gubitka osjećaja *identiteta* – jer je prostor socijalnih kontakata znatno smanjen; *smisla* za razvijanjem sopstvenih vještina i lične kreativnosti; *slobode* izvan područja rada, i *organizovanja vremena*. Na nezaposlenost osobe reaguju u fazama: *šoka* – u kojoj dominiraju osjećanja nevjerice i dezorijentacije; *poricanja* i *optimizma* – u smislu razumijevanja nezaposlenosti kao privremenog stanja i ubjeđenja da je ona kratkotrajna; *zabrinutosti* i *tjeskobe* – zbog nemogućnosti pronalazjenja posla, i *prilagođavanja* – kao

pomirenja sa postojećom situacijom i manjim očekivanjima od budućnosti.¹⁰⁵

Posljedice nezaposlenosti se ne odnose samo na pojedince, nego i na društvo. One su, takođe, negativne jer, kako ističe Zinfeld (Adrian Sinfield), nezaposlenost „devalvira ili urušava standard ili kvalitetu života u društvu“, i to zbog sljedećih razloga:

- osobe koje imaju posao osjećaju se *nesigurnim*, a često i sa ubjeđenjem da im je *životni standard ugrožen* zato što rade sa skraćenim radnim i prekovremenim radom, a i zbog pritisaka poslodavaca za dodatnim smanjenjem plata;
- radnici *sve manje žele napustiti radno mjesto* koje im se ne sviđa, jer se boje da neće moći naći novi posao, što za posljedicu ima *manju mobilnost, a veću frustriranost i otuđenost radnika*;
- *sve veće podjele u društvu* u kojem su i zaposleni, ali i nezaposleni nezadovoljni, za što će optuživati društvo da ne može da riješi njihove lične probleme; u takvoj situaciji će muškarci smatrati da je njihova pozicija loša zbog ulaska žena, migranata i pripadnika etničkih grupa na tržište rada, što

¹⁰⁵ Leonard Fagin, Martin Little, *The Forsaken Families*, „Penguin“, Harmondsworth, 1984; Cit. prema: Slavo Kukić, *Sociologija: teorija društvene strukture*, „Sarajevo Publishing“, Sarajevo, 2004, str. 529-530.

za posljedicu može imati međurasne i međuetničke *napetosti*;

- *smanjenja šansi za zapošljavanje* u situaciji postojanja visoke nezaposlenosti; kada je stopa nezaposlenosti velika, onda poslodavci izbjegavaju da zaposle žene, pripadnike rasnih i etničkih manjina, stare, mlade, hendikepirane, bivše zatvorenike i štíćenike ustanova za mentalno oboljele, itd.¹⁰⁶

Pomenuli smo *kvalitet života* i napomenuli da nezaposlenost, kao i siromaštvo, dovode u pitanje kvalitet života kao lično i društveno blagostanje, a koje se odnosi na fizički, duhovni, zdravstveni, socijalni, ekološki aspekt života i čovjekovu okolinu, standard života, ishranu, stanovanje, zdravlje, obrazovanje, slobodno vrijeme i rekreaciju, političku i socijalnu situaciju, kulturu, cijene i kvalitet potrošačkih dobara, itd.

Nezaposlenost postaje konstanta tehnološkog razvoja društva, tako da ju je teško prevazići. Doista, postoje gledišta koja govore o *prevazilaženju nezaposlenosti*, ali Bek (Ulrich Beck) smatra da su to samo – *mitovi*. Prvi mit upravo govori da će *potrebe za radnom snagom rasti*, tako da će mnogi socijalni problemi biti riješeni. Ali, situacija pokazuje da potreba za

¹⁰⁶ Michael Haralambos, Martin Holborn, *Sociologija – teme i perspektive*, „Golden marketing“, Zagreb, 2004, str. 749-750.

radnom snagom upravo opada. Prema drugom mitu, *oblast usluga* će riješiti problem nezaposlenosti, ali se pokazalo da multinacionalne i transnacionalne korporacije sve više sele administrativne i uslužne sektore u zemlje u razvoju gdje su cijene radne snage niže. Prema trećem mitu – *snižavanje cijene rada* će smanjiti nezaposlenost, ali se pokazalo da su ostale visoke stope nezaposlenosti.¹⁰⁷

Nezaposlenost, siromaštvo, bijeda i nemogućnost da se živi na kvalitetniji način dovodi do pojave poznate pod nazivom „*odliv mozгова*“ (*brain drain*). U pitanju je pojava egzodusa i odlaska mladih i obrazovanih osoba i stručnjaka iz nerazvijenih u razvijene i bogate sredine.

Prema podacima *Svjetskog ekonomskog foruma* iz 2010-2011. godine, Bosna i Hercegovina se nalazi na drugom mjestu po “odlivu mozгова”, a samo u goroj i težoj situaciji se nalazi Kirgistan. Po broju veoma obrazovanih koji je napuštaju, Bosna i Hercegovina spada među deset najgorih zemalja, a među kojima se nalaze i Mauritanija, Gvajana, Lesoto, Burundi, Srbija.

Istraživanja UNESCO-a ističu da je gotovo 79% istraživača iz oblasti inženjeringa, zatim 81% magistara i 75% doktora nauka napustilo Bosnu i Hercegovinu od godine prestanka rata (1995.). Na američkim i evropskim univerzitetima, istraživačkim centrima, institutima i svjetskim kompanijama, radi na stotine profesora, istraživača i stručnjaka iz BiH. Podaci Svjetske banke ističu

¹⁰⁷ Vladimir Vuletić, *Globalizacija*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009, str. 24.

da čak 28,6% ljudi sa visokom stručnom spremom iz BiH živi izvan nje. Potom slijede Makedonija i Albanija, čija svaka peta visokoobrazovana osoba živi i radi vani. Kad je u pitanju Poljska i Mađarska, oko 14% stručnog stanovništva živi izvan ovih država.

Dobro primjećuje Radermaher (Franz J. Radermacher) u knjizi *Ravnoteža ili razaranje (Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetsko godrživog razvoja)*, fenomen „odliva mozgova“ ne predstavlja ništa drugo nego još jedan način iskorištavanja obrazovanog kapitala siromašnih naroda i država od strane bogatih.¹⁰⁸

Naravno, takva pojava još više doprinosi osiromašavanju ionako siromašnih država, naroda i zemalja. Ali, i nije to jedina mjera preko koje bogati veoma uspješno eksploatišu siromašne. Tu su i mnogobrojne druge mjere, posebno one koje se odnose na čitav niz „standarda“ (ekonomskih, proizvodnih, finansijskih, tehnoloških, političkih, kulturnih, naučnih, obrazovnih, sportskih, itd.) koje su bogati nametnuli siromašnima, a koje siromašni moraju da prihvate da bi ušli u globalni svijet „integracija“.

¹⁰⁸ Franz J. Radermacher, *Ravnoteža ili razaranje (Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetsko godrživog razvoja)*, „Intercon – Nakladni zavod Globus“, Zagreb, 2003, str. 46, i dalje.

7.

MIGRACIJE

Od kako postoji, čovjek je migratorno biće, odnosno biće migracija. Kao „večni putnik na zemlji, u večnim je seobama.“¹⁰⁹

Migracije su stalni pratioci postojanja čovjeka i ljudskog društva. Od svog nastanka čovjek je, u potrazi za hranom, vodom, resursima i boljim životom, dobrovoljno ili prisilno, mijenjao mjesta svoga prebivališta. I danas, ne samo zbog tih, već i drugih razloga, ljudi u manjim ili velikim grupama, migriraju tražeći prikladnije uslove života. Često migracije u sebi nose i određene rizike i bezbjednosne prijetnje, što se ne odnosi samo na ekološke migracije, odnosno na migracije uslovljene ekološkim razlozima.

Migracije, odnosno pokreti i kretanje stanovništva, ili seobe stanovništva, predstavljaju prostornu pokretljivost ili kretanje stanovništva sa jednog geografskog područja na drugo, bilo da je riječ o i iseljavanju, odnosno emigraciji, ili useljavanju, odnosno imigraciji. One mogu biti različite – voljne, dobrovoljne i slobodne ili prisilne i neslobodne, ekonomske (uslovljene ekonomsko-socijalnim razlozima, nezaposlenošću,

¹⁰⁹ Vladeta Jerotić, *Seobe kao psihološki i antropološki problem*, u: *Catena Mundi* (Priredio: Predrag R. Dragić Kijuk), „Ibarske novosti“ - Kraljevo, „Matica Srba i iseljenika Srbije“ - Beograd, knj. I, Beograd, 1992, str. 17.

siromaštvom), političke (uslovljene postojanjem političkih sukoba, konflikata i ratova), etničke i konfesionalne, odnosno one koje nastaju kao posljedica postojanja, kao što bi to rekao Hantington, „sukoba civilizacija“; mogu biti interne, unutrašnje, tj. odvijati se u okviru države ili vanjske, odnosno eksterne, izvan države; mogu biti organizovane i neorganizovane i vremenski posmatrano - dnevne, sedmične, mjesečne itd.

Migracije su posljedica brojnih uzroka – prirodnih, društvenih, ekonomskih, političkih, etničkih, konfesionalnih, vojnih i drugih. Posljedica su društveno-ekonomskih uslova života, uticaja procesa urbanizacije i industrijalizacije, političkih prilika, napetosti i kriza u zemljama, područjima i regionima, sezonskih prilika, demografskog rasta, ratova, prirodnih i društvenih katastrofa, klimatskih promjena, razvoja proizvodnje i trgovine, kulturnih netrpeljivosti i religijskog nasilja, te uticaja globalizacije. Upravo globalna mobilnost kapitala, investicija i razvoj transnacionalno organizovanog rada, proizvodnje, kapitala i tržišta, utiču i na migracije. Zato se kao posebno obilježje globalizacije ističe i postojanje *demografske globalizacije (demoglobal)* – koja se odnosi kako na rast svjetskog stanovništva, tako i na njegove migracije.

Kao što je poznato, najveće masovne migracije su se dogodile u XIX vijeku, od 1815. godine kada je 60 miliona osoba iz Evrope migriralo u Ameriku, Okeaniju, istočnu i južnu Afriku, 10 miliona osoba iz Rusije u centralnu Aziju i Sibir, 1 milion iz južne Evrope u Sjevernu Ameriku, 12 miliona Kineza i 6 miliona Japanaca

u istočnu i južnu Aziju, 1,5 milion Indijaca u jugoistočnu Aziju i jugozapadnu Afriku. Krajem XIX vijeka došlo je do porasta migracija – tako su SAD povećale svoje stanovništvo za 9%, Argentina za 26%, a Australija za 17%. Bez dijela svog stanovništva su ostali: Velika Britanija (5%), Španija (6%), a Švedska - 7%.¹¹⁰

Posebno su razvoj industrijalizacije i urbanizacije, te mobilnost kapitala, investicije i razvoj transnacionalno organizovanog rada, proizvodnje, kapitala i tržišta uticali i na *migracije* i velika migratorna kretanja stanovništva.

Izrazita potreba za radnom snagom, kao i njena koncentracija u gradovima, razvijala je prostorne migracije selo-grad, stvarala veće urbane cjeline i aglomeracije tako da je udio gradskog stanovništva oko 2/3 ukupnog stanovništva od kojeg oko 1/3 živi u velikim gradovima. U odnosu na predindustrijski period, socijalna mobilnost je u industrijskom dobu postala izrazita jer su ljudi napuštali poljoprivredu i počeli se zapošljavati u nepoljoprivrednim djelatnostima, a industriji posebno. U tom pogledu treba pomenuti ***agrarnu revoluciju*** koja je, uz korištenje novih agrarnih mjera, omogućila porast proizvodnje ***hrane***, što je omogućilo i ***porast stanovništva***, a što je, s druge strane posmatrano, podsticalo ***migracije*** iz sela u gradove gdje su ljudi očekivali da će naći posao i imati veći kvalitet života i životni standard. Različiti su razlozi i motivi zbog kojih ljudi

¹¹⁰ Martin Volf, *Da li će nacionalne države preživjeti globalizaciju*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, (Prir. V. Vuletić), „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva“, Beograd, 2003, str. 305-306.

prelaze iz sela u grad, a najčešći su veća mogućnost ličnog i društvenog razvoja i napredovanja, veći životni standard, pogodnosti i lagodnosti gradskog života. Industrijalizacija je podsticala urbanizaciju a razarala *ruralnost*. U zapadnim društvima je globalizaciji prethodila industrijalizacija koja je, u stvari, bila „tehnička dimenzija modernizacije“ koja je pretežno negativno uticala na ruralnost koju je potisnula na periferiju razvoja. Kolonizacija, industrijalizacija i globalizacija su se pokazali kao „tri oblika razaranja ruralnog svijeta.“¹¹¹

Svakako bitna karakteristika procesa industrijalizacije i urbanizacije jeste ***pokretljivost*** ili ***mobilnost***, kako *socijalna*, koja se odnosi na promjene položaja ljudi na socijalnoj ljestvici i stratifikacionom nivou, tako i *prostorna*, koja se odnosi na promjene mjesta rada i stanovanja, te preseljenje stanovništva iz jednog mjesta u drugo. Proces urbanizacije je u uskoj vezi su procesom *emigracije* ljudi sa sela, i njihove *imigracije* u gradove - doseljavanjem stanovništva što je uslovljeno nekim privlačnim faktorima. Gradovi pružaju veću mogućnost zapošljavanja, gradski način života i rada je bolji i privlačniji život (prisustvo roba i usluga, obrazovanja, kulturnih sadržaja, dokolice), u gradovima postoje finansijski i administrativni centri moći, u njima postoji veća mogućnost ličnog napredovanja (veća „*životna šansa*“), gradovi nude udobniji i zadovoljniji život i životni standarad.

¹¹¹ Ivan Cifrić, *Ruralni razvoj i modernizacija (Prilozi istraživanju ruralnog identiteta)*, „IDIZ“, Zagreb, 2003, str. 34-35.

Industrijalizacija i urbanizacija su razvile proizvodne snage, ali i dovele do **razaranja prirode**. Sa razvojem globalizacijskih procesa se snažno devastiraju ekološki uslovi života, što dovodi i do migracija.

Upravo, potreba za kvalitetnijim životom i prirodnom sredinom dovodi i do procesa **suburbanizacije**, odnosno do napuštanja gradova i povlačenja ljudi iz grada. Faktori koji dovode do toga da ljudi migriraju iz gradova odnose se na: visoke poreze u gradovima zbog održavanja ogromne i skupe infrastrukture, buku i gužvu, povećanu stopu kriminala, propadanja susjedstva, pada kvaliteta usluga u gradu, zagađenu životnu sredinu. Ljudi odlaze u suburbana područja kako bi imali veći životni prostor, veće kuće i dvorišta, a brzo putovali na posao u grad. Urbanizacija je stvorila veliki grad, a suburbanizacija razvija život i izvan gradskih područja.¹¹²

Naravno, ne treba zaboraviti ni to da ovaj vid migracija mogu sebi priuštiti bogati slojevi društva, a nikako siromašni.

Nedostatak ekoloških uslova za život i siromaštvo tjeraju ljude u *migracije* prema sredinama koje raspolažu boljim uslovima života, što može uticati i na razvijanje određenih napetosti, konflikata i sukoba. Globalizacija nameće međunarodnu podjelu rada koja odgovara moćnima da nameće migracije, konflikte i sukobe.

Globalizacija je doprinijela *porastu pokretljivosti* – odnosno mobilnosti osoba po

¹¹² Džonatan Tarner, *Sociologija*, „Mediterran Publishing“, Novi Sad - Beograd, 2009, str. 257,258.

cijelom svijetu (poslovna putovanja, turizam, terorizam, traganje za poslom, nelegalne i legalne migracije). Porast pokretljivosti ima fragegrativan karakter; jedni oblici mogu imati integrativni (npr. turizam), a drugi dezintegrativni karakter (npr. terorizam).¹¹³

Rekli smo da su migracije veoma stara i davnašnja pojava vezana za čovjeka i njegovo društvo. I, iz različitih razloga su se ljudi pojedinačno ili u grupama kretali i premiještali sa jednih prostora na druge, a jedan od njih se odnosi i na **ekološke razloge**.

Ekološke migracije mogu biti dobrovoljne i prisilne, i posljedica su uticaja raznih faktora: *društvenih* (ekonomskih, političkih, kulturnih, vojnih, itd.), ali i *prirodnih* (vezanih za devastaciju okoline i nedostatak resursa i uslova za život).

Naučnici sve više upozoravaju da će voda, kao i ekološke katastrofe koje se javljaju sa poplavama, izazvati znatno veće migracije od onih do sada poznatih. Naime, više stotina miliona ljudi upravo živi u područjima koja su izložena velikim ekološkim rizicima.

Bez obzira na razloge koji na njih utiču, ekološke migracije se pokazuju kao značajan faktor rizika i bezbjednosnih prijetnji.

Poseban ekološki problem koji utiče na migracije odnosi se na – **globalno zagrijavanje**.

Globalno zagrijavanje je naziv za povećanje prosječne temperature na Zemlji čije

¹¹³ *Globalizacija* (Prir. A. Milardović), „Pan Liber“, Osijek – Zagreb – Split, 1999, str. 105; Džordž Ricer, *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2009, str. 428-432.

posljedice mogu biti veoma razorne (promjene klimatskih obrazaca, suše, loše žetve, otopljanje lednika, podizanje nivoa mora, potopljanje primorskih područja, poplave, pretvaranje plodnih prostora u pustinjsko tlo, erozija, glad, suše, širenje zaraznih bolesti, konflikti, ratovi i migracije).

U svojoj veoma zanimljivoj knjizi *Ekološka istorija svijeta: životna istorija i propast velikih civilizacija*, Klajv Ponting (Clive Ponting) ističe da se od 1861. godine temperatura površine zemlje povećava. U XX vijeku je zabilježen opšti prosječni porast temperature od $0,6^{\circ}\text{C}$ (u Evropi je $0,95^{\circ}\text{C}$). Između 1976. i 2000. godine se stopa rasta povećala za tri puta nego nakon pomenute 1861. godine. Temeljne činjenice o klimi su sljedeće: u posljednjem milenijumu je XX vijek bio najtopliji; najtoplija decenija koja je ikada zabilježena je ona s kraja XX vijeka; u posljednjem milenijumu je 1998. godina bila najtoplija; 2004. godini je prethodio niz od 26 godina sa natprosječnim temperaturama; nakon 1980. godine je zabilježeno 19 od 20 najtoplijih godina u istoriji; četiri najtoplije godine su bile – 1998, 2002, 2003, 2004; u septembru 1996. godine je NASA istaknula da je svake tri do tada zadnje decenije Zemlja postajala toplija za $0,2^{\circ}\text{C}$. Osim ovih podataka, činjenice koje ukazuju na globalno zagrijavanje tokom XX vijeka kažu sljedeće: s kraja 60-tih godina prošlog vijeka se snježni pokrivač smanjio za 10%; od 1975. godine se povećala temperatura na Arktiku za 2°C ; na sjevernoj hemisferi rijeke i jezera se nalaze kraće pod ledom dvije sedmice; u odnosu na 1975. godinu, u Zapadnoj Evropi proljeće stiže 6-8 dana

ranije, a u Španiji dvije nedjelje ranije; u prosjeku jesen kasni 3 dana; od 1982. godine se znatno smanjuje veličina i zapremina lednika tako da su oni u prosjeku za 6 metara tanji u odnosu na 1980, površina alpskih glečera smanjila se za polovinu od njihove površine 1850, a u odnosu na 1912. godinu je Kilimandžaro u Africi izgubio čak 80% snježnog pokrivača. Otapanje lednika i snijega je dovelo do povećanja temperature i nivoa mora čak za 10-20 cm u toku XX vijeka. Kako topliji vazduh u sebi zadržava više vodene pare, na sjevernoj hemisferi je povećana količina padavina za 1% po deceniji, a broj snažnih oluja se povećao za 4%. A, s obzirom da je vodena para u vazduhu povećala oblačnost, u sjevernoj hemisferi je ona veća za 2% u odnosu na 1900. Osim toga, vodena para u vazduhu povećava i efekat staklene bašte. U XX vijeku su očigledne promjene ne samo u prirodnoj okolini, nego i u društvu. Evo kako je izgledao svijet u XX vijeku kada je u pitanju broj stanovnika, potrošnja resursa i energije, proizvodnja hemijskih supstanci i emisija ugljen-dioksida:

rast u periodu 1900-2000.

svjetsko stanovništvo	x3,8
gradsko stanovništvo	x12,8
industrijska proizvodnja	x35
potrošnja energije	x12,5
proizvodnja nafte	x300
potrošnja vode	x9
površine koje se navodnjavaju	x6,8
potrošnja đubriva	x342

ulov ribe	x65
proizvodnja organskih hemikalija	x1.000
broj automobila	x7.750
emisija ugljen-dioksida u atmosferu	+30%. ¹¹⁴

Smatra se da je globalno zagrijavanje značajan ekološki faktor rizika. Ogromna emisija gasova u atmosferu imala je za posljedicu porast, ali i nastavljanje porasta temperature na Zemlji. Ističe se da je u periodu od 1860. do 1997. godine opšta temperatura porasla za 0,6°C, a da se temperatura površine zemlje u XX vijeku povećala između 0,4-0,8 stepeni Celzijusa. Od deset najtoplijih godina u periodu od kraja XIX pa do kraja XX vijeka, sedam je bilo na kraju drugog milenija. Futurističke projekcije pokazuju da bi u periodu od 2030-2050. godine srednja godišnja temperatura na Zemlji mogla porasti za 1,5°C do 4,5°C čime bi dostigla upravo najvišu vrijednost za posljednjih dva miliona godina.

S obzirom da je evidentna uzlazna linija povećanja temperature površine zemlje od kraja XIX vijeka, postavlja se pitanje kakve su moguće ***posljedice globalnog zagrijavanja?***

Jedan od takvih štetnih uticaja bi se odnosio na ***podizanje nivoa mora***. Globalno zagrijavanje će dovesti do otapanja polarnih lednika te zagrijavanja i širenja okeana. Nivo mora bi se podigao a gradovi u blizini morskih obala bi bili poplavljeni. Ako bi se dogodilo da se do sredine XXI vijeka nivo mora i okeana podigne za

¹¹⁴ Klajv Ponting, *Ekološka istorija sveta: životna istorija i propast velikih civilizacija*, „Odiseja“, Beograd, 2009, str. 404, 405, 427.

0,5-1 metra, a do kraja vijeka za 2 metra, bile bi potopljene velike teritorije. Prema podacima Međunarodne grupe eksperata za promjene klime do 2100. godine povećanje srednjeg nivoa mora može iznositi između 15 i 95 cm (najverovatnije oko 50 cm). Kada bi se nivo mora podigao za 1-1,5 metar, Holandija bi izgubila 6% svoje teritorije, Egipat 12%, a Bangladeš 17%. Bangladeš bi izgubio 22.000 kvadratnih kilometara teritorije, gdje živi 17 miliona ljudi. Otapanje leda na polarnom području bi dovelo do podizanja mora što bi dovelo do potapanja velikih područja Kanade, Sjeverne Amerike, nekih dijelova Evrope, Australije, Afrike i Azije. Mnogi gradovi, luke i ostrva bi bili potopljeni, izumrle bi mnoge polarne životinje, došlo bi do povećanja broja nepogoda sa katastrofalnim posljedicama, smanjivanja biodiverziteta, smanjenja površine pod šumama, ireverzibilnih degradacija sistema, promjena flore i faune, porasta pustinjskih područja, bolesti, migracija i sukoba. Kada bi se nivo mora povećao za šest metara, mogli bismo pretpostaviti o kakvoj bi se kataklizmi na tim područjima radilo. Osim toga, okeanska voda bi se zagrijala, izgubila nivo saliniteta i ugrozila floru i faunu. Neki prognoziraju da, ukoliko se nastave ovi poremećaji i sadašnji izlov morske ribe za veliki broj stanovnika koji ribu koriste kao glavni izvor proteina, morska riba će do 2050. godine nestati. Drugi štetni uticaj bi se odnosio na ***pretvaranje plodnog tla u pustinjsko***: globalno zagrijavanje bi pretvorilo mnoga plodna tla u pustinjska. Treći štetni uticaj bi se odnosio na ***širenje zaraznih bolesti***. Globalno zagrijavanje bi omogućilo nekim

organizmima, a komarcima posebno, da prenose i šire zarazne bolesti (malariju, žutu groznicu) i u zemljama koje ih nisu imale. Ako bi temperatura porasla za 3-5°C, tada bi se broj oboljelih od malarije povećao i do 80 miliona godišnje. Četvrti štetni uticaj bi se odnosio na *loše žetve*: globalno zagrijavanje bi dovelo i do pada poljoprivrednih prinosa i egzistencijalne ugroženosti u većini najsiromašnijih zemalja (jugoistočne Azije, Afrike, Latinske Amerike). I, konačno, peti štetni uticaj bi se odnosio na *promjene klimatskih obrazaca*. Iako relativno stabilni hiljadama godina, pod uticajem globalnog zagrijavanja bi se klimatski obrasci mogli poremetiti pod uticajem suša, oluja, uragana, poplava.¹¹⁵

Problemima globalnog zagrijavanja i klimatskim promjenama se bavi i Međuvladin panel o klimatskim promjenama UN (*Intergovernmental Panel of Climate Change – IPCC*).

Navodi procjenu posljedica klimatskih promjena do kraja ovog vijeka u šest scenarija ističući da čak ni najpovoljniji scenario nije dobar. Ističe da bi predviđeno zagrijavanje iznosilo od 1,1- 2,9°C što bi značilo da bi do kraja ovog vijeka nivo vode u okeanima bio podignut za 18-38 centimetara. Ukoliko bi se nastavio trend sadašnjeg nivoa potrošnje nafte, uglja i plina (koji dovode do visokog nivoa privrednog rasta) – temperatura bi bila viša za 6°C, a tada bi nivo vode u okeanima bio povećan između 26 i 50 centimetara. Međutim, „najvjerovatniji scenario“,

¹¹⁵ Entoni Gidens, *Sociologija*, „Ekonomski fakultet“, Beograd, 2005, str. 637-638.

u okviru sadašnjeg korištenja fosilnih goriva i energetskih izvora, a uz kontrolisan rast stanovništva, je takođe zabrinjavajući jer pokazuje povećanje temperature za 4°C, a povećanje nivoa vode u okeanima za 48 centimetara. Tako bi povećanje globalne temperature imalo za posljedicu povećanje broja i veličine ledničkih jezera, brže topljenje „vječnog“ snijega i leda i znatne promjene u ekosistemima Arktika i Antarktika, veće i brže lomljenje glečera, bujanje rijeka i kretanje nekih biljnih i životinjskih vrsta prema polovima. Povećanje nivoa okeanskih voda bi poplavio i potopio priobalne gradove što bi dovelo do velikih nestašica i migracija te mogućih sukoba i – ratova.¹¹⁶

U 2006. godini je *Međuvladin panel o klimatskim promjenama (IPCC)* istakao da je do tada zadnja decenija i po najtoplija od kada su započeta meteorološka mjerenja, da su lednici i snježni pokrivači na objema poluloptama smanjeni, da je temperatura okeanskih voda od površine pa u dubini do 3 kilometra porasla, da nivo svjetskih okeana i mora raste (2 milimetra godišnje), te da su hladni dani i noćni mrazevi sve rjeđi, a vrućine češće. Četvrti izvještaj *IPCC*-a naglašava regionalne promjene klimatskih rizika uzrokovanih antropogenim uticajem. One se odnose na očekivanja da će se putanja ekstrasropskih oluja kretati bliže polovima, da će toplotne ekstremne razlike biti sve češće, uragani biti sve češći sa intenzivnijim padavinama, da će zagrijavanje kopnenih zona, kao i zone Arktika,

¹¹⁶ Entoni Gidens, *Klimatske promene i politika*, „CLIO“, Beograd, 2010, str. 31-32.

biti veće, da će se snježni pokrivač i morski led povlačiti, a da će se povećati intenzitet padavina uopće.¹¹⁷

U petom izvještaju *IPCC* objavljenom u 2014. godini se ističe da je porast temperature sigurno potvrđena. Osim toga, očekuje se da će temperatura do 2100. godine porasti za 0,3-4,8°C, i prije svega zbog emisije gasova „staklene bašte“. Takođe, ističe se da podaci globalne prosječne temperature na površini zemljišta i okeana pokazuju porast od 0,89°C u periodu 1901-2012. godine. Topljenje leda je očigledno i postaje zabrinjavajuće. U periodu 1979-2012. godine arktički led je smanjen, ali će se ovo topljenje nastaviti i u XXI vijeku. U izvještaju su i projekcije rasta nivoa mora revidirane, ali naviše. U 2007. godini projekcija porasta nivoa mora je isticala vrijednosti od 18-59 cm do 2100. godine, a ova novija istraživanja predviđaju rast čak od 26-82 centimetra. Naravno, ovo je povezano i atmosferskim koncentracijama ugljen dioksida, metana i dušikovog oksida. Koncentracija CO₂ zbog antropogenog faktora, odnosno ljudskih aktivnosti od predindustrijskog doba (1750.) je porasla 40%, i više od 20% u odnosu na 1958. godinu. Samo su okeani u sebe apsorbirali 30% antropogenih emisija CO₂, što je uslovalo i izazivanje zakiseljavanja. Pa, i pored ovoga,

¹¹⁷ Dejvid Frejm, Majls R. Alen, *Klimatske promene i globalni rizik*, u: *Rizici globalnih katastrofa*, (Prir. N. Bostrom, M. M. Ćirković), „Heliks“, Smederevo, 2011, str. 265-266.

smatra se da je ograničenje globalnog zagrijavanja moguće pod određenim uslovima.¹¹⁸

Pod uticajem globalnog zagrijavanja je nivo leda u zadnjim decenijama dosta opao te neki nastoje da alarmantno ukažu na moguću kataklizmu – *Arktik bez leda do 2040. godine!* A, ukoliko bi se to dogodilo, Arktik bi postao velikom vodenom površinom u kojoj ne bi postojale mnoge biljne i životnjske vrste, nivo mora bi porastao i do 6 metara, i tada bi više miliona ljudi koji žive u priobalnim područjima bilo ugroženo i prinuđeno da migrira.

Širok je dijapazon ekoloških katastrofa sa velikim posljedicama. Naučnici upozoravaju da će 2050. godine u moru biti više plastičnog otpada nego riba. Broj ljudi koji će biti suočeni i pogođeni nekim vidom ekoloških katastrofa u bliskom periodu može isnositi i 3 milijarde.

Podaci govore da je 2001. godine broj raseljenih osoba zbog prirodnih katastrofa prvi put bio veći od broja raseljenih zbog konflikata, sukoba i nasilja. Norveški savjet za izbjeglice procjenjuje da bi do sredine XXI vijeka moglo biti raseljeno 250 miliona osoba zbog nekog od ekoloških razloga što bi za posljedicu imalo destabilizaciju mnogih regiona. A, ako ovome velikom broju dodamo i 645 miliona raseljenih osoba zbog izgradnje brana i drugih velikih infrastrukturnih projekata, onda je to zaista zastrašujuće.

¹¹⁸ <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/climat/l-etat-de-la-science-sur-le-climat-le-giec-et-son-5e-rapport/> (13.05.2016).

U 2014. godini se dogodilo 518 katastrofa, od kojih 315 zbog prirodnih, a 203 zbog tehnoloških razloga. Među prirodnim katastrofama su poplave bile najbrojnije, kao što je i broj stradalih bio najveći od poplava. Pored poplava, treba pomenuti i sušu kao prirodnu katastrofu, zemljotrese, požare, uragane.

Od 70-tih godina XX vijeka su trajanje i jačina olujnih vjetrova na Tihom i Atlantskom okeanu povećani čak za 50%, a jedan od najznačajnijih uzroka odnosi se na klimatske promjene globalnog zagrijavanja. Ova promjena povećava temperaturu, a ona dovodi do pojave uragana. Kanton (James Canton) to u knjizi *Ekstremna budućnost* objašnjava veoma ilustrativno: „Prisetimo se onoga što smo učili u školi. Uragani nastaju danima iznad okeana pod uticajem ogromnih količina tople vode. Što je olujni vetar jači, usisava sve više toplote iz vode okeana kao gorivo. Što je voda okeana toplija, vetar postaje jači i potencijalno destruktivniji. Računica je, u stvari, veoma jednostavna: veća količina zagađujućih gasova staklene bašte donosi višu temperaturu. Viša temperatura znači topliju vodu okeana. Toplija voda okeana znači destruktivnije olujne vetrove.“¹¹⁹

Moguće posljedice **globalnog zagrijavanja** i uopšte **ekoloških katastrofa** bi bile veoma razorne, a mogući štetni uticaji ogromni, što bi se, naravno, odrazilo i na fenomen bezbjednosti. S problemom migracija i masovnih seoba pojavili bi

¹¹⁹ Džejms Kanton, *Ekstremna budućnost: najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset i dvadeset godina*, „Clio“, Beograd, 2009, str. 206.

se - glad, epidemije, ugrožavanje zdravlja, sukobi i ratovi zbog nedostatka vode i resursa.

Siromaštvo proizvodi frustracije, agresiju i nasilje i povoljno je tlo konflikata. Isto tako i – **migracija**. Siromaštvo siromašnog Juga tjera ljude u **migracije** prema bogatom Sjeveru, a to znači i do potencijalnih napetosti i konflikata.

Demografska eksplozija i smanjeni resursi dovode do migracija. Nekada su se te migracije odnosile na relaciju selo-grad, a danas na siromašne i tzv. zemlje u razvoju. Ono što je posebno karakteristično za savremene migracije jeste postojanje **straha** ne samo od migracija, nego i od migranata.

Migracije razvijaju strah, na primjer, „od gubljenja kontrole nad nacionalnim granicama i tradicionalnog suvereniteta.“ Ali, i strah od gubljenja „etničke homogenosti“ kao posljedice sklapanja mješovitih brakova. Taj strah nije samo strah od „stranih ljudi već (i) od stranih načina života, verskih normi i kulturnih navika, strah da će pridošlice izvršiti najezdu na imovinu, obrazovni sistem i socijalne beneficije.“ Takođe, ilegalna migracija budi i strah od izbijanja „novih i starih bolesti – kolere, boginja, side.“ I, naravno, „uvek postoji strah starosjedilaca da mogu, ako se imigracija nastavi, sami postati manjina jednog dana.“¹²⁰

Bez obzira o kojoj vrsti migracija se radi, one sobom nose određene rizike i velike bezbjednosne prijetnje.

¹²⁰ Pol Kenedi, *Priprema za dvadeset prvi vek*, „Službeni list SRJ“, Beograd, 1997, str. 57.

8.

SIROMAŠTVO I TERORIZAM

Što je *terorizam* i da li se on nalazi u nekakvoj vezi sa globalnim nejednakostima i siromaštvom?

Prije odgovora na prethodno pitanje, objasnimo što je to *terorizam*.

Ne postoji opšte prihvaćena definicija terorizma. Postoje različite definicije i shvatanja, od onih koje kao subjekte terorizma tretiraju određene rebelističke grupe, pa do onih koje terorizam dovode u vezu sa djelovanjem država govoreći o državnom teroru i državnom terorizmu. Bez obzira na to, terorizam se shvata kao „smišljena primjena nasilja ili prijetnja nasiljem“, zbog „ostvarivanja društvenih ili političkih ciljeva i uticanja na širu javnost, a ne samo na neposredne žrtve nasilja i obično je usmerena na civile“, to je „metod smišljene i sistematske upotrebe nasilja s ciljem razvijanja straha“ i „ostvarivanja ličnih političkih i drugih ideoloških ciljeva“ putem psiholoških efekata; terorizam se može odrediti kao „upotreba, ili pretnja upotrebom, nasilnog delovanja, razaranja ili sabotaza, a svrha je uticati na vlast ili zastrašiti javnost, radi propagiranja

neke političke, verske ili ideološke ideje i cilja.“¹²¹

Da određenje stvarne prirode i pojma terorizma i nije jednostavno, pokazuje jedan primjer iz domena „visoke politike“. Naime, na oktobarskoj sjednici Generalne skupštine (2014.) tadašnja argentinska predsjednica Kristina Fernandez de Kirchner (Cristina Fernández de Kirchner) se osvrnula na „dvostruke standarde“ i politički voluntarizam u određenju terorizma izgovorivši neočekivane riječi zbog kojih su odmah pogašene kamere i isključeni mikrofoni, A, evo što je rekla: „Ovde smo bili pre godinu, kada je kao `teroristički režim` označena vlada sirijskog predsednika Asada, a podržani su `pobunjenici` u Siriji, koje ste definisali kao `revolucionare`. Danas smo se okupili zajedno kako bismo iskorenili ove revolucionare za koje se ispostavilo da su teroristi. U prošlosti ste uvrstili Hezbolah na popis terorističkih organizacija, a to je velika, priznata stranka u Libanu! Vi ste optužili Iran da stoji iza eksplozije koja je uništila Izraelski centar AMIA u Buenos Ajresu 1994. godine, iako argentinska istraga nikada nije uspela da dokaže

¹²¹ Geri Akerman, Vilijam Poter, *Nuklearni terorizam kao potencijalna katastrofa: opasnost koja se može spriječiti*, u: *Rizici globalnih katastrofa*, (Prir. N. Bostrom, M. M. Čirković), „Heliks“, Smederevo, 2011, str. 387; Radimir Milašinović, Saša Mijalković, *Terorizam kao savremena bezbednosna pretnja*, u: *Suprostavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, Zbornik radova, Banja Luka, 2011, str. 2; Džonatan R. Vajt, *Terorizam*, „Alexandria Press“, Beograd, 2004, str. 10; Radoslav Gaćinović, *Terorizam*, „Draslar“, Beograd, 2005, str. 47; Noam Čomski, *Hegeomija ili opstanak*, „Rubikon“, Novi Sad, 2008, str. 232.

učešće Irana u tom napadu. Vi ste usvojili rezoluciju protiv Al Kaide nakon terorističkih napada 11. septembra. Zemlje poput Iraka i Avganistana razorene su i njihovi stanovnici su ubijeni, dok obe zemlje još pate zbog terorizma! Pokazali ste nakon izraelskog napada na Gazu, kada je Izrael počinio strašne zločine i prouzrokovao smrt mnogih palestinskih civila, da je vaša pažnja usmerena na rakete koje su pogodile Izrael, a koje nisu prouzrokovale nikakvu štetu, ni žrtve. Dakle, danas smo se okupili kako bismo usvojili rezoluciju o našoj odgovornosti i međunarodnoj borbi protiv Islamske države Iraka i Levanta, organizacije koja koristi podršku saveznika velikih zemalja članica Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija”.¹²²

Kada se govori o teroru i terorizmu, ne može se ta pojava isključivo dovoditi u vezu sa *nedržavnim akterima*. Ona se može dovoditi i u vezu sa *državom* koja krši ljudska prava i, u tom smislu, se može govoriti o – *državnom teroru*.

Mnogim država vlastito stanovništvo postaje neprijatelj i zato one prema njemu provode teror. Danas “države imaju unutrašnjeg neprijatelja: vlastito stanovništvo, nad kojim je potrebno uspostaviti kontrolu kad god se javnost protivi državnoj politici.” U zemljama Trećeg svijeta vlade provode *državni teror* tako što masovno krše ljudska prava, ubijaju “sindikalne i seljačke lidere”, provode torture nad sveštenicima, masakriraju seljake i sabotiraju socijalne programe. Na području Latinske Amerike se može

¹²² *Argentinska predsednica Kirhner oplela po SAD, pa zaradila cenzuru*, “Press”, petak 10. oktobar 2014, str. 22.

dovesti u korelaciju „pomoć“ SAD-a sa „kršenjem ljudskih prava“, jer „pomoć SAD se nesrazmerno sliva latinoameričkim vladama koje svoje građane podrvgavaju torturi... najflagrantnijim prekršiocima osnovnih ljudskih prava na području južne hemisfere“ (Lars Schoultz).¹²³

Kada korporacije uništavaju resurse nerazvijenih zemalja tako što im prodaju sredstva za zaprašivanje koja uništavaju tlo koje postaje “natopljeno gasovima i zatrovano”, i kada ne stradaju samo tlo i usjevi, nego i biološka raznovrsnost, životinje i ljudi, može se, takođe, govoriti o – *direktnom teroru*.

Ovaj „direktni teror“ Čomski dovodi i u vezu sa SAD koja, u „ratu protiv droge“ provodi postupak zaprašivanja koje „u potpunosti uništava život“ jer ljudima upropaštava usjeve i „ubija domaće životinje“, a dovodi i do umiranja djece.¹²⁴

Po svojoj manifestaciji, terorizam nije nikako unidimenzionalna pojava. Široka je lepeza terorističkog djelovanja. Postoji nekoliko tipova savremenog terorizma.

Najprije, onaj sa velikim brojem žrtava, zatim, postoji onaj terorizam iza kojeg stoji i koji podržava neka strana država, koristeći neko efikasno hemijsko ili biološko oružje. Takođe, mogu postojati manji teroristički napadi nekim hemijskim ili biološkim komponentama i sredstvima, i može se govoriti o superterorizmu koji se odnosi na upotrebu hemijskih ili bioloških

¹²³ Noam Čomski, *Moć i teror*, „Vulkan“, Beograd, 2013, str. 197, 46-47.

¹²⁴ Noam Čomski, *Moć i teror*, „Vulkan“, Beograd, 2013, str. 68-69.

sredstava čiji je cilj izazivanje velikih katastrofa sa više desetina ili stotina hiljada mrtvih. Cilj terorističkih napada su, prije svega, veliki gradovi u kojima i živi veliki broj ljudi, gradovi koji su centri finansijske, administrativne, političke, diplomatske i druge moći.¹²⁵

Kao glavnih deset terorističkih ciljeva, Kanton navodi sljedeće:

1. *trovanje zaliha hrane* - što će za posljedicu izazvati kolaps u gradovima zbog haosa i problema koji se javljaju „u potrazi za hranom“;
2. *uništavanje uređaja za prečišćavanje vode* - što će za posljedicu dovesti do epidemija;
3. *napad otrovnim hemijskim sredstavima* - kao što je, na primjer, sarin, na javni saobraćaj;
4. *uništavanje berzanske baze podataka* – korištenjem kompjuterskih virusa;
5. *biološki napad* - mutiranim virusima;
6. *ubacivanje „virusa“ u medicinske uređaje* - što će dovesti do onesposobljavanja miliona ljudi;
7. *reklame i mediji na Internetu*;
8. *farmaceutski terorizam*;
9. *globalna telekomunikaciona Internet mreža*, i

¹²⁵ *Terorizam u budućnosti* (Ur. M. Taylor i J. Horgan), „Golden marketing“, Zagreb, 2003, str. 116-117.

10. obrazovni sistem.¹²⁶

Kao što se vidi, u lepezi manifestacije terorizma značajno mjesto zauzima hemijski i biološki terorizam čija upotreba implicira korištenje plina, herbicida i pesticida, virusa Ebole, spora antraksa, bakterija salmonele, velikih boginja, šarlaha, itd.

Kada je u pitanju **bioterorizam**, pomenimo da istorija ratovanja sasvim dobro pozna upotrebu **biološkog oružja**, odnosno primjenu patogenih mikroorganizama (gljiva, virusa, bakterija, protozoa), insekata i životinja kako bi se izazvala masovna oboljenja i smrt ljudi i životinja kod protivnika. Tataari su 1700. godine upotrebljavali bacačke sprave kojima su u neprijateljske linije ubacivali leševe vojnika umrlih od kuge, a 1736. godine je u Novoj Škotskoj od ćebadi sa virusom velikih boginja umro veliki broj Indijanaca. U ratu sa Kinom su Japanci (1934) koristili antraks, uzročnike tifusa i kolere, a namjeravali su koristiti i buve i pacove kao prenosnike kuge.¹²⁷

Većina od oblika terorizma predstavlja – **ekološki terorizam**, koji se može odrediti kao oblik terorizma za koji je karakteristično to da se u terorističke svrhe koriste resursi kao *alat* i kao *meta*. U prvom slučaju se ekološki resursi koriste kao prenosilac destruktivnog, opasnog agensa na stanovništvo, a u drugom slučaju se ekološki

¹²⁶ Džeјms Kanton, *Ekstremna budućnost: najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset i dvadeset godina*, „Clio“, Beograd, 2009, str. 307.

¹²⁷ Petar Đukić, Mile Pavlovski, *Ekologija i društvo*, „Eko centar“, Beograd, 1999, str. 179.

resursi koriste kao objekti napada (npr. brane).¹²⁸

Treba pomenuti i ***nuklearni terorizam***. Mogućnost nuklearnog terorizma je isto tako realna kao i upotreba nuklearnog oružja, odnosno bacanje projektila sa nuklearnim bojivim glavama sa kojima čovječanstvo već ima tragičnih iskustava u vezi sa Hirošimom i Nagasakijem. Kao što, na žalost, ima iskustava sa nuklearnim havarijama i bezbrojnim nuklearnim probama koje uništavaju ekosisteme i povećavaju radioaktivnost u atmosferi, i tako predstavljaju veliki rizik i bezbjednosnu prijetnju.

Što se podrazumijeva pod pojmom *nuklearnog terorizma*?

Pod pojmom *nuklearnog terorizma* podrazumijeva se „upotreba ili prijetnja upotrebom radioaktivnih materijala.“ Upotreba ove vrste oružja je veoma opasna i jako zabrinjava jer uključuje „tri osnovna principa djelovanja“ kao što su - „upotrebu nuklearne eksplozivne naprave (nuklearna eksplozija); napad ili sabotazu na nuklearnim postrojenjima, i upotrebu tzv. prljave bombe (klasična eksplozija pomoću koje se radioaktivni materijal raspršuje u okolinu).“¹²⁹

Rizici od nuklearnog terorizma tzv. „*nedržavnih aktera*“ odnose na napade na civilne i nuklearne ciljeve, a uključuju sljedeće terorističke ciljeve: disperziju radioaktivnog materijala konvencionalnim i eksplozivnim napravama, ili na

¹²⁸ Radoslav Gaćinović, *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2010, str. 151.

¹²⁹ Radoslav Gaćinović, *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2010, str. 151-152.

neke druge načine (tzv. „prljava bomba“); napade na postojeća nuklearna postrojenja, uključujući i sabotazu; krađu, dobijanje ili kupovinu fisionog materijala za izradu nuklearne bombe („improvizovana nuklearna naprava“ – „*improvised nuclear device*“ – *IND*); krađu, kupovinu, dobijanje, nabavku i detonaciju nekorištenog nuklearnog oružja. Koji bi bio efekat upotrebe ove *IND* od 20 kilotona? Računarski modeli simulacije su pokazali da bi poginulo između 50.000 i 500.000 ljudi, i da bi ih isto toliko bilo povrijeđeno. Više od 1,5 miliona bi bilo izloženo radijaciji od radioaktivne prašine, 10.000 osoba bi umrlo od raka. Bolnice bi bile veoma preopterećene, posebno sa pacijentima sa opekotinama od kojih bi mnogi i umrli jer bi nedostajala adekvatna njega. Katastrofalni incidenti vezani za energiju iz jezgra atoma su mogući, a tri su realna. Prvi se odnosi na *nuklearni akcident*, kod kojeg bi veoma velika količina radioaktivnog materijala došla u prirodnu životnu sredinu. Drugi se odnosi na *nuklearni rat* između država koje već raspolažu nuklearnim oružjem. I, treći se odnosi na *nasilje* upravo korištenjem nuklearnih komponenti od strane „nedržavnih aktera“. Kao što se vidi, ovaj posljednji, treći oblik, se dovodi u vezu sa *nuklearnim terorizmom* „nedržavnih aktera“.¹³⁰

S obzirom da se nuklearna tehnologija sve više razvija, jasno je da se razvijaju i rizici i

¹³⁰ Geri Akerman, Vilijam Poter, *Nuklearni terorizam kao potencijalna katastrofa: opasnost koja se može spriječiti*, u: *Rizici globalnih katastrofa*, (Prir. N. Bostrom, M. M. Ćirković), „Heliks“, Smederevo, 2011, str. 387, 412-413.

bezbjednosne prijetnje od njene upotrebe. Na području tzv. „crnog tržišta“ se već može nabaviti neutronska bomba („crvene žive“), veličine teniske loptice koja je dovoljna da razori neki veći grad.

Pomenimo i *hemijski terorizam*.

I ovaj oblik terorizma ima dugu tradiciju. U Drugom svjetskom ratu nacisti su koristili gasne komore u kojima je ubijeno više miliona osoba. Iračani su u ratu protiv Irana koristili tzv. „Sem gas“. Plin je korišten i u iračkim napadima na kurdske gradove (1988.) od kojeg je umrlo 5.000 Kurda. U ratu sa Vijetnamom SAD su, u periodu od 1961-1971. godine, pored bombardovanja eksplozivom i napalm bombama, koristile hemijsko oružje za defolijaciju kojim su uništavali usjeve, kontaminirali zemljište, vodu i vazduh, i tjerale ljude u „strateška sela“ kao koncentracione logore. Pretpostavlja se da je na vijetnamsku teritoriju bačeno preko 64 miliona litara (49 miliona kilograma) herbicida i to na površini od 1,9 miliona hektara šume i usjeva. Na plodno poljoprivredno zemljište veličine 0,3 miliona hektara bačeno je 8 miliona litara (3 miliona kilograma) herbicida. Upotrebljena je i bačena ogromna količina herbicida koji su uništili hranu za 894.000 osoba i koji su, naravno, kontaminirali vodu, vazduh, zemljište, hranu i ugrozili zdravlje i život ljudi, životinja i ekosistema.¹³¹

U odnosu na nuklearni i biološki terorizam, za *hemijski terorizam* se može reći da ima nekoliko

¹³¹ Petar Đukić, Mile Pavlovski, *Ekologija i društvo*, „Ekocentar“, Beograd, 1999, str. 178; Marija Galjak, *Obrazovanje, životna sredina i vanredne situacije*, „Zadužbina Andrejević“, Beograd, 2007, str. 44-47.

prednosti. Jedna se odnosi na činjenicu da su hemijske supstance mnogo dostupnije, da se mogu jednostavno proizvoditi, i da su već neke komponente prisutne u hemijskoj, farmaceutskoj i naftnoj industriji. U Prvom svjetskom ratu su kao bojni otrovi korišteni hlor, fozgen i pesticidi, a danas se u hemijskoj industriji koristi ogromna količina ovih supstanci. U obliku tzv. „prikrivenog terorizma“, odnosno „tihog djelovanja“, koriste se hemikalije za namjerno izazivanje havarija na postrojenjima, što se često naziva *hemijskim akcidentom* prouzrokovanim ljudskim faktorom. Osim toga, veća dostupnost hemijskih supstanci rezultat je i činjenice da je riječ o supstancama koje ne zahtijevaju velika finansijska sredstva. „Čak i siromašne terorističke organizacije mogu vrlo lako nabaviti i koristiti hemijsko oružje, pa je zaključak jasan: hemijski terorizam je izuzetno opasan, on se lako izvodi i lako primenjuje, a terorističke aktivnosti u kojima se upotrebljavaju hemijski otrovi su nepredvidivi, jer upotreba takvih otrova, po pravilu, izaziva velike žrtve. Pored toga što hemijski otrovi imaju nekoliko puta veću efikasnost od konvencionalnog oružja, njih je nemoguće efikasno i jednostavno detektovati. Tek mali broj otrova može biti otkriven prilikom upotrebe.“¹³²

Najavljeni rat protiv terorizma od 11. septembra je radikalizovao terorizam. Događaji iz bliskog perioda u Francuskoj, Španiji, Belgiji i drugim državama, pokazuju da je terorizam

¹³² Radoslav Gaćinović, *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2010, str. 170-171.

zadobio globalnu dimenziju. Postao je - **globalni terorizam**.

Dobro primjećuje Ulrich Bek da je „izbijanje globalnog terorizma“ postalo „Černobilom globalizacije.“ A, to i jeste problem neoliberalizma koji je zagovarao parolu „odvažimo se za *manje* države“, da bi nakon 11. septembra zagovarao parolu „odvažimo se za *više* države“. Tako se pokazalo da je „utopija neoliberalne države“ odjednom „postala politički zastarjelom“. Sa „trijumfalnog pohoda ekonomije“ je „skinuta čarolija“ tako da se sasvim dobro i jasno pokazala greška koja je zagovarala mantru tržišnog fundamentalizma kao orjentira „uspješnog“ društvenog razvoja, sigurnosti i bezbjednosti. Ipak, je „primat države ponovo otkriven“. Teroristički napadi su pokazali svu ranjivost neoliberalizma zapadne civilizacije. „Atentatori samoubojice i masovni ubojice nisu samo otkrili ranjivost zapadne civilizacije, već time istodobno daju naslutiti u kojoj vrsti sukoba završava neoliberalno pogrešno shvaćanje globalizacije. U svijetu globalnih rizika, deviza neoliberalizma o zamjeni politike i države gospodarstvom brzo gubi na uvjerljivosti. U onoj mjeri u kojoj se ta spoznaja probije, razbija se hegemonijalna moć što ju je neoliberalizam proteklih godina stekao u razmišljanju i djelovanju... U krizno doba, s obzirom na globalno poimanje opasnosti, neoliberalizam očito nema nikakav politički odgovor.“¹³³

¹³³ Ulrich Beck, *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*, „Školska knjiga“, Zagreb, 2004, str. 338-339.

Neoliberalizam je opljačkao i osiromašio mnoge države, narode i pojedince i zato ga treba dovesti u vezu i sa - terorizmom.

Globalne nejednakosti i siromaštvo mogu predstavljati bitne pretpostavke terorizma. „Gotovo četvrtina stanovništva, zbog gladi i siromaštva, predstavlja `plodno tlo za terorizam`. Rat protiv terorizma stoga mora biti rat protiv (siromaštva)... Onaj ko želi da zatvori izvore međunarodnog terorizma mora da izvrši paradigmatšku promenu spoljne ekonomske a naročito razvojne politike. Poboljšanje pravičnosti raspodele na ovim poljima ne predstavlja više samo zahtev morala i humanosti, već... i zahtev politike bezbednosti.“¹³⁴

Siromaštvo dovodi u pitanje globalizaciju jer je onemogućuje. Siromašne zemlje nisu u stanju da zadovolje elementarne potrebe svog stanovništva i zato ekstremne religijske grupe i teroristi u njima mogu lako da se razvijaju i djeluju. Evo kako tendencije siromaštva i terorizma prikazuje Kanton:

- polovina stanovništva svijeta živi sa manje od 2 dolara dnevno;
- preko milijardu osoba gladuje;
- 90% bolesti u svijetu pogađa zemlje u razvoju na koje dolazi svega 11% globalnih ulaganja u zdravstvenu zaštitu;
- nove bolesti (npr. ebola i virusi Zapadnog Nila) upravo se javljaju u

¹³⁴ Ernst-Otto Czempel, *Globalizacija ne sme biti jednosmerna*, u : *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2002, str. 107.

siromašnim zemljama i zemljama u ratu (Kongo, Uganda, Angola);

- u siromašnim zemljama, kao što je Pakistan, militantne organizacije nude besplatno školovanje, ishranu i zdravstvenu zaštitu u zamjenu za prihvatanje terorističke indoktrinacije;
- mreže kriminala, trgovine drogom i terorizma se nalaze u siromašnim zemljama, kao što su Kolumbija, Somalija, Čečenija, Bosna;
- teroristi kontrolišu trgovinu u mnogim ratnim područjima Azije, Afrike, Srednjeg istoka;
- terorističke organizacije pronalaze pristalice u siromašnim zemljama kao što su Irak, Malezija, Iran, Indonezija, Sijera Leone, Avganistan, Pakistan;
- terorističke organizacije svoje pristalice pronalaze i u zemljama Zapada i SAD.

Ono što je sigurno, jeste to „da će do najvećeg rasta broja stanovnika u svetu doći u zemljama u razvoju. Ako ta deca odrastu u siromaštvu i izolaciji, ako budu morala da gledaju kako ostatak sveta uživa koristi globalizacije, dok ona dobijaju samo njihov mali deo, Zapad će to skupo platiti. Globalno organizovani teroristi, koristeći argumente protiv globalizacije, biće u stanju da lako stvaraju nove generacije

terorista.“¹³⁵

Da li je moguć uspješan rat protiv terorizma?

Veliki je broj onih koji smatraju da nije moguć, jer on ne rješava rizične faktore koji ga uslovljavaju. Te aktivnosti „se ne dotiču korijena terorizma – ekonomske nesigurnosti, kulturne potčinjenosti i ekološke razvlaštenosti.“ Antiterorizam u takvim okolnostima proizvodi terorizam jer „rat stvara zapravo lančanu reakciju nasilja i širi virus mržnje. A tek nam je utvrditi koliko su štetu zemlji nanijele `inteligentne` kasetne bombe.“¹³⁶

Možda je rat protiv terorizma moguć, ali će biti težak. Njegova strategija mora da promijeni odnose u svijetu, odnose koji su zaglavili u blatu neoliberalne neoimperijalne eksploatacije, neokolonijalizma, gušenja i gaženja ljudskih prava na dostojanstvo, zaposlenost i - život. Ako se to ne dogodi, čovječanstvo će zaista biti „brod budala“ i fatalno završiti kao i stanovnici - *Uskršnjeg ostrva*.

¹³⁵ Džejms Kanton, *Ekstremna budućnost: najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset i dvadeset godina*, „Clio“, Beograd, 2009, str. 266-267, 270.

¹³⁶ Vandana Shiva, *Ratovi za vodu: privatizacija, zagađivanje i profit*, „D. A. F.“, Zagreb, 2006, str. 13.

LITERATURA

- Apaduraj Ardžun, *Kultura i globalizacija*, „Biblioteka XX vek – Krug“, Beograd, 2011.
- Avramov Smilja, *Civilno društvo i nevladine organizacije – alternativni modeli svetske zajednice*, „Nova Evropa“, Beograd, 2006.
- Bacon Francis, *Novi organon*, Zagreb, 1964.
- Bagvati Jagdiš, *U odbranu globalizacije*, “Službeni glasnik”, Beograd, 2008.
- Bakan Joel, *Korporacija: patološka težnja za profitom i moći*, „Mirakul“ Zagreb, 2006.
- Beck Ulrich, *Moć protiv moći u doba globalizacije: nova svjetskopolitička ekonomija*, „Školska knjiga“, Zagreb, 2004.
- Beck Ulrich, *Što je globalizacija*, „Vizura - Biblioteka Novi Poredak“, Zagreb, 2003.
- Bek Ulrik, *Rizično društvo: u susret novoj moderni*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2001.
- *Bezbednost u postmodernom ambijentu*, Zbornik radova (Prir. S. Nešković), Beograd, 2007.
- *Bezbednost u postmodernom ambijentu*, Zbornik radova br. 2. (Prir. S. Nešković), Beograd, 2008.
- *Bezbednost u postmodernom ambijentu*, (Prir. S. Nešković), Zbornik radova, knj. IV, Beograd, 2008.
- *Bezbednost u postmodernom ambijentu*, (Prir. S. Nešković), Zbornik radova, knj. VI, Beograd, 2009.
- Budon Rejmon, *Imoralizam: sumrak vrijednosti? sumrak morala?*, „CID“, Podgorica, 2005.

- Castells Manuel, *Moć identiteta*, “Golden marketing”, Zagreb, 2002.
- *Catena Mundi* (Priredio: Predrag R. Dragić Kijuk), „Ibarske novosti“ - Kraljevo, „Matica Srba i iseljenika Srbije“ - Beograd, knj. I, Beograd, 1992.
- Chossudovsky Michel, *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, „Prometej“, Zagreb, 2008.
- Cifrić Ivan, *Moderno društvo i svjetski etos*, „HSD i Zavod za sociologiju“, Zagreb, 2000.
- Cifrić Ivan, *Ruralni razvoj i modernizacija (Prilozi istraživanju ruralnog identiteta)*, „IDIZ“, Zagreb, 2003.
- Čomski Noam, *Hegemomija ili opstanak*, „Rubikon“, Novi Sad, 2008.
- Čomski Noam, *Imperijalne ambicije: razgovori s Noamom Čomskim*, „Rubikon“ – Novi Sad, „Beoknjiga“ – Beograd, 2009.
- Čomski Noam, *Kontrola medija (Spektakularna dostignuća propagande)*, „Novi Sad – Rubikon – Beoknjiga, Beograd“, 2009.
- Čomski Noam, *Moć i teror*, „Vulkan“, Beograd, 2013.
- Čomski Noam, *Profit iznad ljudi: neoliberalizam i globalni poredak*, “Svetovi”, Novi Sad, 1999.
- Čomski Noam, *Šta to (u stvari) hoće Amerika*, „Čigoja štampa“, Beograd, 1999.
- Despotović Ljubiša, *Ekološka paradigma: prilozi zasnivanju političke ekologije*, „Stylos“, Novi Sad, 2002.
- Dušanić B. Jovan, *Ekonomija postmoderne* (2. dopunjeno izdanje), „Univerzitet u Banjoj Luci, Ekonomski fakultet“, Banja Luka, 2016.

- Dušanić B. Jovan, *Dolarska alhemija i kazino ekonomija – svetska ekonomska kriza*, Beograd, 2009.
- Dušanić B. Jovan, *Kritika neoliberalizma u tranziciji*, Zagreb, 2013.
- Dušanić B. Jovan, *Neoliberalizam: rasprave u Akademiji ekonomskih nauka*, „Catena mundi“, Beograd, 2015.
- Duverger Maurice, *Politička sociologija*, „Pan liber“, Osijek-Zagreb-Split, 2001.
- Đukić Petar, Pavlovski Mile, *Ekologija i društvo*, „Ekocentar“, Beograd, 1999.
- Đurđev S. Branislav, *Geografija stanovništva*, „Univerzitet u Novom Sadu“, Novi Sad, 1998.
- Elzesser Jirgen, *Nacionalna država i fenomen globalizacije – kako možemo da se spasimo iz svetske ekonomske krize*, „Jasen“, Beograd, 2009.
- Engdahl F. William, *Sjeme uništenja: geopolitika genetski modificirane hrane i globalno carstvo*, „Detecta“, Zagreb, 2005.
- Etkinson Rodni, *Začarani evropski krug: korporativne elite i novi fašizam*, „Svetovi“, Novi Sad, 1997.
- Friedman Loren Thomas, *Lexus i maslina: razumijevanje globalizacije*, „Izvori“, Zagreb, 2003.
- Gaćinović Radoslav, *Terorizam*, „Draslar“, Beograd, 2005.
- Gaćinović Radoslav, *Terorizam u političkoj i pravnoj teoriji*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2010.
- Galjak Marija, *Obrazovanje, životna sredina i vanredne situacije*, „Zadužbina Andrejević“, Beograd, 2007.
- Gidens Entoni, *Klimatske promene i politika*, „CLIO“, Beograd, 2010.

- Gidens Entoni, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*, „Stubovi kulture“, Beograd, 2005.
- Gidens Entoni, *Posledice modernosti*, „Filip Višnjić“, Beograd, 1998.
- Gidens Entoni, *Sociologija*, „Ekonomski Fakultet“, Beograd, 2005.
- *Globalizacija*, (Prir. A. Milardović), „Pan Liber“, Osijek – Zagreb – Split, 1999.
- *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), “CLIO”, Beograd, 2003.
- *Globalizacija i suverenost* (Prir. Braco Kovačević), „Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja“, Banja Luka, 2014.
- *Globalizacija – mit ili stvarnost*, (Priredio Vladinir Vuletić), “Zavod za udžbenike i nastavna sredstva”, Beograd, 2003.
- Grup Džefri, *Korporatizam: tajna vlada Novog svetskog poretka*, „Admiral Books“, Beograd, 2012.
- Hantington Semjuel, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, „CID“, Podgorica, 1998.
- Haralambos Michael, Holborn Martin, *Sociologija – teme i perspektive*, „Golden marketing“, Zagreb, 2004.
- Hardt Michael, Negri Antonio, *Imperij*, Zagreb, „Arkzin“, 2003.
- Harvi Dejvid, *Kratka istorija neoliberalizma*, „Mediterran“, Novi Sad, 2012.
- Hirst Paul, Thompson Grahame, *Globalizacija: međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja*, „Liberata“, Zagreb, 2001.

- Hobsbaum Erik, *Globalizacija, demokratija, terorizam*, „Arhipelag“, Beograd, 2008.
- Ilić Miodrag, *Quo vadis svete*, “Filip Višnjić”, Beograd, 2000.
- Janev Igor, *Statutarno uređenje međunarodnih organizacija*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2009.
- Jugović Aleksandar, *Zapisi iz anomalije: ogledi iz nauke o društvenim devijacijama*, „Institut za kriminološka i sociološka istraživanja“, Beograd, 2014.
- Kalanj Rade, *Globalizacija i postmodernost*, „Politička kultura“, Zagreb, 2004.
- Kangrga Milan, *Spekulacija i filozofija od Fichtea do Marxa*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2010.
- Kenedi Pol, *Priprema za dvadeset prvi vek*, „Službeni list SRJ“, Beograd, 1997.
- Klein Naomi, *Doktrina šoka. Uspon kapitalizma katastrofe*, „V.B.Z“, Zagreb, 2008.
- Koljević Bogdana, *Biopolitika i savremeni svet*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2015.
- Kovačević Braco, Ristić Lazo, Knežević Marija, *Sociologija naselja*, „Narodna i univerzitetska biblioteka Republike Srpske“, Banja Luka, 2009.
- Kukić Slavo, *Sociologija: teorija društvene strukture*, „Sarajevo Publishing“, Sarajevo, 2004.
- Lisičkin Aleksandrovič Vladimir, Šeljepin Aleksandrovič Leonid, *Globalna imperija zla: nova geopolitička raspodela snaga*, „Udruženje sociologa“, Banja Luka, 2014.
- Mandzaridis J. Georgije, *Globalizacija i univerzalnost: san ili java*, “Službeni glasnik”, Beograd, 2011.

- Marić Ratka, *Društveno-etički izazovi globalizacije*, „Politička revija“, br. 3, 2010.
- Marković Mihailo, *Vrednosti i kvalitet života*, „Sociološki godišnjak“, br. 1, 2004.
- Meadows H. Donella, Meadows L. Denis, Randers Jorgen, Behrens III W. William, *Granice rasta*, “Stvarnost”, Zagreb, 1974.
- Mićović Vojislav, *Globalizacija i novi svetski poredak*, Beograd, 2001.
- Milardović Anđelko, *Populizam i globalizacija*, „Centar za politološka istraživanja“, Zagreb, 2004.
- Milosavljević Milosav, *Devijacije i društvo*, „Izdavačka kuća Draganić“, Beograd, 2003.
- Milošević Zoran, *Unija korporativnog kapitalizma: ekonomski, politički i kulturni instrumenti Novog svetskog poretka*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2014.
- Mitrović Ljubiša, *Tvorci novih paradigmi u sociologiji*, „Institut za političke studije“, Beograd, 2008.
- *Na ivici: živeti sa globalnim kapitalizmom* (Prir. E. Gidens, V. Haton), “Plato”, Beograd, 2003.
- Neš Kejt, *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2006.
- *Obrazovanje i savremeni univerzitet: tematski zbornik radova* (Glavni i odgovorni urednik Bojan Dimitrijević), „Filozofski fakultet“, Niš, 2012.
- *Osnove ekologije: ekološki principi i problemi zaštite životne sredine*, (Prir. Alan Bibi i En-Marija Brenan), „CLIO“, Beograd, 2008.
- Pavlović Vukašin, *Civilno društvo i demokratija*, „JP Službeni glasnik i JP Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009.

- Pečujlić Miroslav, *Globalizacija: dva lika sveta*, „Gutenbergova Galaksija“, Beograd, 2002.
- Petrović Jagoda, *Nemam, dakle postojim*, „Fakultet političkih nauka“, Banja Luka, 2013.
- Petrović-Piroćanac Zoran, *Geopolitika hrane (Bitna razvojna komponenta društva u XXI stoleću)*, Beograd, 2008.
- Petrović Zoran, *Geopolitika vode (Hidropolitika, hidro-stresovi i sukobi hidrauličkog oružja XXI stoleća)*, “Institut za političke studije - Centar za geopolitičke studije Jugoistok i Draslar partner”, Beograd, 2007.
- Petrović Zoran, *Mali pojmovnik geopolitike, (subjektivni multidisciplinarni glosar neophodan svakom ko promišlja svet Trećeg milenija)*, „Centar za geopolitičke studije `Jugoistok` - Institut za političke studije”, Beograd, 2004.
- Piketty Thomas, *Kapital u dvadesetprvom vijeku*, „Buybook“, Sarajevo, 2015.
- Plevnik Jasna, *Iza globalizacije: geoekonomija međunarodnih odnosa*, „Golden marketing“, Zagreb, 2003.
- Ponting Karl, *Ekološka istorija sveta: životna istorija i propast velikih civilizacija*, „Odiseja“, Beograd, 2009.
- Prahalad Coimbatore Krishnarao, *Bogatstvo na dnu ekonomske piramide: iskorjenjivanje siromaštva kroz profit*, „Mate“, Zagreb, 2010.
- Pušić Ljubinko, *Održivi grad: ka jednoj sociologiji okruženja*, „Slobodan Mašić“, Beograd, 2001.
- Radermacher Franz Josef, *Ravnoteža ili razaranje (Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja)*,

- „Intercon – Nakladni zavod Globus“, Zagreb, 2003.
- Ramone Ignacio, *Geopolitika haosa*, Beograd, 1998.
 - Randers Jorgen, *2052: Globalna prognoza za sljedećih četrdeset godina*, „Mate“, Zagreb, 2014.
 - Reinert S. Erik, *Globalna ekonomija: kako su bogati postali bogati i zašto siromašni postaju siromašniji*, „Čigoja štampa“, Beograd, 2006.
 - Ricer Džordž, *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, „Službeni glasnik“, Beograd, 2009.
 - Rifkin Jeremy, *Posustajanje budućnosti*, „Naprijed“, Zagreb, 1986.
 - Ritzer George, *McDonaldizacija društva: istraživanje mijenjajućeg karaktera savremenog društvenog života*, „Naklada Jesenski i Turk“, Zagreb, 1999.
 - Rizici globalnih katastrofa, (Prir. N. Bostrom, M. M. Ćirković), „Heliks“, Smederevo, 2011.
 - Rizici i bezbjednosne prijetnje, Zbornik radova (Priredio Braco Kovačević), Banja Luka, 2015.
 - Sadiković Ćazim, *Ljudska prava na udaru globalizacije*, Sarajevo, 2006.
 - Saks D. Džefri, *Doba održivog razvoja*, „Centar za međunarodnu saradnju i održivi razvoj“, Beograd, 2014.
 - Santos De Soza Boaventura, *Procesi globalizacije*, „Reč“, br. 68, 14. decembra 2002.
 - Senka Rima nad Vašingtonom (*Pro et contra*), „Filip Višnjić“, Beograd, 2002.
 - Shiva Vandana, *Ratovi za vodu: privatizacija, zagađivanje i profit*, „D. A. F.“, Zagreb, 2006.

- *SINOVIS-2011*, Zbornik radova (Ed. Lj. Ilić, R. Biočanin), „Srpska kraljevska akademija“, Beograd, 2011.
- *Siromaštvo i globalna bezbjednost*, Zbornik (Ur. Braco Kovačević), Banja Luka, 2012.
- Slijepčević Đoko, Ilić Bogdan, Mitrović Đorđe, *Nova ekonomija u uslovima globalizacije i informatičkog društva*, „Ekonomski fakultet“, Banja Luka, 2008.
- Smith M. Jeffrey, *Sjeme obmane: razotkrivanje korporacijskih i vladinih laži o sigurnosti genetski modificirane hrane koju jedete*, Zagreb, 2005.
- *Sociološki rečnik* (Priredili: Aljoša Mimica, Marija Bogdanović), „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2007.
- Steger B. Martin, *Globalizacija*, „Šahinpašić“, Sarajevo, 2005.
- Stiglic Džozef, *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd, 2002.
- Stiglitz E. Joseph, *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednoga svijeta*, „Algoritam“, Zagreb, 2009.
- *Suprostavljanje terorizmu – međunarodni standardi i pravna regulativa*, Zbornik radova, Banja Luka, 2011.
- Šel Džonatan, *Sudbina zemlje*, “Vuk Karadžić”, Beograd, 1987.
- Tarner H. Džonatan, *Sociologija*, „Mediterran“, Novi Sad-Beograd, 2009.
- *Terorizam u budućnosti*, (Ur. M. Taylor i J. Horgan), „Golden marketing“, Zagreb, 2003.
- Todd Emanuel, *Poslije imperije (Eseji o razgradnji američkog sistema)*, „Bemust“, Sarajevo, 2004.
- Trputec Zoran, Tibo Azra, Kovači Armin, Šantić Nataša, *Teorija i praksa održivog*

- razvoja*, „Fakultet za menadžment resursa“, Mostar, 2014.
- UNCTAD, *World Investment Report: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*, New York and Geneva, 2009.
 - *Univerzitet i održivi razvoj* (Priredio Vukašin Pavlović), „Fakultet političkih nauka, Centar za ekološku politiku i održivi razvoj“, Beograd, 2011.
 - Vajt R. Džonatan, *Terorizam*, „Alexandria Press“, Beograd, 2004.
 - *Veze među nama. Društveni kapital u BiH, Izveštaj o humanom razvoju u BiH 2009*, „Razvojni program Ujedinjenih nacija (UNDP) u BiH“, Sarajevo, 2009.
 - Vidojević Zoran, *Kuda vodi globalizacija*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2005.
 - Vidojević Zoran, *Tranzicija, restauracija i neototalitarizam*, „Institut društvenih nauka“, Beograd, 1997.
 - Vojnović Milan, *Savremeni kapitalizam*, Beograd, 1986.
 - Vuletić Vladimir, *Globalizacija: aktuelne debate*, Zrenjanin, 2006.
 - Vuletić Vladimir, *Globalizacija*, „Zavod za udžbenike“, Beograd, 2009.

Internet linkovi:

- <http://www.bhtelecom.ba/portalsinglenovost+M5a86a4d05de.html>
- <http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/politique-etrangere-de-la-france/climat/l-etat-de-la-science-sur-le-climat-le-giec-et-son-5e-rapport/>

- <http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/forbesova-lista-najbogatijih-ljudi-svijeta-u-2016-godini---428305.html>
- <http://www.glas-javnosti.rs/clanak/glas-javnosti-08-05-2008/slamovi-stvarnost-ili-nalicje-sveta>
- [http://www.globalissues.org/;](http://www.globalissues.org/)
- <http://www.jutarnji.hr/vijesti/svijet/koje-zemlje-najvise-prodaju-a-koje-najvise-kupuju-oruzje-neki-podaci-su-iznenadujuci-a-usput-i-otkrivaju-zanimljiva-saveznistva/102733/>
- <http://www.newsweek.rs/svet/56134-top-10-gradova-u-kojima-zivi-najvise-ljudi-na-svetu.html>
- <http://www.nezavisne.com/ekonomija/analize/BiH-najsiromasnija-u-Evropi/310494>
- http://www.prisonstudies.org/sites/default/files/resources/downloads/world_prison_population_list_11th_edition.pdf
- <http://www.profitiraj.ba/>
- <https://www.youtube.com/watch?v=5O5Onk8kBVc>
- <http://www.unmillenniumproject.org>.
- <http://www.vaseljenska.com/ekonomija/josef-stiglic-kako-je-mmf-unistavao-drzave/>

BRACO KOVAČEVIĆ IRINA KOVAČEVIĆ
**GLOBALNE NEJEDNAKOSTI I
BEZBJEDNOSNE PRIJETNJE**

Štampa:
MARKOS, Banja Luka

Za štampariju:
Igor Jakovljević

Tehnička priprema:
Danijel Jović

Tiraž:
200

Ilustracija na koricama: Hieronymus Bosh, *The Ship of Fools*

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

316.323

КОВАЧЕВИЋ, Брацо, 1952-

Globalne nejednakosti i bezbjednosne prijetnje / Braco Kovačević,
Irina Kovačević. - Banja Luka : Evropski defendologija centar za naučna,
politička, ekonomska, socijalna, bezbjedonosna, sociološka i
kriminološka istraživanja, 2016 (Banja Luka : Markos). - 177 str. : tabele
; 21 cm

Tiraž 150. - Napomene i bibliografske reference uz tekst. - Bibliografija:
str. 167-177.

ISBN 978-99976-22-06-8

1. Ковачевић, Ирина [аутор]

COBISS.RS-ID 5849112



ISBN 978-99976-22-06-8



9 789997 622068